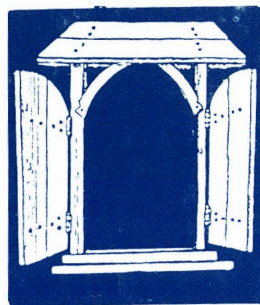

CREDO

Evangélikus Műhely

Búcsúunk
Bárdossy Györgytől

A Reformáció népe
a 20. század végén

175 éve született
Madách Imre

Evangélikus-katolikus
párbeszéd
a megigazulásról

Jánosy István
és Scholz László
versei

1998

3-4

CREDO

Evangélikus Műhely

A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ
FOLYÓIRATA

IV. évfolyam

1998. 3–4. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

HAFENSCHER KÁROLY szerkesztő

BÁNKI JUDIT olvasószerkesztő

Bárdossy György

Bozóky Éva
Cserháti Márta
Fabiny Tamás
Fabiny Tibor
ifj. Fasang Árpád
Frenkl Róbert (elnök)
Harmati Béla

Jánosy István
Kovácsházi Zelma
Reuss András
Ribár János
Schulek Mátyás
Sólyom Jenő
Szebik Imre
Tóth-Szóllós Mihály
Veöreös Imre (tiszteletbeli elnök)

A borítót – Albrecht Dürer metszetének felhasználásával – Urai Erika készítette.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Felelős kiadó: Tóth-Szóllós Mihály. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1085 Budapest, Üllői út 24. Telefon/fax: 317-1108, 317-5478. Előfizetés egy évre 600 Ft, egy szám ára 300 Ft. Megrendelhető (külföldre is) a fenti címen. Előfizetési díj külföldre portóval együtt 2000 Ft. A mindenkori postaköltséget is felszámítjuk. Kapható a gyülekezeti iratterjesztésben, a Sajtóosztály Könyvesboltjában (VIII. Üllői út 24.), a Huszár Gál Könyvesboltban (V. Deák tér 4.) és a Protestáns Könyvesboltban (IX. Ráday u. 1.)
Készült a Plantin Kiadó és Nyomda Kft-nél. 98.111

ISSN 1219-6800

Tartalomjegyzék

- 3 *Hafenscher Károly*
Non nova – sed nove (szerkesztői előszó)
- 5 *Fodor Viktor*
Búcsúzunk Bárdossy Györgytől
- 7 *Scholz László*
Az elúzhetetlen örök kérdés; Századunk vége felé
- 8 ***Tanuljunk együtt!***
Jutta Hausmann
A bölcsességről
- 13 *Jánosy István*
Szent Ferenc prédikál a gépeknek
- 14 ***A reformáció kulturális értékei***
Kamp Salamon
Johann Sebastian Bach kantátái
- 20 *Korompay H. János*
Arany János és a protestantizmus
- 23 *Szabó József – Szűcs Sándor*
175 éve született Madách Imre
- 29 *Mányoki János*
Falusi iskolák becsülete
- 32 *Boleraczký Lóránd*
Korunk egyháztörténetéhez – Vladár Gábor emlékezete
- 35 *Reuss András*
Átéltük – Kísérlet a közelmúlt feldolgozására
- 43 ***A reformáció népe ma***
Harmati Béla
Evangelikus-katolikus párbeszéd a megigazulásról
- 45 *Fabiny Tibor*
A vajtai teológia „mint a lutheránus teológia korrektívuma”
- 49 *Gáncs Péter*
Egyházunk „missziói stratégiája”
- 51 *Tarr Kálmán*
Van-e még tennivalónk Biblia-ügyben?
- 53 *Ifj. Hafenscher Károly*
A nagyvárosi lelkigondozás kísérletei Budapesten
- 60 *Tóth-Szöllős Mihály*
Még mindig a betű szerelmesei vagyunk?
- 63 *Vladár Gábor*
Újraindul a lelkészképzés a Pápai Református Teológiai Akadémián

- 65 Püspökök mondják szolgálatukról
- 72 *Frenkl Róbert*
Testetek a Szent Lélek temploma?
- 76 ***Kitekintés a nagyvilágra***
Szebik Imre
Az Atlanti-óceán másik partján
- 79 *Ifj. Pintér Károly*
A „nyugodt” kontinens, avagy látogatás Ausztráliában
- 81 *Járosi Andor*
Luther istentiszteleti reformja
- 85 *Kinczler Irén*
Aikről megfedekezünk (Az egykori Kárpátalja evangélikussága)
- 87 *Tóth Károly*
Szélszöveg az ökumenizmusról
- 90 ***Figyelő***
Bozóky Éva
Új Jézus regények
- 91 *Bolyki János*
Új egyetemi tankönyv az írásmagyarázatról
- 93 *Ferenczy László*
Urai Erika kiállításáról
- 95 *Bodrog Miklós*
A sziklaszilárd elit
- 97 *Elek Károly*
Nyolc éves a Máriaremete-Hidegkúti Ökumenikus Általános Iskola
- 99 Szerkesztői margójegyzetek
- 103 Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet

JELEN SZÁMUNK SZERZŐI:

Bodrog Miklós lelkész, pszichológus
Boleraczky Lóránd ny. magántanár
Bolyki János teol. professzor
Bozóky Éva író, újságíró
Elek Károly az iskolaszék elnöke
Fabiny Tibor egyetemi tanár
Ferenczy László orientalista
Fodor Viktor lelkész
Frenkl Róbert orvos, egyetemi tanár
Gáncs Péter missziói lelkész
Hafenschér Károly teológus
Ifj. Hafenschér Károly lelkész
Harmati Béla püspök
† Járosi Andor lelkész

Hausmann, Jutta teol. professzor
Kamp Salamon karnagy
Kinczler Irén ny. lelkész
Korompay H. János irodalomtörténész
Mányoki János könyvtáros
Ifj. Pintér Károly újságíró
Reuss András teol. professzor
† Szabó József ny. püspök
Szebik Imre püspök
† Szűcs Sándor lelkész
Tarr Kálmán MBT főtitkár
Tóth Károly ny. ref. püspök
Tóth-Szöllős Mihály lelkész, szerkesztő
Vladár Gábor ref. lelkész

NON NOVA SED NOVE

A REFORMÁCIÓ MAI ÉRTÉKELÉSÉHEZ

Köszöntöm az olvasót!

A Credo jelenlegi száma a Reformáció emlékűnépére jelenik meg. Minden olvasóját a Reformáció értelmezésére hívja. Nem ünneprontás, ha azt mondjuk, kísértés lehet ez a nap protestáns gyülekezetekben közhelyek és jól ismert kulisszák emlegetésére, üres frázisok ismételtetésére. Mint ahogy ma közhely római katolikus körökben az a megállapítás: vége az ellenreformáció korának. Ami a Trentoi Zsinattal a 16. században elkezdődött, az a 20. század közepén a II. Vatikáni zsinattal véget is ért. Rómának ma nem a Reformációval szemben kell meghatároznia önmagát. A nyitás a mai világ és a többi egyház felé nem rövid időre szóló fegyverszünet volt, hanem korszakváltást jelentő békekötés századunk közepén.

Ha igaz az, hogy vége az ellenreformációnak, úgy jogosan vetődhet fel a kérdés bennük, van-e értelme még napjainkban is ünnepelni a Reformációt. Nem kellene-e az egyháztörténelem egy ma már jelentéktelenné mondható epizódjaként értékelni csupán? Van-e értelme Lutherről és reformátorainkról mint máig ható emberekről szólni, s magunkat még mindig a Reformáció népeként definiálni. Ha ma már nem evidens tétel, nem egyházi axióma: Roma semper idem est, hiszen ecclesia reformanda-ról beszélnek dinamikus római teológusok is, úgy miért kell nekünk még mindig az egyház megreformálásáról szólni, és különösen oly módon, hogy az egyszer s mindenkorra végbement, történelmi tény és nem mai feladat.

Ha egykor Nietzsche azt igényelte tanítványaitól, hogy következetesen értékeljenek mindent újra (Umwertung aller Werte), úgy Jézus Krisztus tanítványainak még sokkal inkább Hozzá igazítva kell ma is mindent permanensen újraértékelni. Ez az újra meg újra értékelés fokozatosan érvényes feladat evangélikus értelmiségünk számára! Becsületesen kérdezzük meg magunktól, valóban van-e tartalma a Reformációt emlegetni és ünnepelni.

Válaszom egyértelmű igen. Ezt azonban nem szüntelen ellenségeskedésben, elhátarolódásban, állandó negációban, hanem identitásunk tisztázásában, saját hangunk felismerésében látom. Mind a teológiában, mind a keresztény praxisunkban mindig korrelációban és önkritikusan korrektív módon kell állnunk a tisztázásra. Az egyháztörténetben mindig a Jézushoz közelítés, hozzá igazodás korrekciójának feladatára szorult az Isten egész népe. Másként: a Reformáció tömör címünkben megfogalmazott mondata vállalható vallomásom: Non nova – sed nove. Nem újat és mást, hanem a jézusit, de újonnan megfogalmazva és az életben gyakorolva kell bemutatnunk. Nem tanítunk újat, de újra előhozzuk a régi, valódi kincset. Kereszténységünk nem divatos novum, hanem evangélium-függő. Újra Jézustól és Jézusról szóló evangélium bemutatása. Ma Magyarországon is használt nevünk is erre utal: evangélikusok vagyunk.

A korrekció igazi feladatunk. A szüntelen korrigálás állandó tennivalónk, de nem egyszerűen a 16. század mértéke szerint, hiszen az idők teljessége a Názáreti Jézus

megjelenéséhez kötődik, és ez mindig igazodási pontunk is. Szavunk és tettünk a 20. század végén és a 21. század küszöbén jézusi korrekcióra szorul. Hibáinkat Jézus szerint kell javítanunk, és Hozzá alkalmazkodva kell megelőznünk torzulásainkat. Ebben a Hozzá fordulásban kell és lehet legitim módon és ilyen eszközökkel rendbehozni, amit elrontottunk. A Reformáció nem egyszerűen visszatérést jelent 16. századi nagyrebecsült őseinkhez, hanem azt, amit ők is vallottak, ugyanis Jézus Krisztushoz akartak igazodni és egyedül Hozzá: Solus Christus! Ebben a reformációi magatartásban válunk újra krisztianussá. Non nova sed nove. Luther sem volt „lutheránus” a szó helytelen értelmében, krisztianus volt, Krisztus követője. Ez a Krisztus-közpon-túság az igazi lutheri örökség. Ebben kellene római katolikus testvéreinkkel versenyre kelni. Nem egymás ellen, hanem egymás mellett, de egy irányban. Nem egymással szembefordulva, nem is háttal egymásnak, hanem Krisztus felé haladva. Négy és fél évszázados különvált múltunkat természetesen nem kell felednünk. Ami érték, őrizzük meg. Ami bűn, azt valljuk be. De mindenképpen arccal Krisztus felé. Nincs unióról szó, nem kell félnünk egymás felszippantásától, strukturális egységtől. Ami megtörtént, megtörtént, nem kell feladnunk felekezeti identitásunkat, de szabad felfedeznünk egymásban a testvért. Karl Rahner írja (magyarul is olvasható a jeles jezsuita A hit alapjai című könyvében a következő néhány sor – mintha csak azt mondaná, menthetetlenül egymás sorsa lettünk): „Az evangélikus kereszténység valóban hozzátartozik saját római katolikus történelmi létezésünkhöz, nem térhetünk ki előre, pusztá létével konkrét kérdést intéz hozzánk”, sőt: „a római katolikus egyházfelfogásunknak elfogulatlanul kell elismerni, hogy az új kor katolikus egyháza nagyon sokat köszönhet az evangélikus kereszténységnek. Történelmileg nézve el sem tudnók képzelni a katolikus kereszténység konkrét valóságát egy olyan történelmi helyzeten kívül, amelynek hatásos történelmi tényezői közé ne tartoznék az evangélikus kereszténység is”. Majd: „A keresztények sokkal mélyebben egyek mint nem egyek, habár igazi és jelentős a különbségük is”, később: „ki kell jelentenünk, hogy ami egyesít bennünket a hitvallásban, az alapvetőbb, döntőbb és az üdvösség szempontjából fontosabb, mint ami elválaszt... Feltétlenül lehet pozitív hatása az evangélikus teológiának, az evangélikus kereszténységnek és az evangélikus egyházaknak a katolikus egyházra is, amikor a kereszténység végső, igazi elvéhez és mozgató erejéhez próbálnak visszatérni” (390 kk). Tudom, hogy nem mindenki Karl Rahner a római katolikus egyházban, de vallom, hogy ez a hang figyelemre méltó egymás értékelésében.

Keresztény józanságunkhoz tartozik annak felismerése, hogy a másik testvér mellett kell élnünk. Bizonyos, hogy ma újra végig kell gondolnunk a másikhoz való viszonyunkat, sajátos hangsúlyainkat megtartva, kialakult felekezeti életgyakorlatunkat megbecsülve, értékeinket továbbadva a következő nemzedéknek, de már többé nem testvérháborúban. Kérdések ágaskodnak: Nem áruljuk-e el így őseinket? Nem feledkezünk-e meg mártírjainkról? Nem adjuk-e fel azt, amiből pedig nem engedhetünk? Marad-e valami önálló, sajátos mondanivalónk? Komoly kérdések ezek a század, sőt ezredforduló közeledtével hazánkban, Európa-szerte, globálisan. A Reformáció ajándékára emlékezve vállalnunk kell a kérdések megválaszolását.

Ugyanakkor a másik irányban a Reformáció másik, klasszikus ágához, a református egyházhoz nem kötődünk-e ezer meg ezer szállal? Pillanatnyi vitás kérdések vagy saját gondjainkra rámeredésünk feljogosít-e különállásra, elhúzóásra, elidegenülés-re? Semmiképpen! Megengedhetjük-e magunknak azt a luxust, hogy előkelő idege-nekként egymás mellett éljünk csupán és nem valóban egy család tagjaiként? Bizonyal nem! Nemzetközi tapasztalatok alapján írom, nehéz megmagyarázni külföldi protestáns testvéreinknek, hogy miért hűvös a viszony a két testvér-egyház között (Németországban, Hollandiában, Franciaországban, Észak-Európában, de még a szomszédos Ausztriában is).

A 20. század végén a teológia könnyen átlép felekezeti határokon, művelőiben és olvasóiban egyaránt, jelezvén ökumenikus korunkban a nyitottságot, a határok átjárhatóságát. A teológia tudományától megtanulhatnák gyülekezeteink a határok átjárhatóságát. Ma nemcsak az igaz, hogy a 4. parancsolat kötelező (igérettel): Tiszteld atyádat és anyádat, hanem az is, tiszteld testvéreidet. Úgy gazdagodsz, ha elméletben és gyakorlatban már nemcsak saját arcodat keresed, hanem kiállsz az ablakba és kitekintesz a másik, a szomszéd telkére is.

Az elmúlt években többször vettem részt a református egyház Doktorok Kollégiumának munkájában. Hallatlan kincstől fosztjuk meg magunkat, ha nem akarunk részesedni testvéreink értékeiből és nem osztjuk meg azt, ami nekünk adatott. Nem gondolok olyan unióra, mint amiről egy évszázaddal ezelőtt beszéltek atyáink. Még az egykori Nagyerezsdi Egyesség kiterjesztésére sem célzok (a dunántúli egyházkerületektől Magyarország egész területére), de egy sokkal melegebb, kétirányú közlekedést jelentő állandó kapcsolatra számítok. Őszintén félttem a magyar protestantizmust szétaprózódástól, erőpocséklástól, belső-külső elidegenedéstől. Ugyanakkor nagy lehetőséget látok őszinte testvéri közeledésre. Urunk ajándékaiban való közös részesedésre. Most neo-protestáns testvéreinktől vagy ortodox keresztény testvéreinktől nem szólhatok, noha ebben a vonatkozásban is keveslem a MEÖT keretében rejlő lehetőségek kihasználását.

Non nova sed nove. Ez a számunk ennek a reformáció-értelmezésnek a megértésében segíthet. Minden írása erre való. Senkit sem akar kioktatni, éretlen gyermekként kezelni, de minden olvasóját közös gondolkodásra és cselekvésre hívja a Reformáció Ura elé. Nem egyszerűen újra meghirdetett párbeszédre, dialógusra gondolok. A valódi keresztény dialógus mindig triológus, nemcsak két, hanem három résztvevője van. A Reformáció népe így kerül szinkronba az Egyházak Világtanácsa fennállásának 50 éves évfordulójában a világ kereszténységével, a közös emlékezés és a jövő víziója idején.

a Szerkesztő

FODOR VIKTOR

Búcsúunk Bárdossy Györgytől

„Azt tartom, hogy a jelen szenvedései nem hasonlíthatók, ahhoz a dicsőséghez, amely láthatóvá lesz rajtunk.” Róm 8,18

Keresztény Gyülekezet! Gyászoló Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban. Vannak olyan pillanatok az életünkben, amikor úgy érezzük, hogy egyedül a csend az, ami körülölel minket. A búcsú fájdalmas hallgatásában, csöndes emlékezésében Isten igéje szólít minket és ad biztatást, erőt a fájdalom elhordozásához.

Bárdossy György testvérünket hosszas szenvedés után szólította haza Urunk. Életútja Csöngén indult. Itt kapott indítást a veretes kemenesaljai evangélikus gyülekezetben. Itt kapott nevelést az egyház és a haza szeretetére. Családjával, édesanyjával, édesapjával és öccsével Budapestre került.

Tanulmányai során kitűnt tehetsége, különösen a matematika tudományában. Ebben az időben történt életében az a pillanat, amelyre a betegágyon, szenvedései között, visszaemlékezve a legszebbnek tartott, amely átformálta a gondolkodását, életét:

„Most összetöröm a rád nehezedő igát
és köteleidet leszaggatom.”

(Náh 1, 13)

Isten akaratában megnyugodva tudatjuk, hogy fiunk, testvérünk, keresztapánk

BÁRDOSSY GYÖRGY

1998. június 3-án életének 42. évében, Urunkhoz mindvégig
kitartó hűséggel ragaszkodva
hazatért.

Szerettünk földi maradványait 1998. június 16-án 13,15 órakor helyezzük
örök nyugalomra, a Farkasréti temető **Hóvirág utcai** sírkertjében
az evangélikus egyház szertartása szerint.

„Mert azt tartom, hogy a jelen szenvedésel
nem hasonlíthatók ahhoz a dicsőséghez,
amely láthatóvá lesz rajtunk.”

(Róm 8, 18)

A gyászoló család

A matematika elvont szépségű igazságainak keresése közben, Isten kereste meg őt. Félévig folyamatosan olvasta magányosan a Szentírást, amelyben Krisztus fenséges váltságműve, Isten szeretete személyes közelségbe került hozzá és élő kapcsolattá vált az életében.

A belső megtapasztalásokon nyugvó hit döntésre és változtatásra készítette Györgyöt. Ezután Isten akaratának megismerésének és teljesítésének szentelte életét.

Úgy érezte, hogy emberközpontú tudományok elsajátítása szükséges, hogy Isten országát építeni tudja, ezért szociológiai képzést is szerzett. Több gyülekezetünkben szolgált. Szűkebb környezetében a pesthidegkúti gyülekezetben a ma is aktív réteg, az ő szolgáló, gyöngéd, szerető gondoskodása révén vált élő közösséggé.

Egyházunk közéletében is jelentős szerepet kapott. A Magyarország-i Evangélikus Ifjúsági Szövetség elnöke lett. Kutatásaival, előadásaival, mint tanár és kutató dolgozott a Közgazdaságtudományi Egyetemen és az Evangélikus Hittudományi Egyetemen. Mivel az íráshoz is tehetséget érzett, a Credo című folyóiratunk szerkesztője volt.

Igazából számára ezekben a helyzetekben egy volt fontos, hogy a rábízottakat gondozza és Istenhez vezesse.

György szerette az igazságot és a becsületes gondolkodást. Istentől kapott képessége: hogy a személyes beszélgetésekben a rábízott problémákat jól látta át és kimondva segítette a hozzáfordulókon. Ez volt számára a fontos egyedül, hogy a rábízottakat Isten akaratára szerint vezesse.

Most Isten haszonszólította a gyermeket, a segítő testvért, a barátot, a tanárt, a lelkivezetőt, de itt marad mindaz, amit rajta keresztül adott és amiért hálásak lehetünk. Itt marad mindaz, amit nekünk kell tovább vinni és adni.

Györgyre hosszú és kemény személyes megpróbáltatás várt hazatérése előtt. Az utolsó időszokról csak csöndes, imádkozó szívvel lehet együtt gondolkozni és beszélni. György úgy látta, és vele együtt én is úgy látom, igénk alapján, hogy a szenvedés, a

mindent átfogó romlás, az összeomlás lehet az Úrtól elszakító erő, de lehet a Szentlélek ereje által Krisztussal összekapcsoló, Krisztussal egységesítő erő is.

György kapcsolata az Úrral nem lazult meg. Isten szeretete és ereje tartotta meg őt magánál. A szenvedésben Isten megmutathatja hatalmát és szeretetét. A szenvedésben szépen, lassan magunk mögött hagyunk mindent, ami fölösleges, ami magunk kreálta illúzió, hogy egyedül csak Isten legyen az életünkben minden.

Györgynek is az egyedül lényeges: Krisztus maradt, akinek szeretetében és megváltásában rendületlenül bízott. Megmaradt számára a Szentírás, útmutatóként az utolsó pillanatig olvasta, vigasztalást nyert. Megmaradt az őt imádságos szeretettel támogató és hordozó családja és keresztény testvérei.

A búcsú pillanatában a hála mellett a reménységünk is megszólal.

György ki tudta mondani az utolsó időkben Luther Mártonnal együtt: „koldusok vagyunk”. Isten elvett Tőle mindent, de a legnagyobbat, önmagát Krisztusban adta neki.

A Római levél egy sokat szenvedett ember levele, Pál apostolé, aki szintén megtapasztalta a Feltámadott erejét, dicsőségét. Ez a mi reménységünk és vigasztalásunk is:

„Mert azt tartom, hogy a jelen szenvedései nem hasonlíthatók, ahhoz a dicsőséghez, amely láthatóvá lesz rajtunk”. Róm 8,18

Ámen.

SCHOLZLÁSZLÓ

Az elűzhetetlen örök kérdés

Miért e múlás? Tapsol haraszton,
Alig nyíltak s ím hervadnak a rózsák.
Miért? Hogy semmi más ne maradhasson
Számodra – csak az örökkévalóság!

Századunk vége felé

Túzhányón táncol e világ. Maga
Hág föl rá, hogy táncoljon rajta,
Veszélyt keres, az ördög-fattyá!
Vonzza parázs, füstnek fanyar szaga.

TANULJUNK EGYÜTT!

JUTTA HAUSMANN

A bölcsességről

Bibliatanulmány felnőtt keresztényeknek

„Nem kiált-e a bölcsesség,
nem hallatja-e szavát az értelem?”
(Péld 8,1)

„Bölcsesség”, „bölcs ember” – ezek a szavak manapság már nem feltétlenül tartoznak szókincsünkhöz. Nyilvánvalóan mást kérdezzünk, amikor a mindennapi életünkkel birkózunk. Feltűnően ellentétes viszont ehhez képest az a fellendülés, amit mindenek előtt az Ószövetség és az Ókori Kelet bölcsességteológiája indukált az utóbbi éveken a teológiai tudományban.¹ Mi teszi hát az ószövetségi és az ókori keleti bölcsesség-irodalmat ma igazán izgalmassá?

Ha megpróbáljuk megválaszolni ezt a kérdést, elsősorban az Ószövetségre koncentrálunk. Nem csak azért, mert a szerző ezen a területen jobban „otthon van”, mint másutt, hanem azért is, mert az ószövetségi szövegek jó példaként szolgálnak a bölcsességirodalomra jellemző gondolkodásra és beszédmódra. A bölcsesség felé irányuló, újonnan felébredt érdeklődés egyik alapvető kiindulási pontja egy *orientációt* kereső társadalomban az, hogy a *hokmárról*, a bölcsességről szóló ószövetségi beszédnek elsősorban nem az emberi intellektussal van dolga, hanem annál sokkal átfogóbb. *Nem az az ember bölcs, aki az évek folyamán sok olvasással és egyéb információgyűjtéssel egy sor információt halmozott fel és ennek segítségével aztán brillírozhat a beszélgetésekben.* A bölcsesség alapvetően és automatikusan nem is az a tulajdonság, hogy valaki meg tud felelni egy bizonyos szakirányban dolgozó tudósként. *Sokkal inkább az életmód gyakorlatában való bölcsességről van szó, az egyes ember vagy egy-egy közösség mindennapi sikeres életviteléről, amelyért az egyén viseli a felelősséget.* A bölcsesség jelentése közeli az „*életrevalóság*” jelentéséhez. Ez azt jelenti, hogy bölcs lehet az értelmiségi ugyanúgy, mint az, aki kevésbé intellektuálisan fejezi ki magát – és ugyanez érvényes a bolondságra, amelyik nem az intelligencia hiányából adódik, hanem inkább a belátás megtagadásából.

A bölcsesség(irodalom) nemzetközi, nem ismer semmiféle alapvető határt térben és időben. Az emberi tapasztalatok megfelelnek egymásnak, ugyanazok a négyezer évvel ezelőtti Egyiptomban, mint az ószövetségi vagy az újszövetségi időben Izraelben, az afrikai törzseknel évszázadunkban, vagy a jelenkor európai népeinél. Az aforizmagyűjtemények gazdagsága éppúgy, mint a (népi) példázatok gyűjteménye² és azok továbbadása, illetve azok újra és újra történő kiadása azt mutatja, hogy a rövid

mondatokba sűrített tapasztalatokat mindig továbbadták és átvették abban a tudatban, hogy azokban a viselkedésre és orientációra vonatkozóan évszázadok, sőt évezredek alatt bevált tapasztalatokhoz juthatnak, melyet saját életükben is felhasználhatnak.

Az aforizmagyűjtemények, példabeszéd-gyűjtemények legtöbbször profán módon megfogalmazott gyűjtemények. A bibliai példabeszédekben található bölcsesség (irodalom) is azt a benyomást kelti, hogy azokat nem elsősorban teológiai fogalmazzák meg, s ezért ez – mindenekelőtt a példabeszédek teológiai tartalma körüli – intenzív vitákhoz vezetett; s megpróbálták a tapasztalatból származó bölcsesség (mindenekelőtt Péld 10ff) és a teológiai bölcsesség (Péld 1-9; Jób; Préd) között *különbséget tenni*, sőt egymással szembeállítani. Nem szabad azonban ezen a ponton figyelmen kívül hagynunk azt, hogy a kijelentésekkel – amelyeket mint tapasztalatból származó bölcsesség határoztunk meg – nem a teológiai kontextustól elválasztva találkozzunk, hanem pusztán azok téma-meghatározásából kiindulva, melyek azonban a mindennapokra, és nem a nagy, vallásosan meghatározott témákra irányulnak; így e kijelentések felületesen szemlélve profánnak/világinak tűnnek. Az Ókori Kelet gyökeresen vallásos meghatározottságú volt, úgyhogy tisztán profán beszéd aligha volt elképzelhető. Megfordítva: azok a szövegek, amelyekkel a kutatásban inkább mint úgynevezett teológiai bölcsességgel számolnak, éppen úgy tapasztalatok és azok magyarázata alapján fogalmazódtak meg, úgyhogy igazán nem állítható szembe a tapasztalati bölcsesség és a teológiai bölcsesség.

A bölcsesség ismerete látja az összefüggéseket a mindig ismétlődő tapasztalatok közt – ezen tapasztalatok származhatnak a természet és a technika kapcsolatából éppúgy, mint az emberek egymás közötti érintkezéséből. A természettel (éppúgy, mint a technikával) való érintkezésből adódó tapasztalatok az Ókori Keleten számtalan módon jutottak kifejezésre, s e megfogalmazások segítségével továbbadták a szerzett tapasztalatokat a következő generációnak, hogy életüket sikeresebbé tegyék.³ Az egyéni életmód, illetve a másokkal való együttélés tapasztalatai terjedelmes költeményekben jutnak kifejezésre (így például Jób és az úgynevezett „ókori keleti jöbi irodalom”; Préd.), vagy megfogalmazódnak példabeszédekben (Péld etc.). Feltűnő, hogy a költeményekben, illetve az elbeszélő irodalomban kritikus szembenállás található a tapasztalat által szerzett bölcsességgel, a Példabeszédek ezzel szemben a bölcsességet érvényes, továbbadandó tapasztalatként fogalmazzák meg.

A továbbadandó tapasztalat a Példabeszédek⁴ szerint tehát semmi esetre sem olyasvalami, aminek csak krízisszituációban van jelentősége.⁵ A bölcsesség elsősorban nem krízist akar megoldani, hanem megakadályozni a kríziseket! A megélt tapasztalatok a nyelvben gyakrabban fordulnak elő, például példabeszédek, közmondások formájában továbbadják, de ez nem áll ellentétben azzal, hogy minden embernek szert kell tennie saját tapasztalatokra. A bölcsességirodalom tud az emberi tapasztalatok általános érvényéről, azok ismétlődéséről és sematizmusáról a generációk folyamán és különböző kontextusokban. Úgy érvényes minden korban: „Aki szereti az intelmet, okos lesz, aki pedig gyűlöli a feddést, az ostoba marad.” (Péld 12,1) éppúgy, mint ez: „Minden eszes ember okosan cselekszik, de az eszetlen bolondságot terjeszt.” (Péld 13,16), vagy ez: „Az álnok ember vizsályt támaszt, a rágalmazó szétválasztja a barátokat is.” (Péld 16,28), vagy éppen az, hogy „Mint hideg víz a tikkadt embernek, olyan a messze földről kapott jó hír.” (Péld 25,25).

A bölcsesség éppen úgy tud azonban az egyes ember mindenkori tapasztalatának *sajátosságairól* is. Ezért tartjuk az Ószövetség bölcsességmondásait már bizonyos értelemben absztrakciónak. Nem egy-egy konkrét esetről beszélnek, hanem egy újra és újra visszatérő alapstruktúráról, amelyik az egyes megtörtént esetekből származó tapasztalatok mögött mutatkozik meg, amelyek tipikusak az emberi viselkedésre és állapotokra. A bölcsesség érdeke, hogy ezekre az alapstruktúrákra rámutasson. De

éppen nem pusztá intellektuális érdekből, hanem didaktikus motivációval. A példabeszéd-bölcsesség segítségével ajánlatot tesznek, hogy a saját tapasztalatokban rendszert fedezzenek fel, és hogy ezekből a tapasztalatokból konzekvenciákat vonjanak le. Az ószövetségi példabeszéd-irodalom nagyra tartja az olvasót, és ezért fogalmazza úgy szövegeit, hogy az olvasónak magának kell felismernie, ő maga az ott példaként ábrázolt bölcssekhez vagy pedig a bolondokhoz tartozik, ezért is az egyiket nagyon negatívnak, a másikat pedig nagyon csábítónak ábrázolta: „A feddhetetlenek útját igazságuk egyengeti, de a bűnös elbukik bűnössége miatt.” (Péld 11,5), vagy „Az igazak világossága vígan ég, de a bűnösök lámpása kialszik.” (Péld 13,9). A példabeszéd-irodalom szerzői a maguk részéről döntöttek, de nem kényszerítik az olvasót döntésre. Felkínálnak valamit, de a döntést nyitva hagyják.

Ebben a rendszerben fontos szerepet játszik a tett-következmény összefüggés a bölcsességirodalomban. Az a mindig megisméltendő élmény, hogy szabályos esetben a jó tettet jó következmény követi, és megfordítva, rossz tettek rossz következménye van. Ez a Példabeszédekben és más szövegekben azt eredményezi, hogy újra és újra utalnak erre az összefüggésre. Amindig újra említett tett-következmény összefüggésről szóló beszéd nem más, mint az ember konfrontációja viselkedése lehetséges következményeivel. Nagyon nyomatékosan le kell szögezni, hogy a Példabeszédek mindig jelen-, illetve jövőorientáltak. Jelenben és jövőben történő *viselkedésről* van szó, ami az emberélet sikerét meghatározza. A *bölcsességben való nevelés* – mindegy, hogy a Példabeszédek mondásait úgy tekintjük, mint amelyek felnövekvő fiatalokra irányulnak, vagy a felnőttek buzdítására való felszólításnak vesszük – az embereket egy bizonyos beállítottság és magatartás felé akarja mozdítani, amely az eddigi tapasztalatokat tekintve olyan életet tesz lehetővé, ami megfelelő az ember számára. Vigyáznunk kell arra is, amikor a tett-következmény összefüggésről beszélünk, hogy – követve a bölcsességirodalmat – jól határozzuk meg a hangsúlyt. Ennek az összefüggésnek a hangsúlyozásánál arról van szó, hogy a helyes cselekedet jó vagy rossz következményére való utalással, megerősítést adhatunk, illetve irányíthatunk. De arról nincs szó, hogy egy ember állapotára (tehát a „következményre”) való utaláskor abból visszakövetkeztessünk elkövetett jó vagy rossz cselekedetére. Az emberi helyléből (az ember állapotából) nem lehet visszamenőleg a viselkedést elemezni. Hogy egy félreértett tett-következmény összefüggés miatt emberek egymást milyen nehéz szituációba hozhatják, azt mutatják, a Jób könyvében található barátok beszédei a személyes katasztrófáról, ami Jóbot érte. A könyv zárófejezete nagyon világosan mutatja Isten reakcióját: a rossz állapot semmi esetre sem azt mutatja, hogy az érintett bűnös magatartása az ok, és a barátok részéről a Jób bűneire irányuló kérdések semmi esetre sem voltak megfelelőek. Ugyanezt találjuk az Újszövetségben, ahol a Jn 9,1-3 alapján Jézus a tanítványoknak a születése óta vak ember bűnösségére irányuló kérdésére válaszolva vitázik a bűn-következmény összefüggéssel.⁶ Mi lenne, ha beteglátogatásnál, sanyarú sorsú emberekkel való kapcsolatainkban ezt a felfogást alkalmaznánk?

A bölcs beszéd az élet sikerességére irányuló minden kérdés ugyanúgy megismerhető onnan is, hogy elmélyülten foglalkozik az emberi egzisztencia határtapasztalataival. Különösen szép példa erre *Jób könyve*. De a Prédikátor könyvét is meghatározza azokkal a kérdésekkel való foglalkozás, amelyeket feltesz magának az ember, amikor az élet nem éppen könnyű oldalával kell szembesülnie. Mindent átható tapasztalatok és nagy összeomlások az embert életében arra kényszerítik, hogy tapasztalatait még egyszer végiggondolja. Jób könyve⁷ szembesül azzal a tapasztalattal, hogy a könyv hősenek jóra való magatartása ellenére nagy veszteségeket kell átélnie személyes életében. Ha jó emberekkel valami rossz történik, azt nem lehet automatikusan elfogadni. Mert ha egy érintett ember egzisztenciája erősen megkérdőjeleződik, a nem érintett körülötte állókat is kihívás éri, hiszen nekik is szembe-

sültniük kell saját egzisztenciájuk érintettségének lehetőségével. Jób könyve több megoldást is próbál megadni, tekintettel az emberi életbe olyan mélyen belemarkoló teodícea kérdésére: a három barát a bajok okait keresi Jób életében – de nem kapnak Istentől ítélkezési jogot. Jób maga Istennek a jogtalanságot panaszolja fel – és Isten ebben erősíti meg! *Mennyire kevésbé ismert, hogy miben áll ennek a könyvnek a kirobbanó ereje: Isten hagyja, hogy felpanaszolják neki a jogtalanságot!* Ez is a bölcsességhez tartozik tehát: az ember perlekedhet Istennel. De van egy harmadik megoldás a Jób könyvének, ami csak nehezen érthető, és ezért pontosan megragadott kiindulópontja a kutatásban mindig újra vita tárgya: Isten az istenbeszédben (Jób 38-42) úgy utal vissza a barátokkal folytatott vitára, mint Jób kijelentéseire, s ebben Isten kifejezésre juttatja szuverenitását, s ez a szuverenitás nem préselhető egy emberi tapasztalatokból eredő sémába. Így ad a Jób könyve válaszokat, amelyek egyből új kérdéseket vetnek fel.

Mint intellektuella bölcsék közt, találkozunk kohelettel, a Prédikátorral, a szerzővel⁸, akit a kutatás szerint gyakran a hellenisztikus populáris filozófia közelébe helyeznek.⁹ Amit Jób könyvében a túlságosan mély egzisztenciális érintettségéből fogalmaztak meg, az a Prédikátor könyvében elsősorban visszafogott-reflektáló szinten jelenik meg. A Prédikátor azonban semmi esetre sem annyira visszafogott vagy olyan érdektelen gondolataiban, amint az az első pillantásra tűnik. Ugyan a könyv első kijelentése a Préd 1,2-ben – „Igen nagy hiábavalóság, mondja a Prédikátor, igen nagy hiábavalóság!” – összefoglaló, ha nem is öröndetes megállapításként hangzik, de már a következő vers szembesül eggyel a döntő kérdések közül: „Mi haszna van az embernek minden fáradozásából, ha fáradozik a nap alatt?” Aztán a következő vizsgálódó felsorolás nem kap pozitív választ, és a továbbiakban is mindig beleütközünk a megállapításba: „minden hiábavalóság” (Préd 2,1.11.15; 3,19; 4,8; 7,6 stb.). Ahová csak néz a Prédikátor, amit csak kipróbál – mindig arra a felismerésre jut, hogy a végén ott áll a nagy Egyenlősítő, a halál: „És a bölcs is meghal, mint a bolond!” (Préd 2,16; vö. hasonló a 3,19 is). Így a halál a Prédikátornál „az élet értelmének és az élet győzelmének utolsó nagy tagadása”.¹⁰ De hogy talán a Prédikátornál sem a halálé az utolsó szó, azt világosan mutatja a bár realiztikus, de egyben költői ének zárása az időskorról és a halálról (Préd 12,1-7): „A por visszatér a földbe, olyan lesz, mint volt, a lélek pedig visszatér Istenhez, aki adta.” (8. vers). Az, hogy aztán refrénszerűen a 8. versre csendüljön fel ismét: „Igen nagy hiábavalóság, mondja a Prédikátor, minden hiábavalóság”, ráébredsz, hogy az értelem krízisének legyőzése csak korlátozottan sikerülhet. Hogy a Prédikátor, a nagy pesszimista, a nagy szkeptikus – ez csak az egyik oldal, a másik oldalon úgy találkozunk a Prédikátorral, mint aki az élet élvezetére szólít. Aki a teremtés jó adományait, melyek megadatnak az életben, ha korlátozott időre¹¹ is, élvezetet és értelmet adnak, és ezeknek örülni lehet. „Ahelyett az illúzió helyett, hogy a bölcsesség és munkája segítségével valaki legyőzheti akár saját halálát is, a Példabeszédek könyve inkább a jelen életére irányítja a figyelmet.”¹² A Prédikátor újra és újra rámutat arra, az embernek nem sikerülhet, hogy meglássa az igazi értelmet – pozitív és negatív események mögött. Ebben értelmet látni egyedül Istennek van fantáziája. Az viszont lehetséges az embernek, hogy a pillanatban értelmet és szerencsét találjon, és ezt kihasználja.

A Prédikátor könyvének kijelentései valóban nem olyanok, amelyek a harmóniára irányuló keresésünkben és az élet értelme és céljára irányuló kérdéseinkre jól hangzó megoldásokat nyújtanának. Mégis jó, hogy éppen ezek a szövegek részei lettek a Bibliának, sőt megmaradtak a kánonba való felvételükről folytatott vitában is. A Prédikátor könyve olyan komolyan veszi életünk megkérdőjelezését, mint egyetlen más könyv sem a Bibliában. Éppen így veszi az életet a maga módján különösen komolyan. Azok az emberek, akik egzisztenciájuk határáig jutottak, és kétségeikkel, perlekedésükkel, tagadásukkal túlságosan gyakran úgy tűnek, mint akik látszólag

feladták hitüket, azok a Prédikátor könyvében lehetőséget találnak arra, hogy tapasztalataikat teológiailag legitim módon kifejezésre juttassák. A Prédikátor könyve a szemünk elé állítja azt, hogy az ember Isten előtt nem mindig úgy van jelen, mint akinek vannak válasza a krízisszituációkban, hanem sokkal inkább úgy, mint aki nagyon mélyen zuhan bele a tagadásba.

Mindkettő bölcsesség: a Prédikátor optimizmus által átítatott kijelentései, melyek az élet sikerére céloznak, és meg vannak győződve e lehetőség megvalósulásáról, ugyanúgy, mint a Prédikátor könyvének pesszimista, szkeptikus gondolatai, s az ebből eredő felszólítás az élet élvezetére. Mindkettő a maga módján (és a maga kontextusában) megpróbálja az élettapasztalatokat összefoglalni és az életvitel számára gyümölcsözővé tenni, hogy azt, ami sikerülhet, lehetővé is tegyék. Az, hogy a kettő egymás mellett áll, s ráadásul a Jób könyvével kapcsolatban, ebben mutatkozik meg azoknak a bölcsessége, akik a bibliai kánont hagyták olyanná válni, amilyen. Megtapasztalták és tudták, hogy az emberi élet nem hozható egy nevezőre. Az élet Isten előtt és Istennel nem illeszthető bele egyetlen sémába sem. Isten szuverenitásának a jele, hogy az embereket a legkülönbözőbb élettapasztalatokban részesíti, és ezeket az embereket aztán különböző módon hagyja erre reagálni.

*Németből fordította:
Kuntz Nóra*

Jegyzetek

1. Vö. tk. a következő munkákat: Preuß, H. D., *Einführung in die alttestamentliche Weisheitsliteratur*, Stuttgart, 1987; Gilbert, M. (szerk.), *La Sagesse de l'Ancien Testament*, BEThL LI, Leuven, 1990; Lips, H. von, *Weisheitliche Traditionen im Neuen Testament*, WMANT 64, Neukirchen-Vluyn, 1990; Assmann, A. (szerk.), *Weisheit. Archäologie der literarischen Kommunikation III*, München, 1990; Lux, R., *Die Weisen Israels*, Leipzig, 1992; Shupak, N., *Where can Wisdom be found? The Sage's Language in the Bible and in the Ancient Egyptian Literature*, OBO 130, Fribourg/Göttingen, 1993; Harrington, D. J., *Wisdom Texts From Qumran*, London/New York, 1996; Janowski, B. (szerk.), *Weisheit außerhalb der kanonischen Weisheitsschriften*, Gütersloh, 1996; Tóth K., *Az Úr félelme: ez a bölcsesség*, Budapest, 1998.
2. Vö. tk. Pais I., *Antik bölcsesség, gondolatok, aforizmák*, Budapest, 1995; Nagy I., *Zsidó közmondások*, Budapest (é. n.); Lichtenberg, G. Ch., *Aforizmák (Válogatta és fordította Tatár S.)*, T-Twins Kiadó (h. n.), 1995.
3. Vö. az ókori-keleti listákat.
4. A Példabeszédekhez, eredetükhöz, teológiájukhoz etc. vö. tk. a következő kommentárokat: McKane, W., *Proverbs*, OTL, London, 1985; Meinhold, A., *Die Sprüche*, ZBK AT 16,1.2, Zürich, 1991; Lelievre, A./Maillot, A., *Commentaire des Proverbes: I*, Paris, 1993; Paris, 1996; illetve a monográfiákat: Delkurt, H., *Ethische Einsichten der alttestamentlichen Spruchweisheit*, BThSt 21, Neukirchen-Vluyn, 1993; Weeks, St., *Early Israelite Wisdom*, Oxford, 1994; Hausmann, J., *Studien zum Menschenbild der älteren Weisheit*, FAT 7, Tübingen, 1995; Maier, Ch., *Die "fremde Frau" in Proverbien 1-9*, OBO 144, Fribourg/Göttingen, 1995.
5. Kaiser, O., *Der Gott des Alten Testaments. Theologie des Alten Testaments, Teil 1: Grundlegung*, Göttingen, 1993, pp. 264-266, ezzel szemben a bölcsesség jelentőségét hangsúlyozza a krízis leküzdésére.
6. Vö. Lk 13,2-t is!
7. Jób könyve olyan formán van előttünk, hogy van egy terjedelmes költői magja, amit egy prózai keret övez. A költői rész máshová helyezi a teológiai hangsúlyt, mint a prózai keret, úgyhogy nem pusztán a statisztikai elemek térnek el egymástól. Jelenlegi végleges formájában a könyv a fogság utáni időkből származik, a Kr. e. 5-4. századra datálható; vö. tk. Muntag A. *Jób könyve*, Budapest, 1982; Perdue, L. G., *Wisdom in Revolt*, JSOTS 112, Sheffield, 1991; Beuken, W. A. M. (szerk.), *The Book of Job*, BEThL CXIV, Leuven, 1994; Ebach, J., *Streiten mit Gott, Teil 1: Hiob 1-20*, Neukirchen-Vluyn, 1995, Teil 2: *Hiob 21-42*, Neukirchen-Vluyn 1996.
8. A könyv héber megjelölése, a „kohelet” (ez nőnemű absztrakt névszó, ami egy hivatal megjelöléseként értendő), világossá teszi, hogy a szerzőről nem áll rendelkezésünkre közvetlen információ. Hogy a Préd 1,1 szerint a szöveg szerzője Salamon, azt fiktív beszúrásnak kell tekintenünk. Mind nyelvi, mind tartalmi iudiciumok lehetlenné teszik, hogy ezt a szöveggyűjteményt a Kr. e. 10. századra

datáljuk. A fiktív hozzáírást, amivel ugyanúgy találkozunk a Példabeszédek könyvében és az Énekek Énekében is, tudatosan alkalmazták, mert ennek segítségével az írásoknak – amelyek különböző okokból teológiaiag botrányosak lehetnének – különös autoritást kölcsönöztek. Azok a szövegek, melyeket Salamon királynak tulajdonítanak, vita nélkül elfoglalhatják helyüket a bibliai kánonban. Ebből következően Salamon bölcsessége is igazolt.

9. Egy irat, amelyik nagyon fiatal az Ószövetségben. Pontos datálás nehezen lehetséges; tekintettel a különféle utalásokra, gondolhatunk a Kr. e. 3-2. évszázadra; vö. az időmeghatározás problematikájához tk. Preuß (id. mű), 117kk. A Prédikátor könyvéhez vö. tk. Lohfink, N., Kohelet, NEB, Würzburg, 1980; Michel, D., Qohelet, EDF 258, Darmstadt, 1988; Klein, Ch., Kohelet und die Weisheit Israels, BWANT 123, Stuttgart, 1994; Schwienhorst-Schönberger, L., "Nicht im Menschen gründet das Glück" (Koh 2,24). Kohelet im Spannungsfeld jüdischer Weisheit und hellenistischer Philosophie, HBS 2, Freiburg, 1994.
10. Lux, R., id. m, 120.
11. Vö. ehhez az időről szóló nagy éneket a Préd 3,19-ben.
12. Lux, R., id. m, 124.

JÁNOSY ISTVÁN

Szent Ferenc prédikál a gépeknek

Vegyétek fületekbe szerény szöveget!
 Szűnjetek meg fegyvert gyártani.
 Vagy ha kényszeríteni akarnak reá,
 álljatok ellent akár ha sztrájkjal is.
 Álljatok ellent, ha luxus autókat
 akarnak veletek gyártani
 mindig újabb karosszériákkal,
 ha csak a profitot akarják növelni
 a fogyasztás felkurblizásával!
 Állatkísérleteket is csak akkor tűrjétek,
 ha azok tényleg életet mentenek.
 Támogassátok a növénynemesítőket,
 ha azok növelni akarják a hozamot,
 hogy legyen kenyere mindenkinek!
 És tagadjátok meg a Sátánt, ha arra buzdít,
 hogy a gazdagok még gazdagabbak legyenek
 általatok extraprofit révén
 Ne menjetek a Holdba addig,
 míg itt a földön embert öl az éhezés
 és a hajléktalanság...

A REFORMÁCIÓ KULTURÁLIS ÉRTÉKEI

KAMP SALAMON

Johann Sebastian Bach kantátái

*Húséges szeretettel
D. Weltler Jenő emlékének*

Megdöbbenő számomra az emberiségnek azon igyekezete, mely arra irányul – könyvtári irodalmat hozva létre –, hogy Bach zenéjének lényegét csupán esztétikumában határozza meg.

Vigyázzunk, könnyen úgy járhatunk, mint az az irodalomtörténész, aki Luther prédikációit tanulmányozva, azok csodálatos szövegritmusát, periódusainak eleven-ségét, költői képeinek ihletettségét a német irodalmi nyelv létrehozásában betöltött döntő szerepét leltározza csupán, mit sem sejtve a művészi és költői értékeken túllendülő középpontról, Jézus Krisztus Evangéliumáról. *Luther és Johann Sebastian Bach életműve a krisztusi evangélium kegyelmében született s innen nyeri ragyogó fényességét, s innen támad fel erővel.*

Melyek és milyenek azok az *istentiszteleti keretek*, amelyek között Bach életének legfőbb törekvése a „regulierte Kirchenmusik zur Ehre Gottes” kibontakozik és megvalósul? A számos összetevő közül csupán a legfontosabbakat igyekszem összefoglalni:

Hangsúlyoznunk kell azt a kevésbé ismert tényt, hogy *a reformáció adta vissza az egyházzene számára az ordinárium és a poprium zenei tételeit*, melyeket az ókeresztény gyakorlat ellenére a pap az oltárnál recitált, de csak ott és abban az esetben szólaltak meg énekes formában, ahol kórus működött. Luther törekvése arra irányult, hogy a tételek minden esetben énekes formában hangozzanak fel, s ezért megszólaltatásukat a gyülekezetre bízta. Ezzel a gyülekezet istentiszteleti éneke – mely az egyházban már a reformáció előtt is ismert volt – a kívánatos, de nem szükséges állapotból kilépett, és önálló, liturgikus funkcióval rendelkező tényezővé vált. Most már nem olyan énekről van szó, mely a prédikációt vagy más istentiszteleti történést keretezhet, s ezért tetszés szerint bármikor elhagyható, hanem magát a liturgikus cselekményt megtestesítőről. *Ezért nem hiányozhat a gyülekezet kötött éneke egyetlen lutheránus istentiszteletről sem, és ezért fogalmazta át Luther a Gloria, Credo és Sanctus tételeket* (All Ehr und Lob soll Gottes sein, Wir glauben all an einem Gott, Jesaja den Propheten das geschah), és ezért állított a legfontosabb propriumének a graduále helyére évente visszatérő, minden vasárnapra meghatározott, német korált. Ezzel megvalósult Luther egyik fő törekvése. Agyülekezet minden egyes tagja aktívan vehetett részt az istentiszteleten.

A reformáció e fent vázolt istentiszteleti rendje elsősorban a falvakban jött létre a gyülekezet énekével. Luther azonban egy gazdagabb liturgiát is ismert, mely az apátságokban és a latin iskolákkal rendelkező városokban virágzott. E renchez elengedhetetlenül hozzátartozott a kórus közreműködése, mely az ordinárium és a proprium tételeit részben substitutív (a gyülekezet helyett), részben additív (a gyülekezet mellett) szólalhatott meg. Wolfgang Musculus, aki 1536-ban Wittenbergben jár, gondosan feljegyzi, hogy az Introitus, Kyrie és Gloria tételt a celebráns (Liturg), a kórus és az orgona felváltva szólaltatta meg, és ugyancsak alternatívan hangzott el az orgona és kórus között a Secvencia és a Credo helyét betöltő német korál (Herr Gott Vater, wohn uns bei, wir glauben all...) is. E ténynek óriási a jelentősége, mert ez alapozza meg a *korál-orientációjú valódi lutheránus orgonazenét*. Külön kell hangsúlyoznunk, az orgona sohasem kísérte a gyülekezet énekét, hanem az istentiszteleten különleges, önálló liturgikus szerepet töltött be.

A gyülekezet, a kórus és az orgona zenei megnyilvánulásai nem egymástól függetlenül éltek, hanem harmonikus egységben, melyet a korál cantus firmus biztosított. Természetesen nem csupán a dallam, hanem a hozzátartozó, benne feloldódó és vele egybeforrt szöveg is, mely öntudatlanul is megszólalt minden hívő emlékezetében, aki a déli órákban a Stadtpfeiferek instrumentális toronyzenéjében megszólaló heti éneket hallgatta.

Világosan látható egyrésről a reformátorok igyekezete, hogy *mindazt, ami a keresztény tradícióban fontos*, – latin nyelv, gregorián ének, liturgia... – *megőrizték, de emellett ugyanilyen fontos, hogy az istentisztelet e történetileg kötött formákban a „viva vox evangelii”-t kifejezésre juttassa*. Úgy kap döntő jelentőséget a bibliai olvasmányok mellett a *prédikáció*, amely a számunkra rendelt, aktuális üzenetet hivatott kibontani. Ebből érthető meg, hogy az ordinárium korábban virágzó zenei tételei mindinkább háttérbe szorulnak és az egyházi év adott vasárnapjához rendelt, a prédikáció aktuális mondanivalójához igazított proprium tételek soha nem látott fejlődésnek indulnak. *E sokféleséget*

- gyülekezet, kórus és orgona alternatíva, egy- és többszólamú zenéjét
 - az új énekek nagyszámú megjelenését
 - zenei stílusok és modern kompozíciós formák váltakozását... *három elem fogja organikus egységbe*.
1. Gyülekezet, kórus és orgona a korál cantus firmushoz kötött alternatív (versszakonként változó) zenei megszólalást valósít meg.
 2. Az Epistola és Evangélium között megszólaló vasárnapi főénekek rendje kötött, tartalmuk pedig mindig az evangéliumhoz igazodik. Ez határozza meg a gyülekezet egyszerű, egyszólamú és a kórus bonyolult, többszólamú művészi zenéjét is.
 3. Minden egyházzenei tevékenységet a lutheránus egyházra oly jellemző, kántori hivatás tart össze, irányít és tart életben.

Az egyházzene fontossága és nagyraértékelése a reformáció alap gondolatára épül. „Gott loben das ist unser Amt” (Amt = Gottesdienst).

A fent vázolt viszonyok, kisebb-nagyobb helyi eltérésekkel Bach korára rögzültek és eleven realitásként éltek. Mint már említettük, Bach életének legfőbb törekvése az egyházzene. E törekvés legfontosabb műfaja a kantáta, mely Bach életét az elsőtől az utolsó alkotói korszakáig elkíséri. Egyházi művei, szinte kivétel nélkül, meghatározott alkalomra íródtak, a vasárnapi istentiszteletekre, amelyeken mint kántor működött közre. Amit a lelkész szavakkal fejezett ki, az volt Bach zenéjének témája is.

Az 1750/54-es Nekrológ szerint Bach „fünf Jahrgänge von Kirchenstücken, auf alle Sonn- und Festtage”-t komponált. Azaz kantátaciklusokat, összesen több, mint háromszáz darabot hagyott hátra (!). Ha a kortársak közül mennyiségben több kantátát

komponált is G. Ph. Telemann, Gottfried Heinrich Stolzer, vagy Christoph Groupner, és ha Bach zenéjén olykor érezni is a sietség nyomait és az idő szorítását, soha nem találkozunk rutinból megoldott problémákkal, amivel egy számára kényelmetlen feladatot gyorsan elintézett volna, hogy más prioritásoknak engedjen teret. Nyugodtan kijelenthetjük: *a bachi kantátatermés minőségében a legjelentősebb, amit az egyházzene területén valaha írtak.*

Amit Bach 1708-ban a mühlhauseni városatyáknak mint zenei – művészi célkitűzést megfogalmazott „Endzweck, nämlich eine regulierte Kirchen Music zu Gottes Ehren”, azt több mint négy évtizedes tevékenysége során valóra váltotta, 1750 után zenei hagyatékának többségét azok a művek alkották, amelyek egy „regulierte Kirchenmusik” eszményét szolgálták. Nagyszámú egyházi mű, mindenekelőtt kantáták az egyházi év vasár- és ünnepnapjaira, de oratóriumok, passiók, misék és más liturgikus célokat szolgáló művek is.

Sajnálatos módon az örökség elosztásakor ezt a repertoárt nem tartották együtt, hanem szétesztették, Anna Magdalena és a négy idősebb muzsikus fiú között, akik közül a legidősebb, Wilhelm Friedemann kapta a legtöbbet. A kantáták kétötödét elvesztett, így ma csak közel kétszáz kantátáról van tudomásunk.

A lipcsei időszak előtt keletkezett és a teljes weimari kantátatermést is magába foglaló sorozatot a Bach-irodalom hajlamos a „lekicsinylő” korai jelzővel illetni. Ez meglehetősen félrevezető, hiszen amikor 1723-ban elhagyja a kötheni kapellmeisteri állást, hogy Lipcsében a Thomas-kántorságot átvegye, már 38 éves. Tudjuk, hogy 1713-ban, tehát 10 évvel korábban Fr. W. Zachow – aki maga is Thomasschüler volt és Händelt ellenpontra tanította – halála után a megüresedett hallei állást Bachnak kínálták fel. Ebből arra következtethetünk, hogy mint zeneszerző saját tevékenységi körén kívül is ismert volt. Ezt igazolja a legkorábbi, nyomtatásban is megjelent híradás Johann Matheson tollából „Ich habe von dem berühmten Organisten zu Weimar Hrn. Joh. Sebastian Bach, Sachen gesehen, so wohl vor die Kirche (Vokalmusik) als vor die Faust (Claviermusik) dies gewiss so beschaffen sind, dass Man den Mann hoch aestimieren muss”.

Bach vokális kompozícióinál legrégebbi rétege a rövid mühlhauseni időszakra (1707–1708), de lehetséges, hogy a még korábbi arnstadti évekre vezethető vissza. Ebben az időszakban a XVII. századi elődök példáját igyekeznek követni (Buxtehude, Pachelbell, J. Chr. Bach, Michael Bach). Ők egyházi darabjaikat Motetto-nak vagy Concerto-nak nevezik. Ez jellemzi Bach korai kantátáinak műfaji megjelölését is.

Sok, Weimarban keletkezett kantátát Bach Lipcsében újra bemutat és ezeket a lipcsei kantáta évfolyamokba integrálja. A weimari időszak előtt keletkezett kantáták közül csak a BWV 4-es húsvéti kantátát, „Christ lag in Todesbanden”-t veszi fel a lipcsei évfolyamokba. A lipcsei időszak előtt keletkezett kantáták három fő csoportba sorolhatók:

- I. A weimari időszak előtt keletkezett kantáták
- II. A weimari kantáták
- III. A kötheni kantáták (1., 2. és 3. táblázat).

Hogy Bachot mi inspirálta a kantáta-komponálásra, nem tudjuk. Mégis nagy valószínűséggel ez az arnstadti orgonista állás betöltésének idejére esik. Itt ugyanis a vasár- és ünnepnapok zenéjéről az úgynevezett „Kantoren-Musik”-ról a kántornak az egyéb alkalmak (esküvő, gyászünnepség) figurális zenéjéről („Organisten-Musik”) az orgonistának kellett gondoskodni. Hogy az arnstadtiak orgonistájuktól, Bachtól ilyen figurális zenét kívántak hallani, azt az 1706-os konzisztórium elöterjesztés bizonyítja, melyben ez olvasható: „bisher sei gar nichts musiziert worden”. Ugyanez a tanács panaszolja azután novemberben, hogy Bach „ohnlängsten die fremde Jungfrau auf das Chor biethen und musizieren lassen”. Mindez arra enged következtetni,

hogy valószínűleg egy kantáta-előadás alkalmával, szólistaként működött közre a fent említett hölgy.

Hiányos dokumentumok miatt annak a kérdésnek is nyitva kell maradnia, hogy kinek az esküvőjére írta Bach a BWV 196-os kantátát, illetve milyen gyászünnepség alkalmából szólalt meg a BWV 106-os kantáta.

A BWV 4 „Christ lag in Todesbanden” kantátát valószínűleg a mühlhauseni orgonista állás megpályázásakor mint próbadarabot adták elő 1707 húsvétján. Ez esetben ez a kantáta még Arnstadtban keletkezett.

A kötheni kantáták száma többek között azért is csekély, mert a kötheni udvar kálvinista volt, ezért istentiszteleti zenére Bachnak nem volt gondja. Mint Kapellmeister pedig nem tartozott felelősséggel a lutheránus Szent Ágnes templom zenéjéért. A vokális kompozíciók így az új évré és Leopold herceg születésnapjának megünneplésére korlátozódtak.

Végül tekintsük át vázlatosan a Lipcsében komponált műveket. Az első lipcsei évfolyam (1723-24) a 4. táblázatban látható, a második lipcsei évfolyam (1724-25) az 5. táblázatban, a harmadik lipcsei évfolyam (1725-27) a 6. táblázatban tekinthető át. A többi kantáta rendszerezését a 7-10. táblázatok tartalmazzák.

Ennek az egyedülálló és páratlan zenei örökségnek ápolását tartotta és tartja ma is legfőbb feladatának a Lutheránia, melynek munkáját több mint 40 éven keresztül Weltler Jenő irányította. Weltler Jenőt a Lutheránia karnagyát Johann Sebastian Bach szellemi és zenei világa tartotta fogva egész élete során. A számára minden kincsnél értékesebb lutheránus létet és örökséget szíve teljes hűségével szolgált. S mi, akik ismertük Öt, Bach János passiójának korálját örökre vele énekeljük, zu Ehre Gottes!

„A szívem rejtett mélyén csak neved s keresztfád...”

<i>Szövegösszeállítás: Biblia, énekeskönyv, szabad költemények (csekély számban)</i>		
BWV	Cím	Az egyházi év szerinti rendeltetés
150	Nach dir, Herr, verlanget mich	Rendeltetése nem maradt ránk
196	Der Herr denket an uns	Esketés
106	Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit	Gyászünnep
4	Christ lag in Todesbanden	Húsvét
131	Aus der Tiefe rufe ich	Rendeltetése nem maradt ránk
71	Gott ist mein König	Tanácsválasztás
-	(Kantate, BC B2)	Tanácsválasztás
223	Meine Seele soll Gott loben	Rendeltetése nem maradt ránk

1. Kantáták a weimari időszak előttről ca. 1706-1708

<i>A szövegek Salomo Franck: Evangelisches Andachts – Opfer (Weimar 1715) című gyűjteményéből</i>		
BWV	Cím	Az egyházi év szerinti rendeltetés
132	Bereitet die Wege, bereitet die Bahn	Advent 4. vasárnapja
152	Tritt auf die Glaubensbahn	Karácsony utáni vasárnap
155	Mein Gott, wie lang, ach lange	Vízkereszt utáni 2. vasárnap
80a	Alles, was von Gott geboren	Oculi
31	Der Himmel lacht	Húsvét
165	O heiliges Geist – und Wasserbad	Szentháromság ünnepe
185	Barmherziges Herze der ewigen Liebe	Szentháromság ünnepe utáni 4. vasárnap
161	Komm, du süße Todesstunde	Szentháromság ünnepe utáni 16. vasárnap
162	Ach! ich sehe itzt	Szentháromság ünnepe utáni 20. vasárnap
163	Nur jeden das Seine	Szentháromság ünnepe utáni 23. vasárnap
<i>A szövegek valószínű Salomo Francktól (nyomtatásban nem jelentek meg)</i>		
BWV	Cím	Az egyházi év szerinti rendeltetés
182	Himmelskönig sei willkommen	Virágvasárnap
12	Weinen, klagen, sorgen, zagen	Jubilate
172	Erschallet, ihr Lieder	Pünkösd első napja
21	Ich hatte viel Bekümmernis	„in ogni tempo” Szentháromság ünnepe utáni 3. vasárnap
–	(Was ist, das wir Leben rennen, BC B19)	gyászszentisztelet
<i>A szövegek Salomo Franck: Evangelische Sonn – und Festtages – Andachten (Weimar 1717) c. gyűjteményéből</i>		
BWV	Cím	Az egyházi év szerinti rendeltetés
70a	Wachet! betet! betet! wachet!	Advent 2. vasárnapja
186a	Ärgre dich, o Seele, nicht	Advent 3. vasárnapja
147a	Herz und Mund und Tat und Leben	Advent 4. vasárnapja
<i>A szövegek E. Neumeister: Geistliches Singen und Spielen (Gotha 1711) c. gyűjteményéből</i>		
BWV	Cím	Az egyházi év szerinti rendeltetés
61	Nun komm, der Heiden Heiland	Advent 1. vasárnapja
18	Gleichwie der Regen und Schnee...	Sexagesimae
<i>A szövegek G. C. Lehms: Gottgefälliges Kirchen – Opfer (Darmstadt 1711) c. gyűjteményéből</i>		
BWV	Cím	Az egyházi év szerinti rendeltetés
54	Wiederstehe doch der Sünde	Oculi
199	Mein Herze schwimmt in Blut	Szentháromság ünnepe utáni 11. vasárnap
<i>Nyomtatásban meg nem jelent szövegek J. M. Hennecius(?) -től</i>		
BWV	Cím	Az egyházi év szerinti rendeltetés
–	(Kantate, Halle 1713)	Organistenprobe
63	Christen ätzt diesen Tag	Karácsony első napja

2. Weimari kantáták 1708–1717

<i>A szövegek ismeretlen helyről származnak (Leipzig)</i>		
BWV	Cím	Az egyházi év szerinti rendeltetés
22	Jesus nahm zu sich die zwölfe	Estomihi
23	Du wahrer Gott und Davids Sohn	Estomihi

3. Kötheni kantáták

4. Az első lipcsei évfolyam (1723–24)

- 1723** BWV 75, 76, 21, 24, 185, 167, 147, 186, 136, 105, 46, 179, 199, 69a, 77, 25, 119, 138, 95, 148, 48, 162, 109, 89, 163(?), 194, 60, 90, 70, 61, 63, 40, 64
- 1724** BWV 190, 153, 65, 154, 155, 73, 81, 83, 144, 181, 18, 23, 182, 4, 66, 134, 67, 104, 12, 166, 86, 37, 44, 172, 59(?), 173, 184, 194, 165(?)

5. A második lipcsei évfolyam (1724–25)

- 1724** BWV 20, 2, 7, 135, 10, 93, 107, 178, 94, 101, 113, 33, 78, 99, 8, 130, 114, 96, 5, 180, 38, 115, 139, 26, 116, 64, 91, 121, 133, 122
- 1725** BWV 41, 123, 124, 3, 111, 92, 125, 126, 127, 1, 4 (felújítás)

6. A harmadik lipcsei évfolyam (1725–27)

- 1725** BWV 137, 168, 164, 79, 110, 57, 151, 28, 16, 32, 13, 72
- 1726** BWV 15, 146, 43, 194, 39, 88, 170, 187, 45, 102, 35, 17, 19, 27, 47, 169, 56, 49, 98, 55, 52
- 1727** BWV 58, 82, 84

7. A Picander évfolyam (1728–29)

- 1728** BWV 149, 188, 197a
- 1729** BWV 171, 156, 159, „Ich bin ein Pilgrim auf der Welt”, 145, 174

8. A már meglévő évfolyamok kiegészítése

A második lipcsei évfolyamhoz:

- 1725** BWV 137
- 1726 vagy 27** BWV 129
- 1731** BWV 140
- 1732** BWV 177
- 1735** BWV 14
- 1732–35** BWV 9

A harmadik lipcsei évfolyamhoz:

- 1730** BWV 51
- 1737** BWV 30

9. Kantáták, melyekben a korál-szöveg az összes kantáta-tételben változatlanul megmarad

- 1724** BWV 107
- 1725** BWV 137
- 1726/27** BWV 129
- 1728/31** BWV 117
- 1730** BWV 192
- 1731** BWV 112
- 1732** BWV 177
- 1734** BWV 97
- 1732/35** BWV 100

10. A különleges alkalmakra írt kantáták

Tanácsválasztás

BWV 119, 193, 120, 29, 96

Az Ágostai Hitvallás átadásának jubileuma

1730

BWV 190, 120

Esküvő

BWV 34a, 195, 120a, 197

Temetés

BWV 157

Orgonaavatás

BWV 194

KOROMPAY H. JÁNOS

Arany János és a protestantizmus

Arany életműve olyan csodálatos világot hagyott ránk, amely mindig újabb gazdagsággal lep meg, akárhányszor is elolvassuk. Írásai türelmesen megvárják a jó kérdéseket, s válaszaik ma is aktuális mélységűek.

Sok eleven szál kötötte őt a református egyházhoz, a *protestantizmushoz* és a kereszténységhez, s ezt számos olyan szöveg tanúsítja, amely írásunk címével kapcsolatos: részben versek, másrészt levélrészletek, kritikák, tanulmányok és szerkesztői üzenetek. Szükséges, hogy kérdéseink ne kívánják meghaladni ismeretszerzésünk határait: esetünkben ne törekedjenek Arany istenhitének, s a valláshoz, felekezethez, egyházhoz való kapcsolatának maradéktalan megfejtésére. Nemcsak azért, mert az, amit az ember leír, szükségképpen csak töredéke annak, amit gondol, hisz, érez, s mert az ember és az írás kapcsolata rendkívül bonyolult: az írásból az emberre, a személyiségre következtetni csak nagy óvatossággal lehet. 1934-ben egy tanulmány jelent meg *Arany János és az evangélium* címmel (szerzője Podmaniczky Pálné Vargha Ilona volt), amely szerint Arany nem volt Krisztus-élménye, mert verseiben, úgymond, nem találni ennek semmi nyomát. Ellenvetésként azt kérdezhetjük, hogy szükséges-e összes, főként legbensőbb vonzalmunknak írásbeli kifejezést adni. Amiről nem írunk, az még létezhet; az, hogy nem írunk róla, még nem bizonyíték arra, hogy nincsen. Arany, tudjuk, *szemérmes költő* volt; korántsem szerette az önmutogatást, s még saját érzelmeiről is csak igen ritkán szólt. Van viszont, ennek ellenére, olyan verse, amelyet idézhetünk: a mindenki által ismert *Szondi két apródjáról* van szó, amelyben a halálra készülő hős a következőket mondja a török vezér küldötte magyar papnak, akinek közvetítésével Ali kegyelmet ajánlott neki, feltéve persze, hogy ellenfele megadja magát:

Mondjad neki, Márton, im ezt felelem:
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
Jézusa kezében kész a kegyelem:
Egyenest oda fog folyamodni.

A földi és az égi kegyelemnek – tehát az erőszakkal kikövetelt és az ingyen kegyelemnek – ezt a szembeállítását, egy mártír történetének sorsfordító pontjaként, az a két apród idézi fel, akik egy újabb, ezúttal török követ csábításának adják mindezt válaszul. S az is lényeges, hogy a felmagasztosult ideál ezt mondta az orosz papnak:

„Kegyelmet *uradtól* nem vár soha Szondi”. Két kegyelemről és két úrról van ebben a helyzetben szó, s az állásfoglalás világos: kettejük közül nyilvánvalóan Szondié áll feljebb, mint Márton papé.

Arany saját neveltetéséről ezt írta Gyulai Pálnak híres önéletrajzi levelében: „az ének és a szentírás vonzóbb helyei lettek első tápja gyöngé lelkemnek[...]. A zsolttárok, a biblia vonzóbb történeteit – emlékezetem meghaladó idő előtt, hallásból már elsajátítottam, – alig 3-4 éves koromban apám, ki értelmes, irástudó paraszt ember volt – hamuba irt betűkön megtanította olvasni, úgyhogy mire iskolába adtak, hova mód nélkül vágytam, [...] már nemcsak tökéletesen olvastam, de némi olvasottsággal is bírtam, természetesen oly könyvekben, melyek kezem ügyébe kerültek s melyekhez inkább vonzódtam, mint bibliai történetek [,] énekek, a ponyva irod[alom] némelly termékei etc.”

Mindennek számos olyan következménye volt, amely meghatározta Arany világnézetét, gondolkodását és költészetét. Verseinek sok részlete és utalása mutatja, hogy milyen alaposan ismerte a Bibliát, s tanulmányaiban és levelezésében is gyakran hivatkozott a zsolttárokra és dicséretre. Ezek a szövegek személyiségének olyan mély rétegeiből szóltak, hogy már saját kifejezéseinek eszközevé is válhattak. Petőfinék írta, gyermeke rajongására célozva: „Dicsérnek téged »még a csecsszópók is« mondja a VIII-dik zsolttár”; Arany László visszaemlékezése szerint pedig így nyilatkozott Shakespeare-ről: „Írói talentumáról elmondhatni, amit a zsolttár zeng az úrról: Nagy vagy uram a nagyokban, és nagy vagy a kicsinyekben.” Életének még írni-olvasni tudás előtti, első korszakában kezdődő műveltsége egészen haláláig ihletadó forrássá vált, s az ismeretes párhuzamokon kívül még számos újabb analógia vár felfedezésre.

A *Dante* című vers megmutatja, hogy a református Arany János szemlélete milyen sokat köszön a protestantizmus előtti idők tanulmányozásának. Tudjuk, hogy Dante a középkori felfogások nagy összegezője volt: Arany, csaknem hatszáz évvel az ő születése után benne látta meg azt a nagy szellemet, aki a költők közül talán legmesszebbre jutott el Isten megsejtésében. Dantéra vonatkozó felismeréséből első sorban arra következtethetünk, hogy az ő *protestantizmusa nyitott szemlélet volt*: nemcsak saját jelenét, hanem történeti múltját is törekedett megismerni, beleértve annak előzményeit is. Felfogása nem volt felsőbbrendű vagy kirekesztő: nem zárkózott be, hanem önmagát gazdagította tájékozódásával.

Másik alapelve az emberi ismeret hatáira célzott. Az, amit Dantéről mond, önmagára is vonatkozik:

De örvényeibe nem hatott le a szem,
Melyeket csupán ő – talán ő sem – ismert.

Még a költő is, aki Arany szerint legjobban kell, hogy értse saját művét, eljut tudásának végpontjáig, éppúgy, mint a „mérhetetlen” Ég megismerésében. Az emberi értelem fel kell hogy ismerje határait; Istent a maga lényegében nem ismerni, csak sejteni lehet. Ez a *csak* nem lefokoz, hanem fölemel: „a gondolat elvész csodás sejtelemben”. Ez – a gondolkodást korántsem leértékelő, pusztán a saját érvényességi körét kijelölő – csoda felsőbbrendű a racionális tudásnál. Az imádat legfőbb feltétele annak a felismerése, hogy nagyobb dolgokról van szó, minthogy azt mi magunk be tudnánk látni. Arany protestantizmusa látja és láttatja az emberi képességek határait, s alázatra tanít önmagunk, a világ, s Isten megismerésében.

E szerint a vers szerint az Ég azért mérhetetlen, mert *főnséges és megfoghatatlan kiterjedésű*. A költő ebben az időben (tehát az 1850-es években), tudjuk, a nagykőrösi református gimnáziumban tanított, s a diákjai számára írt *Széptani jegyzetekben* is szólt a főnség fogalmáról, a következőképpen: „Az esztétikusok meg szokták különböztetni a *térbeni, időbeni és erőbeni* főnséget. [...] Isten fogalmában: *mindenütt*

jelenvaló, térbeni föntség; öröktől fogva és örökké való: időbeni föntség; mindenható, mindentudó stb. erőbeni föntség. Tehát az Isten a legföntségeseb fogalom: mert benne minden föntség egyesülve van.”

1860-ban így írt a vallásos költészet és a föntség szükségszerű kapcsolatáról: „A vallási költészet, mely a földi ember legszentebb, legmagasztosabb érzelmeit öleli át, nemcsak nincs kirekesztve a szépnak birodalmából, sőt a legföntségesebb, mi után költő törekedhetik. [...] De szükség, hogy e faja a költészetnek megtartsa saját jellemét. A stíl, melyben Istennek egyháza épül, nem kölcsönözheti el sem a színház csillogó díszítményeit, sem a vásári bódék rikító tarkaságát. Egyszerű komoly föntség illik ahhoz.” Ha a vallásos költészet stílusát „egyszer komoly föntség” kell hogy jellemezze, valamennyi egyházi vonatkozású szövegnek, így a prédikációnak is ilyennek kell lennie: legyen idegen tőle a színház csillogása és a „vásári bódék rikító tarkasága”. Tehát a szó ne önmagára hívja fel a figyelmet, s ne arra, aki szól, hanem arra, akire és amire vonatkozik.

Arany tankönyvében így emlékezett meg XVI. századról: Mohács, tehát egy másik történelmi katasztrófa után „az irodalom nemhogy hanyatlott volna, sőt még virágzásnak indult. Hatalmasan segíté s ébreszté az irodalmi munkásságot a *reformáció*, mely mindjárt kezdetben vallási súrlódásokat idézett elő s a vitatkozások a könyvekben többnyire magyarul folytak, hogy mindenki megérthesse; a hit ágazatai is leginkább magyar könyvekben terjesztettek. A *könyvnyomatás* noha már egy századdal előbb fel volt találva, de hazánkban a reformációval kezdett általánosan terjedni és tetemesen könnyíté az eszmék és gondolatok kicserélését, egyszersmind az irodalmat nagyon előmozdítá. A reformációval a tudományosság is szélesebb terjedelmet vón, mert ifjaink seregestől mentek a külföldi egyetemekre, főleg Wittenbergbe és tudománnyal megrakodtan tértek haza. Kollégiumaink: a pápai, pataki, debreceni, nem sokkal a reformáció után virágzani kezdettek. Másfelől a jezsuita szerzet, melyet Oláh Miklós esztergomi érsek hozott először Magyarországra, Nagy-Szombatban jeles iskolát nyitott, melyből fejtett ki idővel a nagyszombati, ma *pesti egyetem*.”

Ez a visszatekintés sok tekintetben jellemzi a tanár Aranyt. Magyar nyelvűség, könyvnyomatás és a külföldi tanulás nagyobb lehetőségei határozták meg a reformáció irodalomtörténeti jelentőségét, s azoknak a kollégiumoknak működése, amelyek közül a debreceninek, mint tudjuk, ő is diákja volt. Nem mulasztotta el viszont megemlíteni az egyetem megalapítását, amely már az ellenreformáció történetéhez kapcsolódott. Az irodalomtörténész nézőpontját nem torzították el a felekezeti szempontok, s ez ma is példaadónak tekinthető.

Tankönyve kitér a magyar protestantizmus bibliafordítóira, énekszerzőire és énekeskönyveire is. S míg a hitvitákban „legkitűnőbb” Pázmány Péter „bárha egyrészt a protestáns ügynek sokat ártott, [...] másrészt meg kell vallanunk, hogy oly jeles sem előtte, sem korában nem létezett. Az ő velős magyarsággal írott művei korszakot alkotnak a magyar prózában.” Ez a jellemzés úgy tesz eleget az érvényesített nézőpontoknak, hogy egyik igazsága sem korlátozza a másikat, az egyensúlyt Szenczi Molnár Albert munkáiban találva meg: „A XVII. század első felében a református részről is van egy kitűnő férfiú, kinek irodalmi érdemeit méltán szembe tehetjük a Pázmánéval.”

A budapesti református egyház 1882-ben, véleményadás céljából, elküldte Arany-nak a zsoltárok újonnan tervezett szövegét. Arany ezzel kapcsolatol jegyzetében egyebek között ez áll: „*Jó éneket írni nincs a mai kor szellemének*, mert vallási ihlet nélkül költői sincs.” Az 1860-as évek elejének szerkesztői üzenetei szerint az első, a vallási ihlet azonban nem feltétlenül eredményezi a másodikat, a költőit. A beküldött versek egy csoportjáról ez bírálataának lényege: „Több a *hit*, mint a költészet. Amabból egy mustármagnyi hegyeket mozdít ki helyökből; de *versben* csak úgy mozdítja meg a keblet, ha kellő adag *költészet* járul hozzá. Ez pedig nem a külső felöltöztetésben

áll.” Egy másik verselőnek ezt üzeni: „Sok vallási érzet, annál kevesebb költői. Pedig e kettő összefér ám.”

Arany ügyelt arra, hogy folyóirataiban a különböző, tehát a katolikus, református, evangélikus és zsidó egyházakat érintő hírek egyenlő arányban jelenjenek meg, s így egyiket se érintse hátrány. Azt a nagykőrösi gimnáziumban érvényesített hagyományt követte, amelyet életrajzírója, Voinovich Géza örökölt meg egy korabeli emlékezés alapján. Arany abba az osztályba, amelyben egy fiút zsidó származása miatt megverték, nem volt hajlandó belépni, a következő indokolással: „Olyan osztályt, mely valakit a vallása miatt bánt, én nem tanítok”.

A valamennyiünket egész életünkben foglalkoztató kérdést választotta egyik késői versének címéül: *Honnan és hová?*. Tudjuk, hogy múltbeli történeti fejtegetésinek egyik nagy problémája a felekezetek közötti ellentét volt; az 1870-es évek végén a materializmus fő állításával, az anyag halhatatlanságával a világ vallásainak közöségét állította szembe. Protestantizmusa itt már vallástörténeti jellegű alapelveken nyugszik. A magát csalhatatlannak és abszolút igazság birtokosának tekintő tudomány voltaképpen változó hit – állítja a vers; vele ellentétben a hindu, a zsidó, a görög, a keresztényhit a földi élet folytatásában hisz. A vers nem rangsorolja ezeket a vallásokat és nem ütközteti felfogásukat. Olyan ökumené ez, amely különbségeiben is egységet és közösséget alkot az élet halhatatlanságának meggyőződésében. Ez nem hódító jellegű, és a mások hitének tiszteletén alapul; cserébe viszont saját jogának tekinti azt, hogy nemcsak örökölje, hanem kiválaszthassa is azt a hagyományt, amelyikbe született.

(Az 1997. október 18-án a farkasréti közös protestáns templomban tartott előadás rövidített szövege.)

175 ÉVE SZÜLETETT MADÁCH IMRE

Megszólal két Madách-szakértő evangélikus lelkész

Szabó József és *Szűcs Sándor* Az Ember Tragédiája csodálói, értői és életük végéig rajongó olvasói voltak. Mindketten már elmentek, de nem szabad megfeledkeznünk róluk ezen az évfordulón! Az egyik Dunántúlon született (Mesteri) és szolgálati ideje jelentős részét Nógrádban töltötte, a másik Nógrádban született (Szügyön) és élete nagy részében Dunántúlon szolgált (Magyaróvárott).

Szabó minden könyvet összegyűjtött Madáchtól és Madáchról, amit csak lehetett itthon és a nagyvilágban.

Szűcs neve kevésbé ismert. Betéve tudta az egész Tragédia szövegét. Mindkettő átlagon felüli, szellemi, lelki intelligencia birtokosa, s mindkettő sebet hordozó ember, talán ezért is vonzotta őket a Madáchi életmű. Egyikük sem szenvedett ugyan várfogságot, mint Madách, de az egyiket lemondatták püspöki tisztéről, megszüntetvén kerülete önállóságát, a másikat kényszernyugdíjazták...

Amikor az elmúlt nyár közepén *felavatták Csesztyén a renovált Madách emlékműzeumot*, hiányérzetem támadt: róluk, a kivételesen sokat tudó Madách-szakértőkről nem esett szó. Most itt csak felvillantani tudunk valamit a két evangélikus tudós-lelkész kincsestárából.

Madách ugyan nem volt már evangélikus, mint őseinek egyik ága, de mind háttérben, mind környezetében kimutathatóan *sok köze volt az evangélikusokhoz*. Az egykori váci piarista diák íróasztalán – anyja rosszallása ellenére – mindig ott állt egy kis Luther-szobor – nem véletlenül –, s ez talán többet mond, mint Luther szerepe a falanszter jelentben... Erről sokkal bővebben is tudnánk írni, de most *hadd szólaljon meg két Madách-szakértőnk!* Szabó József: *Madách Imre Bölcsője* (egy trilógia első részéből). Szűcs Sándor: *Madách az Ember Tragédiájának Évája* című előadás-sorozatának bevezetőjéből egy szakasz. Végül: Az Ember Tragédiája norvég fordítójának *Albert Lange Fliflet* előszavából néhány sor, saját fordításomban, 1979-ből.

Lám, nem volt két magyar evangélikus lelkésznek haszontalan időtöltés Az Ember Tragédiájával ilyen szinten foglalkozni, hiszen Madách hozzánk is tartozik...

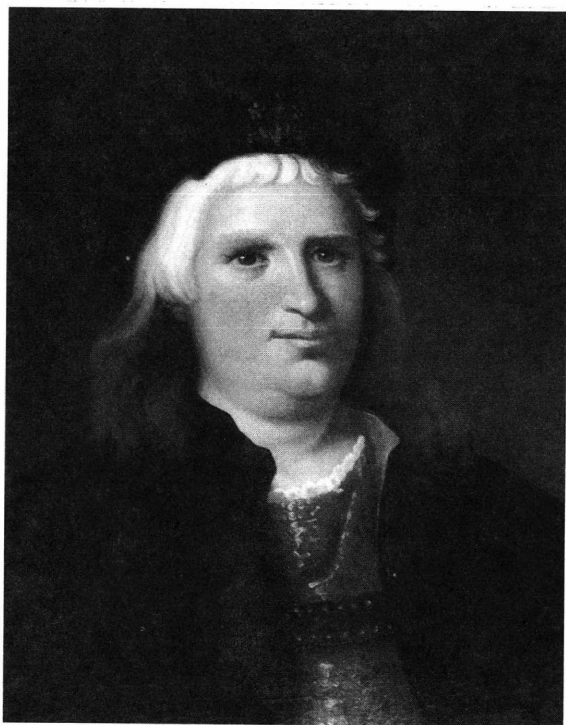
a Szerkesztő

Madách Imre

Fráter Erzsébet

Corvin János

SZABÓ JÓZSEF

Madách Imre bölcsője

Ebben ringott hát az élete. Az a szomorú, rövid, nagy élet. Az Ember Tragédiájának 100 éve elhunyt költőjének, Madách Imrének élete. E fölött dúdolt néki altatót a szigorú anya, Majthényi Anna. S ebben a bölcsőben ringott sorban a többi Madách-gyerek: Mária, Anna... Károly és Pál.

Most itt a bölcső a balassagyarmati Palóc Múzeum Madách-szobájában, aki elmegy mellette, meg-megringatja. Pedig tilos: múzeumi tárgy.

Órhalmi menyecske jön, karján kisgyerek. Jellegzetes főkötője alól körülnez, nincs-e a közelben teremőr. Aztán hirtelen beleteszi kicsinyét a Madách-bölcsőbe, ringat egyet rajta. Pillanat csak, s már megy is. Arany János az ajtóból visszamosolyog, tudja, hogy tilosat tett. Rábiccentek, mintha cinkosok volnánk.

Nézem a Madách-bölcsőt. Minden bölcső költészet és fogalom. Ez külön is. Milyen kicsi! S mennyi minden indult belőle! Történelem és tragédia. A balassagyarmati múzeumban ring a Madách-bölcső...

* * *

Alsósztrégova felé suhan a kocsink. Ez a falu is Madách-bölcső, itt született. Szelídhajlatú dombok közt, mintha Isten tenyerében volna ez a falu. Ezek a susogó erdők gyakran látták, sokat járt a nagy fák alatt. Föl-fölment a dombélre, messzenézett, csillant a víz dél felől a napon; akkor pattant a szívéből egyik korai verse: „Szőke Ipoly kicsi barna lánya...”

* * *

A templomban külön *Madách-pad*, s az oltár alatt pihennek az evangélikus Madách-ősök.

Olim Castellum, hajdan vár, ez is Madách-bölcső. Petőfi születése után három héttel ebben született a Tragédia költője. Meghatva nézem a régi sztrégovai keresztelési anyakönyvet: „*Natus 1823 21. Januarii. Emericus Madách...*”

De milyen érdekes: a római katolikus *Madách Imre keresztapja az ottani-akkori evangélikus lelkész: Bukva György.*

* * *

Balassagyarmaton 1858-ban, baráti körben azt kérdezte Madách Imre: „Mit szólnátok ahhoz, ha olyan drámát írnék, amelyben szerepel az Isten, az ördög, az ember, meg az egész világtörténelem?” Képtelenség – vélték a barátok. Madách megírta. Nemcsak legnagyobb művének, hanem közéleti pályájának is Balassagyarmat a bölcsője. Tizenkilenc éves korában már vármegyei aljegyző, tiszteletbeli főjegyző.

* * *

Miniatűr kicsi falu Balassagyarmat tőszomszédja, *Csesztve*. Mátyás Ferenc néhány éve haragosan – akkor talán indokolt volt – azt írta, hogy Csesztvén csak annyit tudnak Madách Imréről: „nagy valaki lehetett, mert a téeszt is róla nevezték el, meg még a pálinkafőző is a nevét viseli.”

Ma már jobban tudja Csesztve, ki volt Madách Imre. Hogy *a nagy hárs alatt nagy gondolatokat hordozott az a magas homlok.*

Itt volt boldog kilenc évig, míg tartott házassága 1845-től 54-ig. Itt születtek gyermekei. Itt rejtgetett 48-as honvédeket, ezért vitték innen börtönbe Bécs pribékjei, s ide tér vissza fogságából – temetni családi boldogságát.

Cseresznyevirágos kis nógrádi *Csesztve*: Madách Imre rövid családi boldogságának és súlyos, *keserű csalódásának bölcsője.*

Megyeszerte sok barátja volt, gyakran látogatták egymást. Nem véletlen, hogy minden jelesebb barátja evangélikus. Szontágh Pál, – először neki olvasta föl Madách a Tragédiát – Sréter János és Horác, Veres Pálék.

Bölcsője az egész megye.

* * *

„*A haza dísze* vagy te már, nem csak Nógrádé”, írja néki barátja, Nagy Iván, 1861 őszén. Ennek az évnek a tavaszán vitte fel Budapestre nagy szorongással Az Ember Tragédiájának 150 oldalas kéziratát. Arany János kezén aztán elindult a nagy mű az országos hírnév útján. Ma is járja ezt az utat. Iskolákban tanulják, színházakban adják, számtalan kiadásban olvassák, közmondássá lett szállóigéit mondogatják az emberek.

„Madách-tér, végállomás” – mondja a 60-as kalauza. Leszálok, s ahogy nézegetem fővárosunk lüktető forgalmát a sztregovai remete nevét viselő téren, ismét eszembe jut: „Nem csak Nógrád, a haza dísze vagy te már!”

* * *

A *londoni British Museum* könyvtárjegyzékében nézelődtünk. Szemem ráesett Az Ember Tragédiájának angol nyelvű fordítására. Csodálkozásomra ezt mondja angol barátom: „Nekünk van Shakespeare-ünk, ismerjük Goethe-t is, de számontartjuk a ti Madách Imréteket is.”

Tartsuk számon mi is, hogy húsznál több fordításban bejárta már a világ színházait, iskoláit, otthonait.

A legnagyobb, amit róla mondhatunk: Madách Imre alkotása egyetemes, emberi összefüggésekre utal. Az emberiség közös *nagy kultúrbölcsője* ringatta életre műve eszméjét, s amit a nagy emberi közösségtől így kapott, alkotásában visszaadta kamatostul.

Mert Az Ember Tragédiája átfogja az egész történelmet, múltat-jövőt, s mind az egész emberiséget.

- 1964 -

SZŰCS SÁNDOR

Madách: Az ember tragédiájának „Évája”

A Tragédia két férfi főalakjának – Ádámnak és Lucifernek – egymáshoz való viszonya világos, egyértelmű és problémamentes. Ádám Madách művében mindvégig a nemes idealizmust képviseli, Lucifer pedig a hideg, számító realizmust testesíti meg. Ádám a lelkesedő optimista, Lucifer pedig a minden nemes eszmét lekicsinylő, perberántó

pesszimista, aki körmönfont okoskodásaival Ádámot mindig és mindenütt kiábrándítja, összetöri, s végül az öngyilkosság szirtfokára állítja.

De mi a szerepe ebben a *dualizmusban a harmadiknak*, Évának?

A Tragédia Évájában Madách kritikussai sokáig nem láttak mást, mint valami biedermeier nőalakot, azt a bizonyos elkerülhetetlen élettársat, aki pusztá jelenlétével, kedves csacsogásával megédesíti Ádám pihenő perceit, s aki úgy kíséri végig a párját, Ádámot a történelmi álomképek ragyogó sorozatán, mint ahogy ma államfőket, diplomatákat elkísér a feleségük fontos külföldi diplomáciai tárgyalásokra, hol nem csinálnak semmit, csak egyszerűen mellette vannak és ragyognak!

Nos ez a felfogás *hamis* képet ad a Tragédia Évájáról. Azt kell mondanunk, hogy a tulajdonképpeni küzdelem a műben nem is Ádám és Lucifer, hanem, – ha rejtetten, burkoltan is – Lucifer és Éva közt zajlik. Éva az, aki Lucifert végleg legyőzi érzelmvilágával és anyaságával! Már a londoni szín haláltáncában egyedül Éva menekül meg a mulandóság nyitott sírjától. Ő mondja diadalmasan: „Mit állsz tátongó mélység lábaimnál? Ne hidd, hogy éjed engem elriaszt! A por hull csak beléd, a föld szülötte, én glóriával átállépek azt. E földre csak mosolyom hoz gyönyört, ha napsugárként száll egy-egy arcra.” S ez csak mintegy előjátéka Éva végleges diadalának Lucifer felett, az utolsó színben.

Itt meg kell jegyezmem, hogy nincs a magyar irodalomban költő, még Ady Endrét vagy Vajda Jánost is beleértve, akinek költészetében és egyéni életében olyan középonti helyet foglalna el a nő, mint Madáchéban. Egész élete két nő, – anyja kesselőkeői Majtényi Anna és hitvese, Fráter Erzsébet között öröklődik. Már egész fiatalon, 20 éves korában olyan hangot üt meg egyik-másik versében, s a „Férfi és nő” című drámájában, amelyekből bizonyos fokú nőgyöletre lehet következtetni. „A lány bűvös növény – virága oly deli, de rejtett gyökere méreaggel van teli!” – írja egyik ifjúkori versében. „A nő angyalnak és ördögnek csókjából született, kínul és üdvül a férfiú számára”, olvassuk egy másik költeményében. „Isten lehetne az emberfiakból, ha a szerelem és nővagy kiforrna kebleikből” – mondja Heracles, a Férfi és nő című drámájának főhőse.

Aki így beszél a nőről, annak szemében a nő nem valami biedermeier játékszer, hanem érzi a nő méltóságának súlyát, akinek kezében van a férfiú boldogsága, vagy boldogtalansága.

Madách művében Éva a feltétlen életakarathoz, életlendületnek a szimbóluma. „Rosen in das ürdische Leben!” [...]

Madách úgy járt Éva alakjával, mint az egész költeménnyel. Kétségtelen, hogy azért fogott hozzá a Tragédia megírásához, hogy borús történet-szemléletét, életkeserűségét, csalódásait kiöntse. Erre vallanak keserű aforizmái, amiket Lucifer szájába ad, meg maga az a tény, hogy az első emberpárt Lucifer vezetésével vándoroltatja végig a történelmen.

S íme Ádám mindvégig megmarad idealizmusa eszményei mellett. Egyéni boldogtalanságának súlya alatt a férfit gyarló féregnek látja, „A még nálánál is gyarlóbb Évával oldalánál”, írja a Szontagh Pálhoz írt költői levelében, de amint festeni kezdi Éva alakját a különböző egyes színekben, bármennyi sötét szín keveredik is bele a nőről vallott felfogásába, a költemény végén a dicsőség sugárkoszorúját fonja Éva alakja köré.

Egy lángész magyar bölcsész-költő gondolatai nyomán akartam behatolni a női lélek megoldatlan rejtelmeibe – befejezésül hadd idézzem még egyszer Madáchnak a nőről tulajdonképpen semmit és mégis oly sokat mondó szavait: „A nő nem csupán ember, aki történetesen nőnemű is – mint ahogy a rideg logika állítja, – hanem a nő minden ízében, minden porcikájában sajátosságos valami: *specifíce nő!*”

Albert Lange Fliflet norvég tragédia-fordításának előszavából

Meleg köszönetemet akarom kifejezni egy másik Madách-szakértőnek is, akivel szerencsémre szoros baráti kapcsolat fűz össze. Ő a 76 éves irodalomkutató és egykori evangélikus püspök a nyugat-magyarországi Győr városában *Szabó József*, aki saját, hatalmas, céltudatos, teljes Madách anyaggyűjtésével egy szabályos Madách intézetet épített ki, amely felett ő maga diszponál, és a városi tanács könyvtárának kötelékébe tartozik. Ennek a nagyvonalú, nagyszerű embernek és feleségének vendégszerető otthonában ismétlődő látogatásaim során kiadós (időben hosszú) beszélgetéseket folytathattam és új, jó, értékes, kimerítő, nagymennyiségű életrajzi és bibliográfiai anyagot kaptam, valamint *szakszerű* dokumentumokat a Tragédia szövegének nyelvi-hűség, megbízhatóság kérdésével kapcsolatban [...]

Itt Északon először Az Ember Tragédiája 1935-ben látott napvilágot – *finnül*, rá egy esztendőre *svédül*. Egy *észti* nyelvű átköltés 1970-ben született meg. Egy *dán* fordítás nyomtatásban már 1933-tól elérhető Koppenhágában. A jelenlegi *norvég* verzió eredetileg a rosszul sikerült 1954-es iskolai kiadásra épült, az egyike annak az öt számomra elérhető magyar szövegnek, ami közül a két legutolsó már igazán használható, élvezetes: ez az *1975-ben* készült, főiskolák számára kiadott változat, amelynek Szabó püspök is munkatársa volt, valamint az 1860-as eredeti kézirat fakszimiléje, amely a kisebb (jelentéktelenebb) változtatásoknak is alapul szolgált.

Fordította: Hafenscher Károly - 1979 nyara -

MÁNYOKI JÁNOS

Falusi iskolák becsülete

Egy iskola ünnepére

Az alábbi visszaemlékezés a Győr-Sopron megyei Kajárpéc általános iskolája számára íródott. Bizonyítható, hogy háromszázhuszonöt évvel ezelőtt már evangélikus tanító működött a községben (akkor: Kajár és Kispéc). A visszaemlékezés – az alkalom jellegéből adódóan – erősen személyes hangú. A tapasztalatok egy része azonban – vélhetően – *közérdekű*: tehát bocsássuk meg a szubjektivitást, inkább a lehetséges tanulságokra figyeljünk. Amikor a visszaemlékezést – éppen a lehetséges tanulságokra gondolva – elküldtem a Credo-nak, azt a kérdést kaptam: evangélikus tanítókkal kapcsolatos emlékem-tapasztalatom van-e? – Végül is van, bár – életkoromat tekintve – ez már nem természetes.

A hatvanas években is átmeneti korszakban éltünk: azért láthattam még olyan *falusi tanítót*, aki egész életét egyetlen községnek szentelte – huszonegy éves korától fogva. A falu szerves részévé vált, s úgy emlékszem, hogy ügyszeretet, szigor és gyakorlati érzék jellemezte. Ha nem is könnyen, de meg tudta őrizni a tanítólét fölényét a hivatalnokléttel szemben. *Kései képviselője volt annak az evangélikus tanítóságnak, amely nélkül nem lehet megérteni a hazai lutheránusság szellemi múltját és teljesítményét.*

Másrészt azt is látnom kellett – noha még nem értettem –: a jószándék és a tapasztalat sem elég, hogy egy rossz politikummal súlyosbított átmenetiség zűrzavarában fogódzót nyújtson. Mert korábbi történelmünkéből nem volt használható párhuzam, és mert a szegénység – éppen úgy, mint a harag – rossz tanácsadó. Tévedés, majd öregkori meghasonlás következett, amelynek súlyát egy jobb sorsra érdemes ember szenvedte. Most órá gondolok vissza: én már csak ilyen meghasonlott állapotban ismerhettem evangélikus tanítót...

Tisztelt Ünneplő Közönség! Kedves Falumbeliek!

Mindenekelőtt köszönöm a meghívást; egyben bocsánatukat kérem, hogy nem vagyok ott a jubileumon. Remélem azonban, hogy a levél részben pótolni fogja a távollévőt.

Nyugodt lelkiismerettel mondom: erősen kötődöm a szülőföldemhez. Nem biztos, hogy mindig boldogító érzés. Amikor otthon vagyok, úgy rámmeheredik a múlt, hogy szinte nyom. Kínosan tapasztalom, hogy a faluközösség, amely a hatvanas években – minden elnyomás és szegénység ellenére – még létezett, mennyire szétesett mára. Nem derús a jelen. A lakosság alaposan megfogyatkozott: a századelő óta ezerrel, amióta az általános iskolát elvégeztem, négyszáz fővel csökkent. Aztán ott van az elöregedés, vagy az emberanyag más természetű romlása. Azon is elszorul az ember szíve, hogy a múlt század elején a magyar magasirodalmat még falvakban – Niklán, Kemenessömjénben, Széphalmon – művelték; *ma pedig a falusi* – bizonyos értelemben – *annyit jelent, mint hátrányos helyzetű*. A magyar szellem két nagy tartományát: a paraszti és a nemesi kultúrát szétmarta az újkor. Márpedig Kajár, s talán még inkább Kispéc bennük létezett. Úgy látom, hogy falvaink egyre kevésbé találják helyüket. A mezőgazdaság gondjait megoldhatják, üdülőfalukat is csinálhatnak, de az a *falu, amely évszázadokon át a magyar kultúra alapja és forrása volt, az a falu nem lesz többé*. Lehet valami más – adja Isten, hogy legyen! –, de mi most egy község háromszázhuszonöt esztendősi iskolai múltjára emlékezünk: tehát *a múlt van a szemünk előtt*. A szónak mélyebb értelmében: mindinkább befejezett múlt. És ebben a múltban – vékony szeletként – ott van saját gyermekkorom. Talán nem tanuláság nélkül való, ha most erre gondolok vissza.

Bizonyos szempontból páratlanul szerencsés voltam. Olyan különböző és tartós hatások értek, amelyek aztán egész életpályám alapját képezhették.

Ott volt az *iskola* – s most hangsúlyozottan ideértem a napközit és a délutáni foglalkozásokat. Szűkebb csoportban, vagy napköziben a tanár és a diák között könnyebben alakul ki személyes kapcsolat – ennek jótékony hatását éreztem.

Ott volt a *szülői ház* és a rokonság – egy régi familiának mindig megvannak a szokásai, hagyományai: lakodalom, keresztelő, temetés, névnap, disznótor, búcsú, konfirmáció. Másrészt otthon *sok jó könyvünk* volt, és anyai öregapám sokat mesélt: a családi visszaemlékezés száz évnél hosszabb időre nyúlt vissza. Megemlítem az apai öregapámat: pénzgyűjteményét – amely falusi viszonylatban igen ritka volt – gyakran nézegettem.

Ott volt a *templom* és a *parókia*. A közel kétszáz éves fenyőgerenda mennyezet alatt régi magyar, német és „tót” istenes énekek ivódtak belém. Egy gyermek szintjén vívódtam hit és hitetlenség között, de az ősi magyar protestantizmus levegője belém áradt. Mellesleg a parókián egy kicsit németül is tanultam.

Ott volt a római katolikus plébánia: szerettem a hangulatát. Az idősebb kedvesnővér zongorázni tanított. Már nemcsak hit és hitetlenség, hanem katolicizmus és protestantizmus vitája is megérintett.

Ott volt a *tsz-iroda*. Anyám ott dolgozott: szinte naponként benéztem hozzá. Ott is tanultam, mert gazdasági – részben társadalmi – szempontból az a hely volt a község szíve. Eddig tart a felsorolás. Kitűnik belőle, hogy az iskolai oktatás-nevelés egy sokkal szélesebb hálózat részét képezte. Ennek most is nagyon örülök, és meggyőződésem, hogy az iskolának – bármennyire fontos – mindig valami hasonló, szervesen kialakult hálózat részeként kellene működnie.

Kérdés azonban, hogy volt-e a neveltetésemnek sebezhető pontja? Volt; és pedig kettő. Először is *a hatvanas években éles kultúrharc folyt az egyház ellen*. Falun ezt a harcot főleg az iskola folytatta. Bennem, gyermekben, bizonyos meghasonlás támadt. Tiszteltem ugyan a tanítókat-tanárokat és az általuk hangoztatott „felvilágosult” nézeteket; de a szívem azt mondta: bár az egyháznak és az örök élet ígéretének lenne igaza! Nem tudtam még, hogy olyan bonyolult helyzetben vagyok, amelyben bizony a felnőttek jó része is eltéved. Csak fokozatosan – már középiskolás koromban – döböntem rá, hogy milyen kincseket őriz az egyház. Mert a *templomban* azt hallgattuk, hogy az ember esendő, gyarló. Küzdenie kell ugyan, de a földön sohasem talál végső boldogságot. Csak az Örökkévalóban bízhat, vizsgálnia kell a saját lelkiismeretét és el kell vetnie a bosszút. Az *iskolában* pedig azt hallgattuk, hogy a történelem lényege a kenyérharc, hogy valami sosemvolt aranykor közelít, amely felé a lángszavú párt vezet bennünket. Ez az aranykor mindenre válasz. Indulókat zengtünk a dolgozó népről, amely „nem könyörögve, de átkot dörögve a nagyszerű bosszúnak él”. Együtt örvendeztünk, hogy „Oroszország gyönyörű földjén... gőzkalapács dönög, dinamó zúg...” stb.

Ma már értem, hogy mi folyt le azokban az időkben. A Biblia lehet ócska pólya – ezt már Luther is mondta –, de benne a csecsemő eleven. A világkép többezer éves: Mózes kettéválasztja a Vörös-tengert, Józsué megállítja a napot (mellesleg: nagyszerű hősmondák ezek) – de az emberről: helyzetéről, lényegéről alapigazságokat olvasunk. A másik oldalon viszont hiába volt a tudományosnak kikiáltott világkép, ha az emberről, az ember lényegéről nem volt mondanivalója. Tehát a templom ősi köntösben, de igaz emberképet, az iskola pedig – tudományos, vagy áltudományos keretben – hamis emberképet hirdetett. Sajnos, ez történt a hatvanas években.

Volt egy másik sebezhető pont. Az én falumban, könyveim, kottáim, családi-közösi hagyományaim, istenes énekek és régi pénzek között megalapozódott bennem egy színvonalas műveltség és egy történelemszemlélet. Ma is ebből élek; de nem lettem élelmes, gazdag. Kicsit elábrándoztam az életemet. Feleségem jóvoltából – sokáig gyűjtögetett pénzzel – beutaztam a Földközi-tenger keleti medencéjét, megjártam a Nílus és az Eufrátesz vidékét: régi, Kispécéről hozott gyermekkori vágyat követtem. Másrészt azt látom, hogy az a gondolkodás, amely kiforrt bennem, talán ugyanúgy nem találja helyét, mint a falvak. Ez a gondolkodás idő, csöndesség, tépelődés, hagyomány nélkül elképzelhetetlen: vagyis a fogyasztói társadalomban az útfélre szorul – esetleg eltűnik? Szeretném azt hinni, hogy nem. Ezért is küzdök annak a szűk baráti körnek a megőrzéséért, amelybe valamit mégis át tudok csepegtetni – miközben tanulok is tőle. Nagyon különböző emberekből áll: az, hogy ennyire különböző emberekkel szót értek, Kispécen gyökerező gondolkodásom és műveltségem eredménye.

Úgy vélem, nem lesz haszontalan, ha fölidézek két példát: *hogyan él tovább a gyerekkori kapcsolat*. 1997. július 19-én Damaszkuszban becsőpentem egy palesztin lakodalomba. Nagy élmény volt számomra, mert a távolság és a közelség élményét egyszerre nyújtotta. Távolság – mert az arab környezet – a nagyvárosi környezet közös vonásai ellenére – egzotikus volt. Közelség – mert a lakodalom egyszerre közel hozta a régi falusi – kispéci és kajári – lakodalmak hangulatát. Úgy voltam ott, mint aki egy eleven dologban részesül, és nem úgy, mint aki folklórt bámul. Hazafelé – két, halványzöld fényben égő minaret közelében – elgondolkodtam: milyen furcsa, hogy amikor otthon idő és távolság temeti a lakodalmakat, Damaszkuszban egyszerre

föltámad az emlék, sőt – mondhatni – valósággá lesz. Az volt az érzésem, hogy a negyven éven át – mind ritkábban – visszatérő alkalmak utolsót lobbantak itt, a Damaszkusz-Bejrút országút mentén. Éppen most írok egy megemlékezést I. Rákóczi Györgyről, halálának 350. évfordulójára. Amikor a fejedelem végrendeletét olvastam – a kor, a nyelv, a pozíció minden különbsége dacára –, mintha egy-egy rég holt, de gyermekkoromban még ismert kispécsi parasztgazda hangját, hangsúlyozását hallottam volna. Megrendültem.

Végezetül azt kívánom a falunak, az iskolának: legalább időről-időre nőjön föl egy szerencsés gyerek, akinek megadatik, hogy a helyi hagyomány mélyrétegeiből merítsen, és az értéket alkotó módon őrizze. Mondják, hogy a hagyomány szürkül, pusztul – vagy legalábbis drámai módon változik. Nem vitatom; de templom még van, temető még van – és talán gyermek is marad. Köszönöm türelmüket.

BOLERATZKY LÓRÁND

Korunk egyháztörténetéhez

Vladár Gábor emlékezete

Nemrég volt negyedszázada, hogy hazánk egyik legkiemelkedőbb jogtudósa, a bányai egyházkerület felügyelője, Ordass püspök egykori elnöktársa örökre eltávozott. A mostanában megjelent *Visszaemlékezései* is arra köteleznek bennünket, hogy emlékét felidézzük. Igazi nagyságát még ennyi idő múltával sem könnyű lemérni, mert széleskörű jogi tudása a jogterület szinte minden területén igazi polihisztorrá avatta, szerteágazó egyházi szolgálata igazi Krisztus-hívóvé minősítette, káprázatos klasszikus műveltsége pedig kiemelte a köznapi emberek sorából. Páratlan szerénysége, igazságot kereső eltökéltsége, mélységes család- és emberszeretete példaként előttünk világít. Egész élete bizonyágtevés volt magyarsága és a keresztény humánus mellett.

Élete súlyos megpróbáltatásokkal telt, mégis derűs tudott maradni. Pedig az első világháború során négy éves katonai szolgálata során Isonzó poklát is megjárta, ahol meg is sebesült.

1922-ben az igazságügy-minisztérium magánjogi ügyosztályának, 1929-ben pedig a törvényelőkészítő osztálynak a vezetője lett. Bátran szállt szembe a hatalomnak katonai kézben koncentrálását célzó törekvéseivel és emiatt a zsidótörvényekkel kapcsolatos munkálatok előkészítésében sem vett részt. Langlet Valdemár a Svéd Vöröskereszt megbízottja Dagari Budapest c. munkájában nagy elismeréssel ír a zsidók megmentése érdekében végzett erőfeszítéseiről.

A Lakatos-kormányban az igazságügyminiszteri tisztelet is csak a kormányzó többszöri unszolására vállalja el, azért, hogy elősegítse az országnak a háborúból való kiválását. Személyesen vesz részt a Gestapo által letartóztatott államférfiak – köztük Bajcsy-Zsilinszky Endre – kiszabadításában.

A kormányzó 1944. október 15-i proklamációja után menekülnie kell és hónapokig különböző helyeken rejtőzködik.

Igen eredményes jogi működése elismeréseképpen – melyet számos kiváló tanulmány jelez – akadémiai levelező tagságot, honoris causa egyetemi doktorátust, Corvin koszorút és egyéb kitüntetést nyer el. Életének ívelő szakasza 1945-tel lezárul.

Ezt követően igen intenzíven kapcsolódik be az egyházi közéletbe, melynek az 1934–37. évi zsinati tagságán keresztül részese volt. 1947-ben Ordass püspök elnöktársává választják, miután előzőleg jelentős szerepe volt a budavári gyülekezet anyagi rendbetételénél és a budahegyvidéki gyülekezet működésének elindításánál.

Nehéz szerepre vállalkozott, amikor Ordass és Szabó püspökökkel együtt Rákosi-val tárgyalt. Ezt megelőzően az egyház álláspontját írásban kellett megfogalmaznia. Ennek kapcsán Rákosi kijelentette, hogy „nem ellentámadást, hanem lojális magatartást várt tőlünk”.

Ordass Lajos letartóztatásakor bizonyítékokat gyűjt ártatlanságának bizonyítása érdekében. Rövidesen azonban, mivel kormánykörökből arra figyelmeztették, hogy fia hazatérését a hadifogságból és egyéb jogosítványokat kockáztat, ha nem mond le, hosszaz tusakodás után – családjára gondolva – lemond egyházi tisztségéről.

1950-ben nyugdíjától fosztják meg, majd akadémiai levelező tagságát, úgynevezett „tanácskozó” tagsággá degradálják. A hűvösvölgyi erdőszetnél kénytelen bozótírtást és egyéb mezőgazdasági munkát vállalni.

1951. július 4-én újabb sorscsapás éri: Tomorra telepítik ki, majd két év múlva Biára Chován Kálmán primitív présházába kerül, ahol tíz nehéz esztendőt tölt a család. Erről a tizenkét évről, több, mint húsz levél – melyeket drága emlékként őrzök – tanúskodik. Bizonyítékok arra, hogy a reánk zúduló megpróbáltatásokat milyen lelki nyugalommal lehet elviselni, ha él bennünk a mély, Istenbe vetett hit: „Üldöztünk, de el nem hagytunk, tiportatunk, de el nem veszünk”. Álljon itt ezekből néhány szemelvény.

„Levelem külalakjáról is megítélheted, hogy kissé távol estünk a kultúrától... Elutazásunk izgalmas volt. Alig 18 óra állt rendelkezésünkre. Ez természetesen nem volt elég a lakás kiürítésére. Sok értékes holmink maradt ott. Különösen sajnálom könyveimet, amik ott maradtak, lehet vagy 500-600 körül, de több is. Hogy mi lesz sorsunk, nem tudjuk. Átmeneti stáció-e ez vagy végleges letelepülési helyünk? Az isteni gondviselésbe vetett hitből táplálkozó lelki és fizikai erőnk hála Istennek nem hagy el s bár sötét árnyékként mered elénk a tél, fűtési és világítási gondjaival, mégis bizakodással viseljük sorsunkat”. (1951. júl. 29-i levélből).

A következő levél már nem magukról, hanem elnöktársáról szól: „Juttasd el kérlek hálás köszönetünket volt elnöktársamnak is: Ordass Lajosnak. Neki érthető okokból – külön nem írok. Rövid együttműködésünk ideje alatt igaz, keresztény érzületének, fennkölt gondolkozásának, nemes jellemének annyi tanúságtételével találkoztam, hogy nem lep meg, amikor barátsága és baráti gondolkodása nem szakad meg az iránt, aki hontalan, otthontalan senkivé és semmivé lett. A jó Isten áldja meg családjával együtt és oltalmazza a nehéz időkben”. (1951. aug. 20.)

„Ha lappangva is, mint a hamu alatti parázs, a gondolatok izzanak s a szellem élete a múltak emlékeiből és a jövő reménységéből bőségesen táplálkozik. Sokszor úgy tűnik fel, mintha az, amiben élünk, valami rossz álom volna, amiből felébredünk”. (1951. nov. 12.)

„Érdeklődéssel olvastam az egyházi, különösen a zsinati híreket. Nem lehet tagadni, hogy egyik másik tervbe vett reform célravezetőnek mutatkozik... Az egyetemes felügyelői tisztség megszüntetésének a tervét aligha tudnám helyeselni. Egyházi szolgálatom körében állandóan tapasztaltam, hogy ez a tisztség nagy tekintélyével kifelé szilárdságot ad kicsiny egyházunknak, befelé pedig mérsékli, kiegyenlíti a sajnos gyakran jelentkező vetélkedést, egyenetlenséget. Általánosságban pedig a mai nyugtalan időket nem tartom alkalmasnak mélyreható reformok keresztülvitelére”. (1951. dec. 27.)

„Féltem az ünnepektől. Féltem, hogy távol azoktól, akikkel szeretünk ünnepelni, ebben az idegen környezetben a szomorúság lesz a karácsonyi hangulatunk domináló

vonása. Ez szinte természetes is volt... Kellemesen csalódtunk. Más volt a karácsonyunk, mint az eddigiek, de az, amiben más volt, benső értékben emelte az ünneplésünket. A mellés, csillagszórós külső csillogás elmaradt, de annál ragyogóbb volt a betlehemi jászol fénye. Ünneplésünknek mintegy ouvertürje volt Tessényi Kornél látogatása. Harmadmagával jött át az ünnepet megelőző héten Fancsalból, megható házi istentiszteletet tartott szegényes kamrácskánkban s úrvacsorát osztott. Életem egyik legszebb élménye volt ez az istentisztelet; életem végéig hálásan gondolok érte Tessényire és társaira.” (1951. dec. 27.)

„Ilyenkor, amikor életterünk a szó szoros értelmében a küszöbön belüli 4x4 méterre zsugorodik össze, fokozottabban érezzük az »omnia mecum porto« igazságát. Ha az embernek meg van a maga hitbeli, érzelmi és szellemi világa, legyen bár Tomoron, Tomiban vagy Irkutzkban.” (1952. nov. 8.)

1953-ban feloldják a kitelepítést, és ekkor Biára, a Kutyahegyre, távol a falutól, egy présházba kerül a család. Itt mindent újra kell kezdeni. „A mindennapi ház körüli munka mellett gyümölcsösök tisztítását, száraz fa kivágását vállaltam felesben, ami a fűtés gondját lényegesen megkönnyíti. A hosszú estéken kukoricát morzsolok, babot válogatok, folytatom a paraszt életet, csak vasárnap jutok hozzá, hogy egy-egy könyvet kezembe vegyek. Két tanítványom is van, egy kis paraszt fiút az olvasás és írás, egy kis leánykát a számolás tudományába igyekszem bevezetni.” (1954. jan. 23.)

1957 januárjában még a kijárási tilalom alatt meglátogatjuk Ordass Lajossal együtt; az irtózatos sár miatt csak deszkák segítségével sikerül az autót a sártengerből indulásra bírni. Úgy ír erről a látogatásról: „A nagy küzdelem után sokáig aggodalommal néztem utánatok s csak akkor indultam hazafelé, amikor a piros fény végkép eltűnt a szemem elől. A viszontlátás öröme, a mindennapi életünk szűk horizontja fölé emelkedő témát, a sok újdonság hallása, az együttlét élvezete, végül a távozás izgalmi annyira lenyűgöztek és érdeklődésünket annyira más irányba terelték, hogy csak eltávozástok után került sor a csomagok felbontására”. (1957. jan. 18.)

„A látásom annyira meggyengült, hogy az írás-olvasás csak nagyon nehezen ment és a járás is nehezemre esett, mert a cipőm orráig sem láttam”. (1961. ápr. 16.)

Az embertelen biai körülmények során két operáció is szükségessé vált. 1958-ban tragikus baleset is történt, amikor is gallyvágás közben egy felpatanó ág egyik szemelágát kioltja, melynek következtében másik szemének a látóképesége is elvész.

Egyik Biáról keltezett utolsó levelében édesanyám USA-ban bekövetkezett haláláról ezeket írta: „Nektek a tengeren innen maradtaknak az is fájdalom, hogy nem állhattatok sírjánál, amikor az idegen hantok dübörögnek koporsójára. A római jogi rei vindicatio során a felperes egy darab hantot helyezett a praetor elé azzal a kijelentéssel: Hanc rea esse aio. Az a magyar hant, amit sírjára küldtetek, számotokra ugyanazt a nyilatkozatot jelenti, amit a praetor elé helyezett hant: Ezt a sírhalmot az idegen földön is a mi fájdalmunk veszi körül és majdan, amikor a fájdalom helyébe a kedves emlékezet lép, az édesanyánkról való emlékezésnek lesz a megpihenő helye”. (1962. okt. 27.) Aki maga is vizsgáztalásra szorult, nemes lelkével másokat is meg tudott vizsgáltatni.

Végre 1963-ban emberi körülmények közé került. Négy évi munkával hatalmas, közel félezer oldalas visszaemlékezést készített el olymódon, hogy rajztáblán vonalzó mellett rötta a sorokat, amelyeket azután leánya és fia nem kis munkával géppel írt át. Ilyen körülmények között kevés munka látott napvilágot, de azt hiszem tartalmilag sem... Hálával tartozunk gyermekeinek és Püski Sándornak is, hogy együttes erőfeszítéssel sikerült a munkát megjelentetni és az enyészettől megmenteni.

Vladár Gábor egész életműve, mély hite és lelkülete fényt sugároz mindazok számára, akik nemcsak emlékezni akarnak a negyed százada hazatért nagy szellemre,

hanem azoknak is, akik a jövőt akarják építeni, és a múlt maradandó örökségéből erőt és reményt akarnak meríteni a maguk és a nemzet megújulásához.

REUSS ANDRÁS

Átéltük

Kísérlet a közelmúlt feldolgozására.

Adalékok az ökumenikus mozgalom és a magyarországi egyházak kapcsolatának történetéhez

A közelmúlttal kapcsolatos beszélgetésekben és kutatásokban nem csak annak a kérdésnek a felvetése mindennapos: *milyen szerepet játszottak az egyházi vezetők a szocialista rendszerekben, mennyiben álltak helyt, alkudtak meg, jó vagy rossz kompromisszumokat kötöttek-e, mennyiben lettek eszközei a rendszernek, hanem az is: milyen szerepet játszott az ökumenikus mozgalom és játszottak annak egyes képviselői a kelet-európai – a mi esetünkben a magyarországi – egyházaknak a szocialista rendszerekben tanúsított magatartása szempontjából.* Vajon a Nyugat keletre előretolt bástyája volt az ökumené, s benne például az Egyházak Világtanácsa, vagy inkább éppen megfordítva, a Kelet beépített eszköze nyugaton? Ez a vita az Egyházak Világtanácsával kapcsolatosan éppoly éles és súlyos kérdéseket vet fel, mint egyes kelet- vagy nyugat-európai tagedházaiiban.¹

Ha a tényeket akarjuk megismerni és feltárni, akkor ezen a területen is két problémával találkozunk. Az egyik a források problémája. Az egyházi és a világi sajtóban megjelent közlemények és beszámolók, hivatalos állásfoglalások, egyáltalán a nyomtatott dokumentáció messze nem ad(hat) teljes képet, pedig még ezeket sem gyűjtötték össze. Rendkívül fontosak lennének a kor egykori és legkülönbözőbb – egyházi és nem egyházi – tanúinak személyes visszaemlékezései, valamint a levelek – hivatalosak és személyesek – is. Messze vagyunk attól, hogy mindezeket elérhessük. A másik nagy probléma, hogy azok, akik ezeket kutatják nem tudják elfogulatlanul folytatni. Ha valaki, akár szenvedő, akár együttműködő résztvevője volt az eseményeknek, ha valaki bármilyen módon – például valamely családtagja révén – érintett, akkor fennáll a veszélye, hogy önkéntelenül is megerősítést vagy mentséget keres, az egyik oldalt menti, a másiknak kevésbé talál mentséget. Ha pedig valaki semmiképpen sem érintett, akkor sok fáradságot igénylő munkára van szüksége, hogy az eseményeket és a kérdéseket megismerje és bemutassa.²

Nincs módom az 1945 és 1990 közötti időszak egészének teljességre törekvő áttekintésére, csak három csomóponttal – 1948, 1956, 1984 – kapcsolatosan nyújtok néhány adalékot. Előtte azonban néhány megjegyzés a kiindulási pontról és a mértékről:

Kiindulási pontként szem előtt tartandó: nem lehet állítani

1. hogy az úgynevezett kommunizmus egy tökéletes világot rombolt szét Magyarországon,
2. hogy Magyarország akarta volna a szocializmus útját és maga határozta volna meg azt, s nem is az egyházak,

3. hogy az igazság hiánya az egyik oldalon a másik oldal igazságát bizonyítaná.

Gondolkodni kellene a mértéken is, amelyet a múlt értékelésénél alkalmazunk. Mit lehet elvárni az oroszlanok vermébe vetett emberektől: szelídítsék meg az oroszlanokat, – mentség meg pusztá életüket, – fálják fel az oroszlanokat?

1948

Az Egyházak Világtanácsa alakuló ülésén 1948-ban Amszterdamban sem a keleti ortodox egyházak, sem a római katolicizmus nem vett részt. A római katolikus távolmaradás magyarázata az 1928-ban kibocsátott *Mortalium animos* enciklikában olvasható, amely a római katolicizmus álláspontját fogalmazta meg az ökumenikus mozgalommal kapcsolatban. *Az orosz ortodoxok többek között politikai okokból* nem vettek részt. A világgyűlés mégsem tette magáévá Barth felfogását, aki szerint „Moszkva részvétele éppúgy megbénította volna a zsinatot, min Rómáé”.³ Sokirányú erőfeszítés folyt, hogy az ortodoxia bevonására előkészítsék az utat, de legálabbis ne tegyék járhatatlanná azt. Félreérthetetlen volt a vezetőknek az a törekvése, hogy a magyarok nacionalizmusát és a háborús vereség okozta segítségkeresését korlátozzák, nehogy az a megszületőben levő egységet megzavarja. Az ökumenikus munkában ez a tendencia már Amszterdam előtt is érezhető volt.

Egy 1947 elején a Bossey-i Ökumenikus Intézetben tartott konferencián maga *Visser't Hooft* volt az, aki elhallgattatott egy fiatal teológiai professzort, mert provokáló kérdéseket tett fel az Orosz Ortodox Egyház egy képviselőjének, és nagyon élesen reagált arra is, amikor egy kelet-németországi résztvevő a nyugati hatalmak és egyházak szemére vetette, hogy a szovjet megszálló csapatok által okozott szenvedések láttán sem törődnek velük.⁴ *Robert Mackie*, a Keresztyén Diák Világszövetség főtitkára pedig magyarországi látogatása alkalmával azzal lepte meg a magyarokat, hogy nem ellenállásra biztatott, hanem az ország előtt álló új missziói lehetőségről beszélt. Úgy vélte, a misszió csak akkor lehet hatékony, ha a kulturális és szociális élet mozgalmait figyelembe veszi és jó kapcsolatot tart fenn a konkrét környező világgal. *Stewart W. Herman* amerikai lelkész sem ellenállásra szólított fel, hanem azt hiányolta, hogy az evangélikus egyházban nincs olyan aktív mozgalom, – mint az úgynevezett „Szabad Tanács” a református egyházban, – amely a jövő feladatait számba venné. Az amerikai Homrighausen pedig valósággal sokkolt egy magyart Bosseyban azzal, hogy a jelen helyzetet kereszténység utáni korszakként és a nagykonstantinuszi kor végeként értelmezte, (mintha kereszténység és magyarság nem azonos fogalmak lennének).⁵

Az egymással szembenálló világok roppant feszültsége aztán Amszterdamban is érezhető volt. „Nyugat és Kelet, kapitalizmus és kommunizmus, polgári és proletár demokrácia áll egymással szemben, mindenik mögött a világ egyik fele – azzal a programmal, hogy átvegye az egyeduralmat, mert az emberiséget csak az mentheti meg, ha a két világból egy világ lesz.”⁶ Ravasz László püspök, aki ezt a mondatot írta, úgy vélte, hogy a világgyűlésnek sikerült saját álláspontot kialakítania és elkerülnie, hogy az egyik vagy a másik oldalnak szolgáljon: „azt sem lehet mondani, hogy [a világgyűlés] egyiket vagy másikat kiszolgált; azt kell mondanunk, mind a kettő felett állott és a mind a kettőnek szolgált”.⁷ Nem lett áldozata azoknak a törekvéseknek, amelyek egyetlen párt eszközévé akarták tenni.⁸ *Amszterdamot tehát Ravasz László is sikernek tekintette:* Az egész világról sok egyház a világban levő ellentétek ellenére is képes volt nagygyűlést tartani és első átfogó világszervezetüket létrehozni. Mindez természetesen csak úgy volt lehetséges, hogy a világgyűlés mindkét oldalra vágott – és egyeseknek a szemében – egyik oldallal szemben sem lépett fel ellentmondást nem tűrően. *Niebuhr* amerikai teológus számára Amszterdamnak ez a vonala a közép felől

tekintve – sok amerikai keresztény számára teljesen meglepő módon – túl baloldali volt. Niebuhr Amszterdammak ezt a konzervativizmus és tradicionalizmus felől értelmezett baloldaliságát és a „kontinentális radikalizmust” egyrészt az ázsiai és afrikai missziói egyházaknak azzal a bírálataival magyarázta, amely a nyugati kultúra, a fehér faj egyeduralma és a nyugati társadalomban a pénz hatalma ellen irányult, másrészt a nagy háború pusztításával, s azzal, hogy a háborús szenvedések és következményei felrázták az európai kereszténység szociális lelkiismeretét.⁹

Különösen is *Bereczky Albert* református püspök volt Magyarországon az, aki a bűnbánat hirdetésével hallatot magáról, noha erről mások is beszéltek.¹⁰ Amint a kor egyik tanúja, Benczúr László emlékezéseiben írja, a holocaust után kollektív szégyenérzet és személyes bűnbánat elevenedett meg. Ez a bűnbánat a magyarországi ébredési mozgalom vonalában haladt és nem okozott depresszív hangulatot. Sőt, inkább felszabadítóan hatott. Segített a nemzeti sorscsapás elviselésében és táplálta a keresztények jövőbe vetett reménységét. Politikai szempontból ez a bűnbánat – a nyugati intervencióban reménykedő – politikai illúzióktól, a politikai adventizmustól való szabadulást jelentett.¹¹ A Nyugatba vetett reménységet sokan osztották titokban, s amíg lehetett, nyilvánosan is. Egyértelműen benne volt ez az emberek szívében és gondolataiban. Akár Mindszenty, akár Ordass magatartásának hátterében – noha egészen másképpen – ez a nyugati segítségben való reménység érezhető és feltételezendő, s ők ketten ebből a szempontból egyáltalán nem voltak ritka kivételek.

Az alakulófélben levő Egyházak Világtanácsa vezető képviselői az 1948-as fordulat évének magyarországi eseményeit figyelemmel és érdeklődéssel követték, de utaltak arra, hogy a Jalta szerinti európai helyzet tartós lesz.¹² Egy fiatal magyar evangélikus lelkészekkel való találkozás alkalmával már *Amszterdam előtt Visser't Hooft úgy nyilatkozott, hogy különösen az evangélikus egyház világi vezetésének tagjai egy elmúlt politikai rendszer képviselői*¹³ és ez az egyház számára súlyos nehézségeket hoz magával. A fiatal evangélikus lelkészeknek azt ajánlotta, hogy politikai szempontból – amennyire csak lehetséges – baloldali irányt képviseljenek.¹⁴ Ekkor már világgóssá vált a magyarok számára, hogy a keresztények szolgálatára a legtágabb értelemben, az érintkezési formáktól elkezdve egészen a vértanúságig kell gondolni.¹⁵ Az EVT első világggyűlésére Ordass Lajos püspök nem kapott kiutazási engedélyt és 1948 szeptemberének elején, még a világggyűlés napjaiban érkezett a hír Amszterdamba, hogy letartóztatták.

Valamivel később, 1948 novemberében Visser't Hooft arra buzdította a magyarokat, hogy az állammal írjanak alá egyezményt és ugyanakkor a letartóztatott Ordass Lajos ügyében az egyház szavát hallassák.¹⁶ Amszterdamot értékelve *Ravasz László* hasonlóképpen vélekedett, amikor azt írta, hogy a világggyűlés két dolgot mondott az egyháznak a világban való bizonyágtételéről:

1. A keresztényeknek részt kell venniük a világ nagy vállalkozásaiban és egy hitetlen, ellenséges világban kell keresztényeknek lenniük.
2. Az egyháznak mindenütt hallatnia kell a hangját, ahol az emberről van szó.¹⁷

Karl *Barth* is arra bízta a magyarországi reformátusokat, akik között nagy tekintélynek örvendett, hogy nem létezik tökéletes állam, de a részleteket tekintve az ember képes arra, hogy *relatív értelemben jobb rend irányában haladjon*, és a keresztény gyülekezet hálás lehet a világi rendért, mert még a legrosszabb rend is jobb, mint az anarchia. Gondolataira az evangélikusok is figyeltek, s talán nem túntek ezek a fejtegetések idegennek a számukra. Barth, aki határozott politikai eltökéltséggel és egyértelműséggel s ugyanakkor komolyan végiggondolt teológiai érvekkel lépett fel Hitlerrel és a nemzeti szocializmussal szemben, nem kívánt tehát hasonlóan éles szembenállást az ugyanúgy totális, egyházellenes, marxista állammal szemben. Inkább arra biztatott, hogy minden félelem nélkül igent lehet mondani az új magyar

államra, még akkor is, ha sokféle fenntartás él a keresztények szívében az állam struktúrájával és politikájával szemben. Az egyházak fel kell adnia lényegtelen és megkérdőjelezhető hatalmi pozícióit, és vissza kell vonulnia legsajátosabb területére, annak tudatában, hogy éppen ez a visszavonulás jelenti az előretörést.¹⁸ Ezek szerint, emlékezik vissza *Bereczky*, a gyülekezetnek a változások idején kétféle kísértésnek kell ellenállnia: *vagy* görcsösen ragaszkodik a régi rendszerhez, szövetséget köt a reakcióval és ideológiai alátámasztást nyújt számára, *vagy* fenntartások nélkül az új mellett foglal állást.¹⁹ Évekkel később *Bereczky* úgy emlékezik, hogy a kereszténységnek Magyarországon opportunizmus és befeléfordulás között kellett útját megtalálnia.²⁰

Mégis már ugyanebben az évben, 1948-ban, *Barth* a református zsinat 10 pontjának elolvasása után *feladatának érezte, hogy nyílt levélben intse a magyarországi református egyházban levő barátait, hogy az állam iránti lojalításban és előzékenységben ne menjenek tovább, mint feltétlenül szükséges*, és kormányuk valamint az uralkodó párt előtt, férfiaként egészen egyenesen álljanak meg férfiak előtt.²¹ A bűnbánat gondolata hamarosan erénnyé, érdemszerző cselekedetté, a rendszer iránti lojalítás jelévé, pusztá verbális hangoztatása a gátlástalan opportunizmus eszközévé vált.²² Az egyház és vezetői hallgattak, terror uralkodott, az emberek félelemben éltek,²³ ámbár mindig újra akadtak, akik nem takargatták véleményüket az egyházi nyilvánosság előtt és magatartásuk következményeit viselniük kellett.²⁴

A *Barth* és a magyarok közötti bizalmas és barátságos viszony eközben szertefoszlott a hivatalos homlokzat mögött, amely még a normális kapcsolatokat is lehetetlennitette és ezeket az egyházakat megfosztotta hitelüktől, amint *Bereczky*nek megírta 1956 májusában kelt levelében.²⁵ Amit *Barth* mondott, nem volt túlzás, és tulajdonképpen az evangélikus egyházra is érvényes.

Az állami egyházügyi hivatal elnökének a pártvezetéshez írott jelentésében képesnek kell eredményeket felmutatnia. *Horváth János* 1952 decemberi jelentéséből világosan kiderül, még az állami vezetés is azon a véleményen volt, hogy az egyházi vezetőknek a nyelvi egyezkedete a szocializmus ügyében az állam számára is *túl sok volt*, külföldön pedig inkább ellenkező hatást váltott ki. *Az egyházaknak az ökumenében inkább megalapozott teológiai munkával kellene kitűnniük és magukat hitelesíteniük – írta Horváth János.*²⁶ Az egyházaknak ez a megítélése állami részről sokszor megismétlődött az évtizedek során, ami nem jelentette azt, hogy az állam közben ne akarta volna utasítani az egyházakat, vagy hogy az egyházi tisztviselők szolgálatait nem igényelte volna. S azt sem, hogy a másik oldalon, a félreállított egyházi tisztségviselők – mint például *Pap László* a református, vagy *Ordass Lajos* az evangélikus egyházban – szívósságukkal és tántoríthatatlanságukkal ne okoztak volna fejtörést a külföldi ökumenikus és a hazai állami vezetőknek, amikor diplomáciai módon megoldásokat vagy kompromisszumokat kerestek.

1956

Az evanstoni 1954-es világgyűlés alkalmával a magyar egyházak meghívták az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságát, hogy 1956-ban Galyatetőn tartsa ülését. Kétségtelen, hogy akár a református és az evangélikus egyház vezetői, akár a magyar állam e meghívással az egyházak elszigeteltségét akarták oldani, és az országnak az egyházi helyzet és a vallásszabadság állapota miatt kialakult rossz hírére akartak javítani. Már a meghívás elfogadását is nagy sikerként könyvelték el, és a hivatalos politika elismerésének tekintették, de magának az ülésnek a magyarországi lefolyását már sokkal kevésbé. *Kiderült, hogy az EVT képviselői felhasználják az alkalmat, hogy az elmozdított egyházi vezetők iránt érdeklődjenek és értük közben-*

járjanak. Sok tárgyalást követően ígéretet kaptak e személyiségek rehabilitációjára, ami azután meg is történt. Még sok év múltával is 'Galyatető 1956' rémálomnak tűnt az állami funkcionáriusok gondolataiban. Nem egyszer állították később, hogy az 1956-os magyarországi felkelést, de legalábbis 'az ellenforradalmat az egyházban' az EVT készítette elő és szervezte meg.

A magyar forradalom leverése után a rehabilitáltakat és másokat is újra elmozdítottak. 1977-es haláláig egyes ökumenikus vendégek szinte előrelátható szertartásként a hivatalos egyházvezetőségénél tett látogatással álcázták magyarországi jövetelük tulajdonképpeni célját, nevezetesen Ordass Lajos püspök meglátogatását. Megfordítva, a hivatalos egyházvezetőség hivatalos vendégei igen sok esetben időt és alkalmat találtak arra, hogy Ordass püspököt meglátogathassák, akár előre bejelentették, akár nem. Az évek során ez szinte általános gyakorlattá vált.

A levett ország és az egyház ezekben az években közvetlenül csak anyagi segítséget kapott külföldről: támogatást lelkészlakások, templomok és diakóniai intézmények renoválására és modernizálására, valamint teológiai irodalmat. Ennek az anyagi segítségnek azonban spirituális dimenziója is volt: a határokon kívül élő keresztényekkel való hitbeli kapcsolatról és az ő szolidaritásukról tanúskodott, természetesen az új egyházvezetőségek közreműködése mellett, amelyek az elmozdítottak helyére kerültek. Ezek a kapcsolatok mégis úgy megszilárdították az egyházakat, hogy az állam képviselői az egyházat az egyetlen olyan társadalmi szerveződésnek tekintették, melyben a reakció, azaz a szocializmussal ellenséges erők létezhetnek. Politikai vagy morális felhívások ebben a helyzetben legtöbbször hatástalanok voltak. Talán megmentettek egy-egy embert, de az alapvető helyzetben nem változtattak.

Az egyház nem kevésbé volt az állam markában, mint 1956 előtt. Az ökumenikus kapcsolatok mégis talán elevenebbek lettek. Az egyházvezetőség természetesen – s az állam is – azt várta, hogy a vendégek igazolják az országban a vallásgyakorlás szabadságát. *Mindkét oldal, az egyházi és az állami vezetőség is megkapta, amit hallani akart. De mindkét oldalnak azt is meg kellett hallania, ami a vendégek szívében volt.* A vendégek emberek iránt érdeklődtek és meglátogatták őket, látni akarták a felújításra szoruló vagy már felújított lelkészlakásokat, beszéltek az egyház hivatalos képviselőivel és egyszerű falusi lelkészekkel, hűséges egyháztaggokkal és ismeretlenekkel vonaton vagy repülőgépen. A vendégek újszerű gondolatait vagy javaslatait hivatalosan először talán lehetetlennek tartották és hevesen visszautasították. Később mégis visszatértek rá, mert sejtették, hogy a következő ökumenikus vendég Genfből vagy máshonnan hasonló gondolatokkal áll elő.

A vendégek kifejezett kérésére lehetőséget adtak, hogy a vendégek betekinthesse nek addig csak csendesén végzett egyházi szolgálatokba, mint például az *ifjúsági munkába*, s ezek lassacskán ismét hivatalos polgárjogot nyertek az egyházban: egyre inkább nyíltan beszéltek róla. Létük így mintegy igazolást kapott. Sajátos példaként lehet említeni ebben az összefüggésben az Európai Ökumenikus Ifjúsági Tanács munkáját és a vele való kapcsolatokat, s az LVSZ Ifjúsági Találkozóját.

Annak érdekében, hogy az egyházat a társadalomban, a szocialista társadalomban is segítőkész alkotóelemnek tüntessék föl, és hogy a keresztények társadalmi felelősségét felélesszék, a *diakóniai teológiát vagy a szolgálat teológiáját fejlesztették ki.* Ennek a teológiának a gyökerei kétségtelenül a szocializmus előtti idők nyugat-európai teológiájába nyúlnak vissza.²⁷ Fel kell azonban tenni a kérdést, hogy vajon egy másik összefüggésben ugyanaz lehet-e a jelentése. S meg kell állapítani, hogy nagyon gyakran pusztá frázissá üresedett.

A vendégek a beszélgetések során meghallgatták az előterjesztéseket, kérdeztek és kifejezték fenntartásaikat. Sohasem távoztak olyan győztesekként, akik a másik oldalt meg tudták volna nyerni. A következő látogatás alkalmával azonban és a

következő vendégnél a tájékoztató foglalkozott az előző alkalommal felvetett kérdésekkel és ellenvetésekkel is. Amit a vendégek látogatásuk során Magyarországon mondtak és ami későbbi beszámolójuk tartalma volt, mindig fontos szempontnak számított, és amit mondtak, hosszú távon legalábbis nem maradt figyelmen kívül. Az idők során a diakóniai teológia összefüggésében így került szóba a misszió, a kritika és a kereszt is.

Számos ökumenikus ülésen és konferencián egyházaink képviselői nagyjában-egészében az állam hivatalos politikáját képviselték. Sokféle oka lehetett ennek: komolyan vették a kiosztott feladatot, tudatlanok, naivak vagy konformisták voltak. Az egyes személyeket és az egyes ügyeket egyenként és konkrétan kellene megvizsgálni, hogy az igazat mondhassuk. Sok más egyéb mellett azonban azt a lehetőséget sem volna szabad teljesen kizárni, hogy ezek az emberek meggyőződésből és igazán szóltak s cselekedtek, vagyis azt, hogy adott esetekben éppen ők – és nem mások – voltak közelebb az igazsághoz és az igazságossághoz. Ilyesmit tudnék, – hogy példát is említsek, – a vietnami háború összefüggésében elképzelni, amely az Amerikai Egyesült Államok társadalmá számára sem teljesen tisztázott és megemésztett ügy. De a zárókmány aláírása előtti és utáni úgynevezett *Helsinki-folyamatot* és annak különböző fázisait is meg lehetne ebben az összefüggésben vizsgálni.

Ide kívánczik *Barth 1956-tal kapcsolatos hallgatásának izgalmas kérdése* is. Ismeretes Reinhold Niebuhr elmarasztalása: Barth a kommunizmust nem ítélte el ugyanolyan élesen, mint a nemzeti szocializmust, s ez nem teológiájából, hanem tapasztalatából következett.²⁸ Itt azonban nem foglalkozunk ezzel a kérdéssel.

1984

Nem Magyarországon vetődött fel először az a gondolat, hogy a *Lutheránus Világszövetség VII. nagygyűlésére 1984-ben Budapesten kerüljön sor*. Azonban mindkettőt, a gondolatot is, a döntést is sikerként könyvelték el.

A magyar stáb egyik legelső előkészítő megbeszélésén – talán 1982-ben vagy 1983-ban – *Carl H. Mau*, LVSZ főtitkár szavai „egyházatok nem ugyanaz lesz a világgyűlés után, mint előtte volt” azonban felborzolták a kedélyeket, különösen Káldy Zoltán püspökét. Galyatető 1956 gondolata kézenfekvő volt, bár Mau bizonyára nem tervezett semmi konkrétumot, valószínűleg arra sem gondolt, hogy szavai konkrétan mit jelentenek. Carl Maunak mindenesetre sikerült elérnie, hogy egy kis csoport, benn Káldy Zoltánnal, Ordass Lajos sírjánál szerény megemlékezést tartott, amely ugyan nem volt nyilvános, de a nyilvánosság számára tudósítottak róla.

A világgyűlés előkészületei során nyilvánvalóvá lett az állami és egyházi érdekek hallatlan párhuzamossága. Az egyik oldalon a vallás szabadságát és általában a kelet-európai szabadságot akarták bemutatni, a másik oldalon abban reménykedtek, hogy sikerül jobb kapcsolatokat kiépíteni Kelet-Európával, egészen az oroszországi németekig menően. *Állami oldalról minden lehetséges és megengedett volt a világgyűlés sikere érdekében*. A rendezvény egyszerűen túl nagy volt ahhoz, hogy mindent szigorú ellenőrzés alatt lehessen tartani. A világgyűlés előtti sokoldalú előkészítést, a sokféle kapcsolatot egyszerűen nem, illetve alig lehetett ellenőrizni vagy korlátozni.

Az egyház tagjai, lelkészek és gyülekezeti tagok a hitben való nagy közösség élményében részesülhettek. A Sportcsarnokban a megnyitó istentiszteleten és az előkészületek során a külföldi vendégekkel megtapasztalt közösség élménye is valami egészen új volt: olyan egyházi munka, amelyben az egyéni kezdeményezés, az ötletek, a kreativitás és a lelkesedés addig ismeretlen szerepet játszottak.

Az LVSZ budapesti világgyűlésével kapcsolatban mindig megemlítik az elnökválasztást és Káldy Zoltán megválasztását gyakran az LVSZ behódolásának tekintik.

Nem vitás, hogy Káldy szeretett volna elnök lenni, és mindent elkövetett, hogy elnök legyen. E törekvésében számíthatott a magyar állam támogatására. Ismételten Carl Mau szemére vetette, hogy nem támogatja jelöltségét. A főtitkár ezzel szemben újra és újra azt állította, hogy az egyetlen dolog, amit Káldyért tehet, hogy mindent elkövet a szabályszerű választás biztosítására, amennyiben a tagegyházak vagy a delegátusok Káldyt jelölik.

Akkoriban úgy éreztük, hogy a világgyűlés idejére kivételes állapot van érvényben a siker érdekében. *Ma azonban már tudjuk, hogy mindez egy új korszak nyitánya volt.* Senki sem sejtette, hogy mit hoz magával a jövő.

Mérleg

Aligha lehetséges a magyarországi egyházak és az ökumené egymással való kapcsolatát, az ökumenikus mozgalom képviselőinek és az ökumenikus nyilatkozatoknak a hatását, ezeknek a hazai egyházak részéről történő elfogadását vagy elutasítását, vagyis a hatást közös nevezőre hozni és egy rövid mondatban összefoglalni.

Szemükre lehet vetni, hogy az ökumenikus mozgalom képviselői – mai mértékkel mérve – sokszor túl óvatosan mozogtak a kelet-európai parketten, s azt is, hogy a magyarországi egyházak akkori képviselői – ugyancsak mai mértékkel mérve – túlságosan konformok, túlságosan lojálisak voltak. *Mégsem szabadulhatunk attól a gondolattól, hogy Isten igéje* – sokszor az egyes küldöttek ellenére is, de talán mégsem egészen csak nélkülük, – *megszólalt és hatott. Ez nem a szolgákat igazolja, hanem Isten dicsőségét hirdeti.*

Olyan iskola volt ez, amely évtizedekig tartott. Vajon tanultunk-e belőle valamit keleten és nyugaton? Vagy minden megy tovább úgy, ahogy mindig is volt?

Irodalom

- Barth Károly és a magyar egyházpolitikai helyzet. 1. Református egyház a „vasfüggöny mögött”. (Közlő: Groó Gyula) 2. Nyílt levél a magyarországi református egyházban élő barátaimhoz. Lelkipásztor 1948,6,232-237.
- Benczúr László: „et nos mutamur” Interjú önmagammal 1995 végén. A szerző magánkiadása. Budapest, 1996. 59. old.
- Benczúr László: Miért hallgatott el Barth 1956-ban? Lelkipásztor (72) 1997, 9, 342-344.
- Bereczky Albert: Ami keskeny utunk. In: Bereczky Albert: Hálaadás. Igehirdetések, előadások, cikkek, tanulmányok. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya: Budapest, 1980. 175. old. 87-100. – Megjelent még: Theologiai Szemle 1961, 3-4, 65-69.
- Berggrav, Eivind: A világ feszültségei és Krisztusban való egységünk. (Az EVT evanstoni nagygyűlésén elhangzott előadás) Lelkipásztor 1954, 11, 489-494.
- Interjúk néhány kortárral „Amszterdam – 1948” jelentőségéről: Benczúr László, Berki Feriz, Czeglédy Sándor, Szabó Imréné Szabó Éva. In: [Ötven] 50 éves az Ökumenikus Tanács Magyarországon. Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa: Budapest, 1993. 248. l. 59-74.
- Nagy Gyula: Amszterdam visszhangja. Lelkipásztor 1949,1, 27-29.
- Niebuhr, Reinhold: Miért hallgat Barth Magyarországról? Fordította Jutasi Angelika. Credo (3) 1997, 1-2, 43-48.
- Ordass Lajos: Önéletrajzi írások. [I] Válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta: Szépfalusi István. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem: Bern, 1985. 460 l.
- Ottlyk Ernő: Harmincéves az Egyházak Világtanácsa. Lelkipásztor (53) 1978, 5, 270-276.
- Pap László: Tíz év és ami utána következett 1945-1963. Adalékok a Magyarországi Református Egyház XX. századi történetéhez. Szerkesztette és a jegyzeteket összeállította: Bárczay Gyula. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem: Bern / Budapest, 1992. 424 l.

Ravasz László: A Világzsínat jelentősége. In: [Ötven] 50 éves az Ökumenikus Tanács Magyarországon. Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa: Budapest, 1993. 248 l. 103-111.
Szabadi Sándor: Válasz. Barth és Magyarország. Credo (3) 1198, 1-2, 15- 19.

Jegyzetek

1. Vö. Thomas Seiterich-Kreuzkamp interjúját Konrad Raiser EVT- főtitkárral: Die Globalisierung nutzen – wie einst Paulus. Publik-Forum Nr. 20. 24. Oktober 1997. 24-28. – Terray László: Észak nem felejt. Keresztény Igazság, Új folyam 38. szám, 1998 nyár, 12-16. (különösen 14-15.)
2. A kutatás evangélikus vonatkozásairól és a megjelent publikációkról ismertető és értékelő áttekintést nyújt Szépfalusi István (Ordass Válogatott írások, 898,920. Vö. még: David Baer: Két válasz – három magatartás. A Magyarországi Evangélikus Egyház közelmúltjának vizsgálata. Keresztény Igazság, Új folyam 38. szám, 1998. nyár, 17-20.
3. Ravasz László: A Világzsínat jelentősége, 105.
4. Benczúr: „et nos mutamur” 51.
5. Benczúr: „et nos mutamur” 50-51.
6. Ravasz László: A Világzsínat jelentősége, 107.
7. Ravasz László: A Világzsínat jelentősége, 107. 110. Így értékelte az amszterdami eseményeket Stählin püspök is, vö. Nagy Gyula: Amszterdam visszhangja, 27-28. Harminc évvel későbbi, ebben a vonatkozásban hasonló tételt megfogalmazó visszatekintés: Ottlyk Ernő: Harmincéves az Egyházak Világtanácsa, 271.
8. Nagy Gyula: Az amszterdami világkonferencia, 206.
9. Nagy Gyula: Amszterdam visszhangja, 28.
10. Bereczky semmiképpen sem volt az egyetlen, sem Magyarországon, sem a világon, vö. nem csak az úgynevezett Stuttgarti Bűnvallást 1946-ból, hanem például a magyarországi egyházak Evanstonra készített tanulmányi anyagát is: A magyarországi evangéliumi egyházak bizonyágtétele a keresztény reménységről. Az Egyházak Világtanácsa evanstoni nagygyűlése alkalmából. Lelkipásztor 1954, 8, 337-354. Hasonlóképpen Oslo püspökének az evanstoni világgyűlésen tartott előadása: Berggrav, Eivind: A világ feszültségei és Krisztusban való egységünk., 489, valamint: Schlink, Edmund: Krisztus – a világ reménysége, 482.
11. Benczúr: „et nos mutamur” 52.
12. Interjúk néhány kortárral „Amszterdam – 1948” jelentőségéről: Benczúr László, Berki Feriz, Czeglédy Sándor, Szabó Imréné Szabó Éva. In: [Ötven] 50 éves az Ökumenikus Tanács Magyarországon. 1993.65.
13. Érdekes lenne kikutatni, milyen forrásokból táplálkozott Visser't Hooft megállapítása.
14. Benczúr: „et nos mutamur”, 52.
15. Ravasz László: Az Egyház bizonyágtétele Isten üdvtervéről, 129.
16. Vgl. Benczúr László: Egyházunk az Amszterdam – 1948 felé vezető úton, 179. Benczúr: „et nos mutamur” ,52.
17. Ravasz László: Az Egyház bizonyágtétele Isten üdvtervéről, 128.
18. Nyílt levél a magyarországi református egyházban élő barátaimhoz. Lelkipásztor 1948, 6, 234–237.
19. Groó Gyula: Barth Károly Magyarországon. Lelkipásztor 1948,5,181-182.
20. Bereczky Albert: A mi keskeny utunk, 98.
21. Barth Károly: Nyílt levél a magyarországi református egyházban élő barátaimhoz. Lelkipásztor 1948, 6, 236.
22. Benczúr: „et nos mutamur”, 36.
23. Ordass: Önéletrajzi írások I., 381. 384. 389. stb.
24. Egy dokumentum a református egyházból: Pap László: Tíz év, 325-327.
25. Pap László: Tíz év, 328-331.
26. Pap László, Tíz év, 320-324, különösen: 321.
27. Vö. az úgynevezett Málta Riport („Az evangélium és az egyház”. Az evangélikus-római katolikus közös Tanulmányi Bizottság beszámolója. Fordította: Hafenscher Károly. Theologiai Szemle 1974, 231-241) 40. pontja: „Isten üdvösséges cselekedeteiről az egyháznak nem csupán az igén és szentségeken keresztül kell bizonyágot tennie, nem is csak a bűnbocsánat szóbeli hirdetésén át, hanem Krisztus követésével a gyengék gyengeségének felvállalásával, a szükségben levőkkel és elnyomottakkal szolidaritásban.”
28. Niebuhr, Reinhold: Miért hallgat Barth Magyarországról? Fordította Jutasi Angelika. Credo (3) 1997, 1-2, 43-48. Benczúr László: Miért hallgatott el Barth 1956-ban? Lelkipásztor (72) 1997, 9, 342-344. Szabadi Sándor: Válasz. Barth és Magyarország. Credo (3) 1998, 1-2, 15-19.

A REFORMÁCIÓ NÉPE MA

HARMATI BÉLA

Evangelikus-katolikus párbeszéd a megigazulásról

I.

Harmincéves múlta tekintenek vissza azok a megbeszélések, amelyek a Lutheránus Világszövetség (Genf) és a katolikus egyház vatikáni központja között folynak. Az egyes országok evangélikus és katolikus egyházai között folytatott dialógusok eredményeire is figyelve, alapvető teológiai kérdések kerülnek napirendre a minden évben ülésező nemzetközi vegyes bizottságban.

A Keresztény Egység Pápai Tanácsa és a Lutheránus Világszövetség együttes jóváhagyásával 1997-ben került nyilvánosságra hosszú egyeztetés után az a Közös Nyilatkozat, amelyik az Isten előtti megigazulás kérdésében a reformáció és a trentói zsinat egymást kölcsönösen kiátkozó nyilatkozatainak visszavonásáról szól. 1545–1563 között a Trentóban ülésező katolikus fél és 1580-ban a Formula Concordiae (Egyezségi Irat) megfogalmazásával az evangélikus fél olyan formában foglalta össze az Isten előtti megigazulásról szóló tanítást, hogy ahhoz hozzákapcsolták a másik fél kiátkozását.

Most a Közös Nyilatkozat több mint negyven együttes megállapításra jutott ezen teológiai kérdésekben, és mindkét fél kijelentette: a katolikus és evangélikus fél részéről a XVI. században kihirdetett kiátkozások nem alkalmazhatók ma a másik félre azon teológiai egyetértés alapján, ahogy az a Közös Nyilatkozatban kifejeződik. Az evangélikus egyházak a Közös Nyilatkozatot hozzászólásra és véleménynyilvánításra kapták meg, és a megadott határidőig, 1998 tavaszáig az egyházak többsége jóváhagyta azt.

A Lutheránus Világszövetség Tanácsa 1998. június 16-án egyhangúlag elfogadta és megerősítette a Nyilatkozatot. A római katolikus egyház 1998. június 25-én válaszolt erre.

Mi a jelentősége az ökumenikus közeledés számára ennek a folyamatnak? Olyan eredményeket ért el a párbeszéd, mint annak előtte még soha és ezektől az eredményektől nem léphetünk vissza.

Fontosnak látszik kiemelni, hogy *először fordul elő a reformáció óta, hogy közös témáról evangélikusok és katolikusok együtt hivatalos közös nyilatkozatot adtak ki.* A három évtizedes párbeszéd képes volt áthidalni a négyszázéves ellentéteket.

Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy a *Közös Nyilatkozat nem oldott meg minden kérdést a két egyház viszonyát illetően* és nem hozta meg a teljes egyetértést

a megigazulás teológiai értelmében sem! Folytatni kell a megbeszéléseket, mert jelentős eredményeket értünk el.

A reformáció alapvető bibliai igazsága arról szól, hogy a bűnös ember egyedül Krisztusért, kegyelemből, hit által igazul meg Isten előtt, szembekerül az emberi jöcselekedeteket hangsúlyozó katolikus teológiával.

A *Közös Nyilatkozat* abból indul ki, hogy a teológiai ellentétek dacára a két egyház a Szentírás megértésében és egymás különböző teológiai kifejezéseinek elfogadásában *elérte azt a pontot, amikor a kölcsönös kiátkozásokat vissza lehet vonni*. Ez a lépés jelkép lehetne az egység keresésében, a közeledés, a megértés lépése. Miért ne tehetnénk meg ezt az első lépést egymás felé, hiszen a leghosszabb út is mindig az első lépéssel kezdődik?

II.

Érdemes felidézni a kérdéssel foglalkozó egyházi előzményeket. A II. Vatikáni Zsinat befejezése után, 1967-ben kezdődtek meg hivatalos formában az evangélikus-római katolikus párbeszédék világszinten. Megjegyzendő tény az is, hogy már XXIII. János pápa által kezdeményezett, a római katolikus egyház számára sok tekintetben „reform-zsintaton” is voltak evangélikus megfigyelők.

A párbeszéd első részét 1972-ben „Az evangélium és az egyház” címen zárta le egy jelentős teológiai összefoglalás. A megigazulás kérdése pedig nemzeti-országos szinten is előkerült, így 1985-ben az Amerikai Egyesült Államokban folytatott dialógus eredményeit közölte a „Hitből történő megigazulás” (Justification by Faith) című irat és a német párbeszédéről számolt be 1986-ban a „Tanításbeli elítélések – egyház-elváltatás?” (Lehrverurteilungen – Kirchentrennung?) című könyv. A nemzetközi szintű közös eredményeket 1994-ben „Egyház és megigazulás” (Church and Justification) címen foglalták össze.

Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, hogy a *Lutheránus Világszövetség 1963-ban a finnországi Helsinkiben összehívott világgyűlése is a megigazulás témájának tárgyalását tűzte ki célul maga elé*. Egy ilyen létszámú konferencia azonban nem alkalmas arra, hogy a teológiai kérdések mélyére tekintsen, hiszen az időhiány megakadályozza ezt. A jelenlevők nagy többségének felkészületlensége és a nemzetközi tömegtájékoztatási eszközök értetlensége is közrejátszott abban, hogy a világgyűlést úgy értékelték: nem képes megbírkózni a feladattal.

A *Közös Nyilatkozat után most kialakult helyzetet* is befolyásolják hasonló tények. Ugyanis főleg német területen, ahol a kérdésekre először nemigen figyelt föl az egyházi közvélemény, teológiai professzorok és napilapok, mint például a Frankfurter Allgemeine Zeitung kezdtek vitát a témáról. Akadtak bőven ellenzők és gáncsoskodók is, és jellemző volt a helyzetre, hogy maga Willebrandt bíboros a Vatikánból egészen szokatlan módon szólt hozzá a vitához, olvasói levelet küldött az említett újságnak.

Nincs lehetőségünk arra, hogy a sokszor nagyon éles hangon folytatott vitát részleteiben elemezzük, annyit azonban el kell mondanunk, hogy a Cassidy bíboros által 1998. június 25-én megjelentett, a Lutheránus Világszövetség Tanácsának a tagegyházak többségi döntésére alapozott egyhangú elfogadó nyilatkozatára adott római katolikus válasz *ellentmondásos*, mert több ponton visszalépett a *Közös Nyilatkozatban* a római katolikus képviselők által is jóváhagyott közös véleménytől. Nehezítette annak megértését, mi is tulajdonképpen a vatikáni vélemény, hogy maga a pápa is elismerően szólt a Nyilatkozatban elért eredményekről, és Cassidy bíboros újabb levelet írt a Lutheránus Világszövetségnek július 30-án arról, hogyan kell érteni a római katolikus választ.

A vita közben tovább folyik az egyházi közvélemény fórumain, és örömmel állapíthatjuk meg, hogy harminc év óta első ízben történt meg, hogy egy ilyen belső egyházi és teológiai téma átlépte a szakmai érdeklődők körét és nagy figyelmet váltott ki még a világi tömegtájékoztatási eszközökben is.

Mindkét fél részéről felbukkant az az alapvető kérdés, vajon ki is képviseli igazán az egyes egyházakat. Katolikus részről megkérdezhetjük, hogy a Keresztény Egység Tanácsa, Cassidy bíboros vagy a Hittani kongregáció, Willebrandt bíboros véleménye a mérvadó, és ez hogyan viszonyul a Nyilatkozatot megszövegező katolikus teológusok és egyházi képviselők állásfoglalásához? Evangélikus részről pedig megkérdezhetjük, hogyan képviselheti a Lutheránus Világszövetség tanácsa az evangélikus véleményt, amikor nem mindegyik evangélikus egyház tagja a világszövetségnek, néhány tagegyház pedig nemet mondott a Nyilatkozatra.

A német egyházi területről fontos megjegyezni, hogy az úgynevezett uniált, egyesült egyházakban levő evangélikusok az egyházszerkezeti megkötések miatt nem is vehettek részt a véleményalkotásban, és sok reformációhoz kapcsolódó egyház és teológus kirekesztettnek érezte magát.

A Lutheránus Világszövetség Végrehajtó Bizottsága 1998. november 13–14-én Genfben tárgyalja meg a fejleményeket és addig sor kerülhet a vatikáni illetékesekkel történő megbeszélésre is.

Az a reménysége mindkét egyház ökumenikus elkötelezettségű vezetőinek, hogy a sokszor előbukkanó, a közeledés folyamatát meg nem értésből vagy egyházpolitikából ellenző lépések ellenére is a Közös Nyilatkozat alapján kerülhet sor majd a megigazulás kérdésében a XVI. század kiátkozásainak kölcsönös visszavonására, és ezzel jelentős lépést tehetünk a megértés útján. Nincs szó arról, hogy az összes kérdésben egyetértենek, még a megigazulás értelmezése dolgában is maradnak megvitatandó problémák. Kerek négyszáz év külön teológiai fejlődése nem hidalható át egyetlen nyilatkozattal. Jézusnak János evangéliumában elmondott szava szerint azonban az egység keresése kötelező tanítványi feladat. A következő évezred távlatai is azt mutatják, hogy a Krisztus-hívők csak együtt és egymásért élve tölthetik be Istentől rendelt hivatásukat.

IFJ. FABINY TIBOR

A vajtai teológia „mint a lutheránus teológia korrektívuma”

Vajta Vilmos 80 éves

Vajta Vilmos *Amíg időnk van. Válogatott írások* (Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadása a Hermeneutikai Kutatóközpont közreműködésével, Basel/Budapest, 1998, 281 l.) című könyvének sajtóbemutatóján a *Credo* felelős szerkesztőjétől azt a megtisztelő, de meglepő felkérést kaptam, hogy írjak recenziót a könyvről a folyóirat olvasóinak. A felkérés azért volt meglepő, mert a Svédországban élő, s idén 80. születésnapját ünneplő magyar evangélikus teológus könyvét én szerkesztettem, a szövegeket gondoztam, s ráadásul az életművet bemutató előszót is én írtam. Az előszóban pedig elmondtam, amit Vajta írásainak olvasásához el kellett mondanom,

illetve el tudtam mondani. Van-e értelme annak, hogy ismételjem önmagamat? Úgy töprengtem, s már majdnem elhárítottam magamtól a felkérést, mialatt a nyár folyamán éppen Søren Kierkegaard *A keresztény hit iskolája* (Atlantis, 1998) és Dietrich Bonhoeffer *Követés* (Evangélikus Sajtóosztály, 1996) című munkáit olvastam szellemi-lelki építő táplálékként.

Miközben e két nagyszerű teológus gondolatait forgattam magamban, hirtelen feltűnt nekem, hogy milyen sok hasonlóság van Kierkegaard, Bonhoeffer és Vajta Vilmos teológiai gondolatai között! S ekkor eszembe jutott, hogy éppen a *Credo II.* évfolyamában (1996/1-2, 8-12 l.) jelent meg egy Vajta-tanulmány „A lutheri teológia – mindig korrektívum” címen. (Az eredetileg a *Lutherische Monatshefte* 1983. évi 11. novemberi számában német nyelven publikált cikket Gombocz Eszter fordította magyarra.) Nézetem szerint e cikk a szellemi rokonság elméleti megalapozása, hiszen Kierkegaard, Bonhoeffer és Vajta egyaránt az egykori teológiai felismerések egyoldalúsításai ellen szólaltak fel. Kierkegaard a múlt században azt a meghökkentő és megbotránkoztató igazságot kiáltotta a világba, hogy a „A kereszténység kiirtotta a krisztushitét, anélkül, hogy tudna erről, következésképp, ha van valami teendő, hát meg kell próbálnunk visszajuttatni a krisztushitét a kereszténységbe.” (*A keresztény hit iskolája*, 48 l.) Bonhoeffer pedig arra mutatott rá, hogy a „drága kegyelem” nagyszerű reformátori felismerése „olcsó kegyelemmé” silányult a „hit által–Isten kegyelméből–ingyen” eszméjének félreértése kapcsán. Az „olcsó kegyelem bűnbánat nélküli bűnbocsánat, ... követés nélküli, kereszt nélküli kegyelem... A drága kegyelem Jézus Krisztus hívása... A drága kegyelem az evangélium (örömhír!), amelyet mindig újra kell keresni, ajándék, amelyért mindig imádkozni, ajtó, amelyen kopogtatni kell. Drága, mert követésre hív, kegyelem mert Jézus Krisztus követésére hív, drága mert az ember életébe kerül, kegyelem, mert csak így ajándékoz életet...” (*Követés*, 27 l.)

Aligha lehet véletlen, hogy Vajta is éppen Kierkegaard kapcsán látja a lutheri teológia lényegét „korrektívum”-nak, azaz „igazítás”-nak. Talán nem túlzás az a megállapításunk, hogy a vajtai teológia magának a „lutheránus teológiának” is a korrektívuma abban az értelemben, amennyiben minden igazi és jó teológia végeredményben mindig korrektívum. Nos, ez a kiváló tanulmány nem került bele a válogatásba, s ezt a motívumot sajnálatosan a fent említett előszómból is kihagytam, s így – most önmagamat is korrigálva – e „recenzió” keretében mintegy hézagpótló kiegészítésként először kifejténém, hogy mit is jelent a „teológia mint korrektívum” kierkegaard-i és vajtai fogalma, s majd e gondolat jegyében „újraolvasom” az *Amíg időnk van* néhány tanulmányát.

Kezdjük azonban Lutherrel! Luther a 119. zsoltár magyarázata kapcsán írja, hogy „Ha... valamit egyszer már megértettünk, fennáll a veszélye annak, hogy a lélekből ismét betűvé lesz, ha nem értjük meg és nem sajátítjuk el újra... Ha lélek betűvé is lesz, a betűnek újra lélekké kell válnia” (idézi Luthertől Gerhard Ebeling *Luther* című könyvének „Betű és lélek” című fejezetében – Magyarországi Luther Szövetség, Budapest, 1996.). Valóban akár egyéni, akár egyháztörténeti egykori hitfelismeréseink („lélek”) az idő múlásával kísérteties könnyedséggel megkövülhetnek, és „betű”-vé válhatnak. Az egykori reformátori hitfelismerések „korrektívum”-ok voltak, s ha a részfelismerések a későbbiek folyamán az egész helyét kezdték betölteni (vö. „kánon a kánonban”!), akkor a korrektívum (igazítás) normatívummá (szabályozás) vált, vagyis a *korrektívum önállósodott*. S ezt az „önállósodott korrektívumot” nevezte Kierkegaard a „legrafináltabb felvilágosodás és pogányság” megnyilvánulásának. (Vajta *Credo*-cikk, 8 l.) A lutheri teológia mint korrektívum azt jelenti, hogy azonosulunk minden idők egy szent katolikus és apostoli egyházával, s az „anti egyházzá” vált kinövéseket (legyen szó „romanizmus”-ról, „pápiizmus”-ról vagy akár „lutheranizmus”-ról!) le kell borotválni. Mert bizony a lutheri tanítás is megmerevedhet, öncélú tanrendszerré, önmagát „büszkén” ünneplő egyházzá válhat! (Gondoljunk csak „az

evangélikus Petőfink” torz teológiájára!) Az ilyen egyházban bizony „templomtisztításra” van szükség, hiszen az Isten templomába beülő Antikrisztussal (2Thessz 2,4, vö. 1 Jn 2,18) nemcsak a római egyházban, hanem a mi evangélikus egyházunkban is találkozunk! Vajta szerint is a magát „lutheránus”-nak nevező egyházban – elég, ha csak a mi kis (egy)házunk portájára gondolunk! – is állandóan újratermelődik ez az antikrisztusi jelenség, s ez „az önállósult lutheri korrekívum” – mint idolum – újra és újra veszélyezteti a jelen és a jövő generációit. E tanulmányában Vajta Vilmos hat vázlatos pontban mutat rá a jelenkori lutheránus teológia veszélyeire és kísértéseire:

- a) az ige egyoldalú hangsúlyozása a szentségek problematikus értékvesztéséhez vezetett,
- b) az egyedül hitből való megigazulás egyoldalúsítása megoldatlanul hagyja az ember szociálpolitikai felelősségét,
- c) a törvény és evangélium egyoldalú megkülönböztetése, az „öntörvénység”-re történő gyakori hivatkozás jelentős problémákat okozott az egyház világi küldetése számára,
- d) az egyetemes papság hangsúlyozása zavart okozott a *ministerium ecclesiasticum* körül,
- e) az egyháznak mint szentek közösségeként való felfogása is elveszítette eredeti jelentését, s a közösséget ma már nem a földi és a mennyei egységeként látjuk,
- f) az egyházi vezető hivatal (*episkopé*) esetében pedig fennáll annak a veszélye, hogy „bürokratikus igazgatás lép a pásztori vezetés helyére”. (Ez a probléma *hic et nunc* különösen is fenyeget egyházunkban – FT). Vajta nagyon helyesen mutat rá: alapvető problémánk, hogy a „korrekívum mint önállósult princípium” jegyében mi „*protestáns ideológiákat gyártunk az eredeti lutheri korrekívum elemeiből.*” (kiemelés tőlem, FT)

Lássuk most azt, hogy miképpen érvényesül ez a motívum Vajta Vilmos legújabb könyvében! Előljáróban gyorsan mondjuk el, hogy az *Amíg időnk van* Vajta Vilmosnak a magyarul – többnyire külföldön – nyomtatásban 1961 és 1993 között már megjelent előadásait és írásait szedi egy csokorba, azért is, mivel a tanulmányokat eredetileg publikáló időszaki kiadványok (*Koinonia*, *Utítárs* stb.) a mai olvasó számára már alig elérhetőek. A tanulmányok mondanivalója azonban időtálló, s egyesek közülük (például a II. Vatikáni Zsinatról szóló „helyszíni tudósítások”) fontos kortörténeti dokumentumok is egyben. A kötet három szerkezeti egységre oszlik: az első „*Amíg időnk van*” című fejezet többnyire a hatvanas években a Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferenciákon tartott előadásokat tartalmazza, nem alkalmi, hanem örökérvényű témákról: az ember keresztény értelmezéséről, a krisztuskövetéssel járó engedelmeségről és szenvedésről, az idő és az eszkatológia kérdéseiről, a vigasztalás szolgálatairól és a vajtai teológia legismertebb toposzáiról: az istentisztelet teológiájáról. (Már 1952-ben „Luther az istentisztelet teológiájáról” címen írta Vajta Lundban, Anders Nygren tanítványként doktori értekezését, amely aztán németül, angolul, sőt japánul is megjelent – miért várat a magyar kiadás még mindig magára?) A második szerkezeti egység „*Bár szétszakadva él az egyház*” címet viseli. Vajta egyszerre lutheránus „hitvalló” és ökumenikus nyitottságú teológus. Nevéhez fűződik az 1956-ban kezdődő nemzetközi Luther-kongresszusok megindítása. Ugyanakkor ő lett 1964-ben a strasbourgi Ökumenikus Intézet első igazgatója. A II. Vatikáni Zsinaton Vajta az egyetlen magyar protestáns megfigyelő. 1963-as előadása a II. Vatikáni Zsinat evangéliumi szempontból élénk helyszíni tudósításaként is felfogható egyben. A könyv e második részében több tanulmány is foglalkozik az evangélikus-katolikus párbeszéd kérdéseivel, az evangélikus és a református egyház viszonyával, az 1983-as Luther-év kapcsán széles ökumenikus horizonton szemlézi a külföldi és magyarországi megnyilatkozásokat és eseményeket. Vajta nevét Magyarországon 1989 előtt biztonságosabb volt nem emlegetni, részint Ordass Lajos püspökkel való kapcsolata,

részint a diakóniai teológia teológiai bírálata miatt. A rendszerváltozás évében a Teológiai Akadémiától aztán díszdoktorátust kapott. Teológiai önéletrajzként is fel-fogható szélfoglaló beszéde „Ökumenikus tapasztalatok” (1941–1990) címen hangzott el, s ez szintén olvasható a válogatásban. Az *Amíg időnk van* harmadik része a „Nincs más evangélium” címet viseli, amely többek között a „Kritikai megjegyzések a diakóniai teológiához”, „A keresztény igazság”, „Kereszt és feltámadás” címen megjelent írásokat gyűjti össze. A „keresztény hit alapelemei”-ről szóló 1995-ös írás e kötetben jelent meg először nyomtatásban. (Arról, hogy a vajtai teológiában az „alapelemeknek” milyen kiemelt szerepe van, részletesen írok az előszóban.) A kötet különösen is kiemelkedő értéke az a húsz oldalas bibliográfia, amit „Vajta Vilmos nyomtatásban megjelent munkájának jegyzéke (1944–1998)” címen a Norvégiában élő Terray László állított össze.

Emeljünk ki néhány tanulmányt az itt említettek közül, amelyek jól tükrözik a „teológia mint korrektívum” vajtai elvét!

A „Krisztus követése” (1962) című tanulmányában megfogalmazódik a „hitből fakadó élet” jól ismert vajtai motívuma, vagyis az a gondolat, hogy nemcsak a hitre, hanem a hitből született cselekedetekre is szükség van Krisztus követésében: „Amikor Krisztusnak igent mondok, és követni kezdem, akkor a hitnek ebben a döntésében benne van az életem” (40 l.). A krisztuskövetés velejárója az engedelmesség, az engedelmesség következménye a Krisztussal való szenvedés, s ha kell, akkor a mindezt megpecsételő vértanúság. Helyesen ismeri fel a lutheri teológia, hogy Krisztus elsősorban „ajándék”, de az egyoldalúságtól óvó mindenkori korrektívumnak állandóan hangsúlyoznia kell azt is, hogy a „Krisztusban” kapott ajándék követésre sarkall, s Krisztus nem külső, hanem belső „minta”, illetve „példa” is az őt követők számára. Bonhoeffer is hasonlóan fogalmazott, amikor óvott a hit és az engedelmség időbeli szétválasztásától: „a hit csak az engedelmségben létezik... a hit csak az engedelmség cselekvésében hit... csak az engedelmes hisz. Ahhoz, hogy valaki hinni tudjon egy tényleges parancsnak kell engedelmeskednie. Meg kell tennie az engedelmség első lépését azért, hogy a hit ne egyes öncsalás, olcsó kegyelem legyen.” (*Követés*, 27 l.) Vajta a krisztuskövetéssel kapcsolatos gondolatokat akkoriban fogalmazta meg, amikor idehaza maradi eszmének tartották az engedelmséget és fölünyesen elutasították – Ordass Lajos kapcsán – a „mártír-teológiát”.

A korrektívum elvét könnyen felismerhetjük például az „Istentisztelet szekuláris korunkban” (1969) című írásában is. Vajta gondolatmenetét az istentisztelet „krízisével” kezdi: „a krízis onnan ered, hogy az evangélikus teológia soha nem tisztázta az istentisztelethez való viszonyát. Régi betegség ez... Agyonprédikált egyházzá lettünk. A hit hallásból van. Ezért összpontosult minden a prédikációra. Mi történik azonban akkor, ha a prédikáció nem tölti be az örömmüzenet tolmácsoló feladatát.” (75. l.)

A „Jézus – az egyház egységének forrása” (1976) című tanulmányban több katolikus kiadványról szólva a hamis egységtörekvésekkel szembeni korrektívumként rámutat arra, hogy „A keresztény egyház egységének csak egyetlen autentikus forrása van: Jézus Krisztus.” Vajta megkülönbözteti a „forrásegyház”-at annak történelmi megvalósításaitól, a „folyamegyház”-tól: „a kérdés az, hogy a történelem folyamán milyen új források láthatatlan vagy látható erői ömlöttek bele a forrás tiszta vizébe, s hogyan módosították az eredet indulását. Ez a kritikai szempont, amelyet így lehetne megfogalmazni: mi a 'forrásegyház'-nak, Jézus Krisztus tanítványi közösségének viszonya a 'folyamegyház'-hoz (vagyis a történelem során létrejött jelenséghez)?” (111. l.)

A korrektívum elve egyértelmű világossággal fogalmazódik meg a „Kritikai megjegyzések a diakóniai teológiához” (1983) című, idehaza nagy port kavart írásban is. Vajta rámutatott a diakóniai teológia ideológiai funkciójára. Akkor, a szó kimondásakor ez botrány volt, de ma már ez mindenkinek világos: „Magyarországon az a

diakóniai teológia egyik feladata, hogy támogassa az egyház együttműködését az állam kül- és belpolitikájával, és 'felszabadítsa' a keresztyény lelkiismeretet erre az együttműködésre." (218. l.)

Befejezésként utaljunk arra, miért fontos számunkra, hogy a vajtai teológia „felvigyázó” szerepe, a „teológia mindig korrektívum” volta itt és most, a mai Magyarországi Evangélikus Egyházban mindenki számára üzenet-érték legyen! A „teológia mindig korrektívum” elve a teológiai gondolkodást, az egyház önreflexióját állandóan mozgásban tartja, ha kell, nyugtalanítja. Ha a korrektívum önállósodik, akkor megmerevedik, majd fokozatosan elhal a teológiai gondolkodás, s legfeljebb önigazolás vagy ideológia lesz belőle. Vannak állóvíz-jellegű korszakok, amikor a teológia nem nyugtalanít, hanem fennálló *status quo*-kat igazol. Az igazi teológia sorsa ilyenkor az anathéma, vagy jobb (?) esetben az elhallgattatás. Ez volt a vajtai teológia sorsa is a diakóniai teológia diktatúrája idején. Sajnos a rendszerváltozás évében sietve adott cím is szó szerint csak „dísz”-doktorátus maradt, hiszen az arra illetékesek nem sokat tettek annak érdekében, hogy ez a korrektívum itt és most már hatékonyan érvényesülhessen. A könyvpremier utáni napon egyházunk tiszteletreméltó nesztora azt mondta nekem: „Azért ne túlozzátok el Vajtát!” Igaza van azoknak, akik így szólnak, még ha olyanok is mondják ezt, akik talán maguk is döntő szerepet játszottak abban, hogy Vajta hangja nemcsak a „négy évtizedben”, de még a rendszerváltozás utáni esztendőkből se jusson el egyháztagjaink fülébe és szívébe. Igazuk van, hiszen a hosszú ideig elhallgatott vagy letagadott értékek újrafelfedezésekor könnyen jelentkezhet a *bálványozás* kísértése. Vagyis, hogy a korrektívum normatívummá váljék. De ha alaposan tanulmányozzuk Vajta Vilmos teológiáját, akkor megérthetjük, hogy a vajtai teológia éppen természetéből adódóan rázza le magáról ezt a kísértést. Hiszen a lutheri, kierkegaardi, a bonhoefferi, a vajtai és minden jó és igaz teológia mindig korrektívum, intés, felvigyázás, nyugtalanító prófétikus szó.

Ezt a fontos motívumot – egyben a kötethez írt saját előszavam korrektívumaként – kívántam megvilágítani a *Credonak* írt recenzióban.

GÁNC S PÉTER

Egyházunk „missziói stratégiája”

*„Missziói keresztyénséget vár a világ.
Az a nép, amelyben a másokért való élés ösztöne kihál,
át fog esni a történelem rostáján, és az az egyház is!”
(† Gáncs Aladár)*

„Misszió”?

Gyanítom, a címben szereplő „missziói stratégia” kifejezés mindkét szava némi magyarázatra szorul. Sokakban vetődhet fel a kérdés: egyáltalában van-e ilyen, lehet-e ilyen? Egy kicsiny szórványegyháznak lehetnek-e reális missziói ambíciói? Ha erről beszélünk, nem kísért-e vajon egyfajta szektás rajongás vagy éppen a nagy egyházak restaurációs törekvése?

Először is tisztázzuk a tényeket: *mi az, ami már van?* Egyházunknak több, mint egy esztendeje van már missziói törvénye, melyben többek között ezt olvassuk: „Az evangélizáció és misszió az egyház alapvető hivatása, ezért annak érvényesülnie kell

az egyház egész munkájában... *Evangelizáló és missziói küldetése minden felelős egyházközségi tagnak van, de ezen szolgálatok hivatásszerű végzésével az egyház külön munkásokat készít fel és küld ki.*" (V. törvény 1-2. §.)

Ennek a törvénynek a jegyében 1997. szeptemberében kezdhettem meg szolgálata-
tomat mint országos evangélicációs és missziói lelkész. Feladatomat a törvény így
körvonalazza: „az evangélicációs és missziói munka országos irányítása, szervezése,
koordinálása...” (8. §.)

Munkahelyem az ugyancsak lassan már egy éve elkészült cinkotai *Evangelikus Missziói Központ*, melyben irodák, rádióstúdió, vendégszoba és szolgálati lakás kapott helyet. Ebben az esztendőben már negyedévenként jelenik meg a *Missziói Magazin*, melynek feladta a misszió sokszínű szolgálatának bemutatása mellett a missziói tudat ébresztése, erősítése. Évek óta szervezünk regionális és országos evangélicációkat, *missziói napokat*. Újra van egyházunkban *missziói offertórium*, az egyházi esztendő utolsó vasárnapján. Elkötelezett, lelkes kis *szervezetek, közösségek* fáradoznak különböző missziói munkaágak újraélesztésén, elindításán, mint például az Evangelikus Külmissziói Egyesület, az Evangelikusok Közössége az Evangéliumért (EKE)... Vannak tehát vitathatatlan tények, életjelek! S ami a legfontosabb, hogy valljuk: az egyház *Ura, Jézus Krisztus* egyben a *misszió Ura* is! Nekünk nem „missziói ambíciókn”, hanem *misszió küldetésünk* van. Ezt a felelős mandátumot magától a feltámadott Jézus Krisztustól kapjuk ma is.

Löhe Vilmos tétele az egyház és a misszió integrációjáról ma is aktuális: „Az egyház *misszió nélkül halott, a misszió egyház nélkül céltalan.*” Kicsit sarkítva fogalmazva: a misszió nem csupán az egyház egyik munkaága, hanem fordítva: az egyház kell, hogy alkalmas eszközévé váljon Isten embermentő missziójának!

„Stratégia”?

Ezzel a kifejezéssel kapcsolatban is joggal lehetnek fenntartásaink. Vajon nem túl „katonás”, harcias? Ki vagy mi ellen akarunk haditervet szőni? Kit, mit akarunk legyőzni? Egészséges *protestáns identitásunkhoz* tartozhat az a fajta harciasság, ami első renden valamiért, valakiért harcol, és ennek érdekében, ha szükséges, szembe fordul valamivel, valakivel, ha kell saját magával is! Így bontsuk most két részre „hadi tervünket”: mi az ami ellen küzdünk kell, hogy aztán hitelesen tanúskodhassunk valamiről, Valakiről másoknak, másokért.

Amennyiben az egyház valóban Krisztus teste, meg kell küzdenie mindazokkal a kísértésekkel, amivel Urának is szembesülnie kellett küldetése (missziója) kezdetétől egészen a keresztségig. Ezek a nap mint nap visszatérő „*klasszikus*” kísértések a kenyér, a siker, a hatalom kísértése. Az anyagiakért, a népszerűségért, a pillanatnyi hatalom kegyeiért remegő egyház szálnalmas, sőt visszataszító, minden igyekezete, „szolgálata” eleve hitelvesztett.

Jellegzetes „*magyar*” kísértés a pesszimista kisebbségi komplexus: mit tehetnénk mi, ilyen kevesen, ilyen szegényen? Szabad-e egy kicsiny szórványegyházban, ahol gyülekezeteink többsége pusztá létéért küzd, misszióról álmodozni? Mindez nem a nagy és gazdag egyházak privilégiuma, olyan „luxus”, amit csak németek, skandinávok engedhetnek meg maguknak?! Ezek a nagyon józannak, realistának tűnő kérdések csak akkor erősödhetnek fel bennünk, ha elnémitjük Jézus szavát, aki tudatosan sóhoz, kovászhoz, lámpáshoz hasonlította tanítványai küldetését. Kicsi, kevés, de sokakra hat, sokakért van! Ne magunkra meredjünk, mert akkor jogos a kétségbeesés. Ne is környezetünkre, mert akkor kezdünk süllyedni, mint a vízen járó Péter... Urunkra nézzünk fel, aki nem önmentésre, önfenntartásra, túlélésre hívott el, hanem ízt, világosságot hordozó és továbbadó életre!

Mit tehetünk ennek a küldetésnek a betöltéséért? Először is magát Istent kell „mozgósítanunk” imádságainkkal. Ne feledjük, a missziói parancs előtt a tanítványok leborultak a Feltámadott előtt! A misszió csak „*térdelő rajtból*” indulhat!

Miután „konzultáltunk” a misszió Urával, meg kell keresni a stratégiai pontokat, a prioritásokat. Ezekből szeretnék néhányat felvázolni az együttes tovább gondolkodás és megvalósítás reményében. A sorrend lehet, sőt biztos, hogy vitatható...

1. *Lelkészek* ébresztése és missziói képzése – megfáradt, megkeseredett lelkészekkel „szemben” ugyanis reménytelen vállalkozás a gyülekezetek „megmozdítása”...
2. Missziói lelkület és képzés a *Teológián* – egyházunk jövője szempontjából létkérdés az életidegen „studírozás” kísértésének legyőzése, éppúgy, mint a „mezítlábas” rajongó kegyesség visszaszorítása...
3. A *missziói tudat* ébresztése, erősítése, mobilizálása érdekében gyülekezeti, regionális és országos evangélizációk, missziói napok, konferenciák szervezése...
4. Az egyházi *médiaszolgálat* missziói töltésének erősítése...
5. Az egyházi *gazdálkodás* „missziói reformja”: korlátozott anyagi lehetőségeinket épületmentés helyett „embermentésre”, konkrét szolgálatok, missziói területek támogatására koncentráljuk...
6. *Misszió és diakónia integrációja*, a társadalmi misszió lehetőségeinek, kihívásainak „felfedezése”, komolyan vétele: városi misszió, hajléktalanok, szenvedélybeteg...
7. *Ökumenikus misszió* elméletben és gyakorlatban: Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Pólus Center...

Mindehhez kevés az emberi lelkesedés, a Lélek tüze kell, Aki az első pünkösdkor elevénné tette az ősi prófeciát: „*Így szól az Isten, kitöltök Lelkemből minden halandó-
ra... és ifjaitok látásokat látnak, véneitek pedig álmokat álmodnak...*” (ApCsel 2, 17) Nem véletlenül került a Missziói Magazin ideai első számának címlapjára a pünkösdi ének könyörgése: „*Záporodra várunk, öntözd meg egyházunk...*”

TARR KÁLMÁN

Van-e még tennivalónk Biblia-ügyben?

A magyar Bibliatársulat néhány új kiadványáról

Talán kevesen emlékeznek arra, hogy 1990-ben, a revideált új fordítású Biblia megjelenésekor (a Vizsolyi Biblia első megjelenésének 400. évfordulójának ünnepi hangulatában) sokan úgy vélekedtek, hogy a magyar nyelvű Biblia ügyében eljutottunk a „csúcsra”, azaz nincs több feladatunk (legalább) e tekintetben.

Kétségtelen tény, hogy világviszonylatban is, de régióinkban mindenképpen „*jól állunk*” Biblia-ügyben. Ez igaz is, hiszen máig népszerű és talán a legolvasottabb könyv a Károli fordítású (legutóbb 1908-ban revideált) Biblia és az új fordítású Biblia is egyre szélesebb körben válik ismertté és olvasottá (elsősorban a fiatalabb generációk tagjai között).

Aztán a korábban protestáns körökben „soha nem volt” úgynevezett *magyarázatos Biblia 1996-os megjelenése megmutatta, hogy igenis lehet még „hasznos” és „értelmes” további biblia-kiadásokat készíteni.* Éppen a magyarázatos Biblia vetette fel a deuterokanonikus bibliai könyvek új protestáns fordításának kérdését. A Vizsolyi Biblia

óta (az „eredeti” Károli-fordításban ugyanis benne voltak ezek a könyvek is) nem került sor ezek revíziójára (még kevésbé új fordítására). Sőt, mint tudjuk, a megszámlálhatatlan Károli-reviziók során ki is maradtak a protestáns Bibliákból. A magyarázatos Biblia (mely az 1992-ben megjelent Stuttgarter Erklärungs Bibel alapján készült) azonban igen sokszor hivatkozik a deuterokanonikus könyvekre, így értelem-szerűen jött a gondolat: ideje volna 400 év múltán e könyvekből új fordítást készíteni és – tisztelvén a hagyományokat – immáron nem a Bibliával egybekötve, hanem külön kötetben megjelentetni. Mintegy két évi munkával a Magyar Bibliatársulat Szöveg-gondozó Bizottsága – további szakértők bevonásával – elkészítette a deuterokanoni-kus könyvek új fordítását, amely 1998 februárjában jelent meg. Tájékoztatásul álljon itt az e kötetben található könyvek „névsora”:

Tóbit könyve, Judit könyve, Salamon bölcsessége, Jézus, Sirák fia könyve, Bárúk könyve, Jeremiás levele, a Makkabeusok első-második könyve, Zsuzsanna és a vének, Bél és a sárkány.

E könyvek valóban nem „véletlenül” maradtak ki a kánonból (történetük a mostani kötet bevezető tanulmányából és az egyes könyvek elé írt összefoglalásokból megismerhető), de *Luthernek e tekintetben is máig érvényes a véleménye: olvasásuk min-denképpen hasznos.*

Ugyancsak „tennivalóként” ismerte fel a Magyar Bibliatársulat, hogy van olyan „rétegigény”, „csoportérdek”, amelynek szolgálata ma már nem minősülhet luxusnak, különösen akkor, ha a fiatalokról van szó. *Így került sor az új fordítású Biblia CD-ROM változatban való kiadására, elfogadván azt a tényt, hogy a számítógépek óriási jövője van.* Az a generáció, amely élete „természetes” részeként él együtt a számítógéppel, el kell hogy érje a Bibliát is ezen a módon. Az új fordítású Biblia szövege elektronikus szedésben készült, így az adatbázis rendelkezésünkre állt, a programot kellett hozzá elkészítenünk. Még azzal is „kivánatosabbá” igyekeztünk tenni ezt a CD-t – túl a „szolgáltatások” széles választékán –, hogy kronológiai táblázatokat és térképeket is elérhetővé tettünk a szöveggel együtt.

És további terveink is vannak! A sok közül most egyet szeretnék említeni, ami kettő. Folytatni szeretnénk a *kétnyelvű Újszövetségek* sorát. Mint ismeretes a német-magyar és az angol-magyar Újszövetséget már hosszú évekkel ezelőtt megjelentettük. 1998 őszén szeretnénk megjelentetni a *szlovák-magyar és a román-magyar Újszövetséget*. Aki e sorokat olvassa, bizonyára bővebb magyarázat nélkül is tudja, illetve el tudja képzelni, hogy e két kétnyelvű Újszövetség várható megjelenése messze az egyházak határain túli jelentőséggel is bír. Mindkét Újszövetség az elérhető legújabb fordításokat fogja tartalmazni, segíteni akarván a „vegyes” családokat, a bibliai nyelvi „átjárhatóság” erejében bízva. De e két Újszövetség körüli „bábáskodás” és reménység szerinti megjelenésük elsődleges üzenete: élő és jó kapcsolat van a Szlovák Bibliatársulat és a Romániai Felekezeti Bibliatársulat között. Hacsak erről „szólna” e két kétnyelvű Újszövetség, már az is nagyon értékelendő lenne. De tudjuk: ennél felmérhetetlenül többről van szó!

A fentiek után talán szabad Isten iránti hálával kimondani: *él és dolgozik* (tehát nem formális és reprezentatív testület pusztán) a *Magyar Bibliatársulat*, igyekszik megkeresni és megtalálni Isten hozzánk szóló szavának ezernyi lehetséges formáját.

IFJ. HAFENSCHER KÁROLY

A nagyvárosi lelkipendozás kísérletei Budapesten¹

Egy nagy házban szomszédnak lenni egyszerre *ajándék és feladat*. Ajándék, hiszen azt jelenti, hogy nem vagyok egyedül, van mellettem valaki, akinek az ajtaján csöngethetek, akitől segítséget, tanácsot kérhetek, akivel kérdéseimet megbeszéltem. A szomszédal közös problémáink, közös örömeink, közös kérdéseink és természetesen közös feladataink is vannak. Szomszédom egyben kontrollt is jelent a mindennapokban, hiszen nem élhetek úgy, mintha egyedül lennék.

A sokat emlegetett Európaházban szomszédok vagyunk. Szomszéd népek, szomszéd fővárosok, szomszédos evangélikus egyházak. Ez egyszerre jelent ajándékot és feladatot. Egymásra utaltak vagyunk. Helyzetünkben sok közös vonás található, de sok eltérés is fellelhető. Tudjuk egymást gazdagítani, tudunk egymástól tanulni. Lehetőségünk van ötleteket cserélni, tapasztalatokat átadni. A szomszéd közelről látja a másikat, ugyanakkor van egy bizonyos távolság a rálátásra. A szomszéd nem érdektelen kívülálló, de kívülről józanul tud látni belülről nem látható tényeket.

Ezért örülök a Bécs-Budapesti lelkesztalálkozóznak, hiszen most szomszédok találkoznak, s ha a szomszédok Krisztusban testvérek is, úgy az imént felvázolt kép – az ajándék és a feladat szempontjából egyaránt – még színesebb, még gazdagabb lehet. Erősítsük egymást, lendítsük egymást, hordozzuk egymást! S ha ennek hátterében ott van az imádság közös hullámhossza, úgy találkozásunkon áldás nyugodhat.

Mi jellemzi a mai kereszténységet, a magyar evangélikusságot, s benne a budapesti gyülekezeteket? Csak a legtípusosabbakat szeretném kiemelni. A fővárosban születtem, nevelkedtem és tanultam, azután 15 évig vidéken szolgáltam, s amikor visszajöttem, egy más várost találtam. A változás nem volt pozitív.

Mi jellemzi ma Budapestet, s benne az evangélikusság helyzetét? Véleményem szerint legfontosabb a *szekuláris környezet*. Ez mindent meghatároz. Úgy érezzük, ilyen elvilágiasodott közegben nehéz, szinte lehetetlen a kereszténységet megfelelő színvonalon megélni és képviselni. Hosszú időn keresztül beszéltek ezeréves államiságunkról és azzal kapcsolatban „keresztény Magyarországról”. Még a kommunizmus éveiben is azzal számoltunk, hogy a kereszténység döntő többséget képvisel hazánkban. Éveken, évtizedeken keresztül sajátosan megbecsült statisztikai adatokkal áltattuk (becsaptuk) magunkat és a világot. A népegyházi keret, a kül- és belpolitikailag szükséges magas számok megtévesztettek mindenkit egyházon kívül és belül. Néhány évvel ezelőtt, a pápalátogatás alkalmával, 80 százalék fölötti kereszténységről beszéltek. Józan egyház-szociológusok ma azt mondják: a társadalom körülbelül 15–20 százaléka vallásos. Az evangélikusság némi túlzással számolt 4 százalékos jelenléte így is azt sugallta, hogy kicsiny egyházunk egy nagy katolikus, tehát keresztény tengerben él.

Az én megítélésem szerint, az egész magyar kereszténység *kisebbségben* él, egy hatalmas nemkeresztény, részben ateista tengerben.

A szekularizáció nem ért véget, sőt felgyorsult és ezzel egyházunknak – Budapestten fokozott mértékben – számolnia kell. Sokan sírnak emiatt, sokan vészharangot kongatnak. Mások azt mondják, ilyen világi környezetben nem is lehet dolgozni: nincs mire építeni, nincs mibe kapaszkodni. Így a társadalom perifériájára szorulunk, és előbb-utóbb idegenek leszünk.

Szerintem ez a természetes. *A kereszténység természetes közege a szekularizálódott társadalom.* A kereszténység nem feledheti Jézus tanítását a mustármagról, a kovásról, a sóról, a világosságról. A mustármag kicsi, de nagyvá lehet. A kovász csupán egy csipetnyi, de átjárhatja az egész tésztát. Nem lehet minden kovász. A nagy tésztához kell a kis kovász. A sóból is csak egy csipetnyi kell. Nem lehet a só a minden. Az elviselhetetlen lenne. De a só nélkülözhetetlen, s az egészre hat. A világ nem fényszórókból áll, de sok kis fényforrásra és néhány fényszóróra szükség van.

A valódi kereszténység minden korban kisebbségben élt és természetes közege a szekuláris társadalom. Végignézhethetjük a történelmet. Nem tapasztalunk mást a Római birodalomban, a keresztény középkorban, vagy később. A valódi egyház mindig szekuláris közegben élt. Ha az egyház megtalálja és tudja identitását, akkor nem a szekuláris társadalom ellen morgolódik, hanem a szekuláris társadalomban vállal életfontosságú szolgálatot.

Jézus így imádkozik a főpapi imádságban (János 17): „Nem azt kérem, vedd ki őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól”. Ebben a világban van feladatunk: a világból kihívva, a világgal nem azonosulva, de a világért élve kell megtalálnunk helyünket, szolgálatunkat, és fáradozni az egyház, a város és a társadalom javára.

Ezért nem szabad keseregnünk a kisebbségi helyzeten, az elvilágiasodott társadalmon, a kereszténynek már egyáltalán nem mondható országon. Meg kell találnunk az áldást hozó és áldást osztó szerepünket, az adott szituációban.

Mi jellemzi a mai kereszténységet, a magyar evangélikusságot, s benne a budapesti gyülekezeteket? Mint általános társadalmi jelenség, megjelenik a kisebb, egyházi közösségben az elhidegülés, a bezárkózás. Gyülekezetbe jelentkezők hozzáállásában, a közösségi alkalmak kezdő-légtörében, új alkalmak szervezésekor, gyülekezet perifériáján élők látogatásakor újra meg újra találkozunk ezzel. Munka után az emberek otthonukba zárkóznak, a szomszédokat sem ismerik, a házban levőkkel sem nagyon állnak szóba; a látogatni próbálkozó lelkeszt, vagy gyülekezeti munkást bizalmatlanul fogadják, nehezen engedik be, nem egyszer el is utasítják. Amikor templomba jönnek, akkor is „magánügyüket” akarják gyakorolni, s nem igazán örülnek a személyes megszólíttatásnak, esetleges kérdéseknek, alkalmakra hívogatásnak. Vidéken talán ez még nem érezhető ilyen mértékben. Budapesten azonban az emberek elhidegültek és zárkóztak.

A következő tipikus fővárosi jelenség az idegesség. Az a hektikus élet, amit az emberek Budapesten élnek, meghatározza a hétköznapokat és az ünnepeket egyaránt. Az idegesség ragadós. Amikor reggel a frissen ébredt, még pihent ember az utcára lép, ráragad az utca és a város idegessége, s ez döntően befolyásolja későbbi lépéseit, cselekedeteit.

Bizalmatlanná teszi az embereket egymás iránt az *egyre növekvő kriminalitás.* A közbiztonság jelentős megromlása olyan rossz közérzetet eredményez, amit nem könnyű feldolgozni gyülekezeti tagjainknak sem.

A fővárosban látványos módon szétnyílt a *gazdasági olló.* Jóllehet van egy igen gyorsan és jelentősen meggazdagodó réteg, de a többség – s ehhez tartoznak evangélikusaink is – elszegényedett. A középréteg is lefelé csúszott. Ez az anyagi bizonytalanság lelki megkeményedést hoz, és az Isten-bizalom helyett önbizalomra motivál. Nem számíthatok másra, csak magamra, nem bízhatom másban csak önmagamban.

A fővárosban fokozottan érezhető a *félreértelmezett szabadság* hatása. Az idegen hatalom több évtizedes elnyomása deformálta az emberek gondolkodásmódját. Az 1989-ben megkapott szabadságot úgy értik, hogy mindenhez van joguk, mindenbe van beleszólásuk, de eközben megfelelnek arról, hogy mennyi kötelességük is van.

Az Emberi Jogok Nyilatkozatának 50 éves évfordulója alkalmából nem ártana az általános kötelességeket megfogalmazni. Egyházon kívül és egyházon belül egyaránt.

Mi jellemzi a mai kereszténységet, a magyar evangélikusságot, s benne a budapesti gyülekezeteket? A *felgyorsult tempó*. Nem csak a járművek átlagsebessége nőtt meg az évszázad végére. Az *életritmus* is hihetetlenül felgyorsult. Ez a más ritmus átalakítja az emberi kapcsolatokat és a közösségi élet megnyilvánulásait is. Nincs idő önmagunkra, nincs idő egymásra és végképp nincs idő az Istenre. Ez határozza meg a gyülekezeti alkalmak számát és időtartamát egyaránt. Nem lehet olyan sűrűn hívogatni, nem lehet időigényes foglalkozásokat tartani, korlátozni kell az istentisztelet hosszát stb.

Tipikus fővárosi jellemző: *Üresség és telítettség*. A felgyorsult és deformálódott emberi életben, az egysíkú és szakbarbár munkában, a konzumtársadalom silány minőségű szellemi kínálatában (reklámokra, bulvárlapokra, silány TV-rádió műsorokra gondolok) *hiányérzete* támad az embernek, ami nem egy esetben elvezet az üresség szörnyű érzéséhez is. Ez akkor is így van, ha a másik oldalon telítettek vagyunk, hiszen a tömegkommunikáció révén olyan telítettség érzésünk van, ami lassan már alig-alig elviselhető.

A telítettség úgy is érthető, hogy a közel harminc evangélikus gyülekezet istentisztelet, bibliaóra és más alkalmak kínálata lefedi a fővárost, ugyanakkor a *tartalmi kínálat*, a minőségi lehetőség már nem ilyen nagy.

S itt kell beszélnünk a *vallási túlkínálatról*, amely szerte az országban ma jelentkezik, de a fővárosban koncentrálódik. Kis egyházak, magukat kereszténynek nevező szekták, keleti világvallások, keleti hatású, vallásos jellegű mozgalmak, gazdasági hátterű amerikai szerveződések hihetetlen kínálatlappal lépnek elő a vallási piacon. Ezek családias voltukkal, a személyesebb megszólítással, a fészek-meleglet kínáló közösséggel igen nagy réteghez jutnak el. A nagy merítés azt jelenti, hogy viszonylag sok embert el is halásznak. Még nem is beszéltünk azokról a nem vallási köntösben megjelenő közösségi formákról, amelyeknek hátterében, szervezettségében szinte vallásos megnyilvánulások vannak. Ezek is valláspótlékként jelentkeznek „a piacon”. A vallásos kínálat elsősorban a már közösséghez tartozókat célozza meg azzal, hogy jobbat, tartalmasabbat, emberközelebbit kínál. Ilyen értelemben ez konkurencia a kereszténység, s benne az evangélikusság számára. A kiségyházak, a vallási közösségek, a szekták, s a valláspótlékok azonban – megítélésem szerint – *felkiáltójelek* nekünk, azt jelzik, hogy *baj van a történelmi egyházakban*, valami nem kapott elegendő hangsúlyt, valami hiányzik a mi életgyakorlatunkban.

A posztmodern vallásosság olyan kihívásokat jelent, ami minden erőnk összpontosítását megkívánja.

Pesszimista kép? Lehet, de inkább realista. Nem dughatjuk fejünket a homokba, strucc módjára. Reálisan fel kell mérni helyzetünket, szolgálati területünket, hogy ne essünk abba a hibába, ami az egyház történelemben refrénszerűen előjön: hogy ti. álomvilágban élünk, s éppen ezért nem tudjuk helyesen látni, értelmezni, végrehajtani feladatainkat. Úgy érzem, hogy ma Magyarországon, és azon belül Budapesten az Evangélikus Egyház prioritást élvező feladata a *reálisabb helyzetfelmérés*, helyzetelemzés és az abból fakadó koncepció váltás, vagy egyáltalán koncepció készítés. Pesszimista tehát a felvázolt kép? Úgy gondolom, realista a szituáció értékelése szempontjából és optimista a küldetésünket illetően! Szolgálatunknak biztos alapja és több pillére van. Van mandátumunk, a Jónás féle: Menj Ninivébe... Van érdeklődés, vallásos igény. Szükség van ránk, mert a világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését.

Azt azonban egyértelműen tisztázni kell, hogy az egyház feladata nem igényt kielégíteni, hanem *igényt teremteni*... mi nem azért vagyunk itt, hogy emberek

vallásos vágyát – életüknek egy kis szeletét – kielégítsük, hanem azért, hogy az egész életet érintő, meghatározó, helyére tevő evangéliumot hirdessük. Ami megbízatásunk nem egy gazdasági társaságtól való és bizonyos szolgáltatásokra szól. Ami megbízatásunk az Élet Urától való, aki tudja mire van szüksége az embernek, s aki az örök életre akar igényt teremteni. Mi az igényes embert formálni akaró Isten szolgálói vagyunk.

Mi a feladatunk ebben a helyzetben és ezzel a mandátummal? A válasz egyszerű: ehhez a szolgálathoz formákat találni és azokat tartalommal megtölteni.

Formákat találni: Nem kell mindent nekünk felfedezni. Nem nekünk kell a melegvizet feltalálni. Nem új cég vagyunk, most kidolgozandó stratégiával, hanem egy kétezres éves közösség – az örökkévalóság múltbeli és jövőbeli távlatával. A kereszténység kontinuitása azt is jelenti, hogy bátran építhetünk mindarra, amit az előttünk jártak kialakítottak, kipróbáltak és gyakoroltak. Bátrabban, mint azt sokszor tesszük. A mai ember elutasító magatartása mindennel, ami régi, sok értéket is elsöpört. Bátran használjuk azokat a formákat, amiket a kereszténység esetleg évszázadok, vagy évezredek óta gyakorol. Ha ezeket megtöltjük tartalommal, úgy élővé, maivá lehetnek, ugyanakkor történelmi stabilitást is ajándékoznak. Fontos ez egy olyan világban, ahol az állandó változás állandó bizonytalanságot is jelenthet. Ugyanakkor bátran, de tapintatosan kísérletezzünk, keressük az újat, a megfelelőt, azt, ami „felvillanyoz”!

A legfontosabb eszközünk – ne vegyék ezt konzervatív álláspontnak – az *istentisztelet*. A *releváns istentisztelet* megmaradt és megmarad az egyházi, gyülekezeti élet középpontjában ma is, ha a modern és a posztmodern kereszténység megpróbálta is már leírni, a háttérbe szorítani. Vidéki szórványgyülekezetben és fővárosi nagygyülekezetben egyaránt tapasztalom, hogy az istentisztelet marad a középpont, s éppen ezért ennek kell releváns módon formálódnia. Úgy kell prédikálnunk, hogy a stabil istentisztelet valóban mai, életközeli tartalommal jelenjen meg. Ez nem modernkedést jelent, ez a legősibb tradíció az egyházban. Az egyház lényegéhez tartozik, hogy adott kor adott emberét az aktuális helyzeten keresztül, érthető nyelven szólítsa meg. Ez nem csak a jézusi tanítás öröksége, hanem az *inkarnáció* tényének egyenes konzekvenciája.

Feladatunk, hogy az istentiszteletet emberléptékűre és emberközeli formáljuk, nem csak az igehirdetésre vonatkozik. Vonatkozik a *liturgiára*, amelynek élővé tétele – a kötöttségét ismerve – különösen is izgalmas feladat lehet vasárnapról vasárnapra. Ha azonban ezt a feladatot komolyan vesszük, rájövünk, hogy a liturgia 2000 éves kincse, fantasztikus tapasztalata segítségünkre lehet a mai ember elérésében is! Az eleven, releváns istentiszteletnek vonzása van – még a szekuláris társadalomban is. Egy templom, aminek az ajtaja tárva nyitva és aminek a programja hívogató, felkelti az emberek érdeklődését.

Kereshetünk új formákat, kitalálhatunk „soha még nem volt” programokat, de az nem pótolja a hagyományos forma sok gonddal, nagy fáradtsággal, de örömmel való gazdagítását, megtöltését tartalommal, elevenné tételét.

Saját praxisom szerint – és ez sem független az istentiszteleti élettől – a legizgalmasabb terület a nagyvárosi lelkészi szolgálatban a *kazuálék* ügye. Itt tudjuk a legtöbb embert elérni, a legtöbb kívülállót megszólítani, bemutatkozni és életközeli munkálkodni.

Ma, amikor a *családlátogatások* több szempontból problematikusnak mutatkoznak, s a nem élet-alkalomhoz kötött látogatások már-már lehetetlennek tűnnek, a kazuálék mentén kialakulhat egy nagyon tudatos, tapintatos, célratörő és hatékony személyes kapcsolatfelvétel, látogató szolgálat.

Meggyőződésem szerint nem szabad úgy keresztelést vállalnunk, hogy először az oltár előtt találkozzunk a családdal. A személyes beszélgetés a lelkési hivatalban és családlátogatás minimumfeltétele a keresztelési szolgálatunknak. A szülők elméleti és gyakorlati felkészülése, a keresztszülők személyes megszólítása feltétele a folytatásnak. Ha nem akarunk névadó-szolgálatná degradálódni, s nem akarunk periférián élő „vízszintes” keresztényeket termelni, akkor ezt a sok energiát igénylő előkészítő munkát nagyon komolyan kell vennünk (vízszintes keresztények = akik kétszer találkoznak az egyházzal, mindkét alkalommal fekvő helyzetben: keresztelés és temetés). Ma amikor a demográfiai hullám miatt a keresztelések száma a születésekkel együtt csökken, fokozott hangsúly esik erre a szolgálatra.

Hasonló módon hihetetlenül fontos az *esküvők* alkalmá. A posztmodern vallásosság szituációjában egészen új megvilágításba kerül az esküvők ügye. Ma már nem a tradíció miatt jönnek a templomi esküvőre. Tapasztalatom szerint viszonylag kicsi az egyszerűen esztétikus környezetben közös életútra indulni akarók száma is. Valamit keresnek a fiatalok, ami több, mint jogi szerződés, több mint hivatalos papír. Ha el tudjuk magyarázni, élővé tudjuk tenni az *áldás* fogalmát, akkor olyan embereket nyerünk meg, akik életük egy igen fogékony pillanatában kapcsolódhatnak be a keresztény életbe, s vele a gyülekezet közösségébe. Ehhez azonban rendszeres – az én praxisom tanulsága szerint – 6–8 személyes beszélgetésre van szükség, ahol nem csak az esküvővel kapcsolatos technikai feladatokat beszéljük meg, hanem a *felnevelés* egyik formáját élhetjük át. Ezek a beszélgetések felölelik a személyre szabott bibliaismeretet, egyházismeretet, minimális dogmatikát, alapvető etikát, és a hétköznapi élet keresztény megközelítését és értelmezését. *Ez ma lelkési munkám 30 százalékát teszi ki.* Ugyanakkor a tavaly nyáron esketett párok több mint fele a mögöttünk levő hónapokban többször is részt vett már gyülekezeti alkalmon!

Külön érdekessége ennek a szolgálatnak, hogy egyre több *nem evangélikus* keres meg minket – javarészüek egymásnak adva a stafétabotot. Ebben az évben is jó néhány esküvő-előkészítés zajlik, ahol hivatalosan egyik fél sem evangélikus. Prozelitizmusról természetesen nincs szó, hiszen ezek az emberek nem kötődnek papírforma szerinti egyházukhoz, s ha mi elutasítanánk őket, valószínű, teljesen elszakadnának az egyháztól.

Nem akarok most részletesen foglalkozni a *temetések* alkalmával. Pedig ez ma az egyik legfontosabb missziói alkalmunk. A temetőben a legszekulárisabb gyülekezettel találkozunk. Minden szavunk külön formálandó, s nem csak az üzenet szempontjából, hanem elsősorban a recepció szempontjából. A Pál apostol féle koncepció itt is érvényes zsidónak zsidóvá lenni, görögnek göröggé. Ez azonban nem a tetszésért történik, hanem azért, hogy „valamiképpen az evangéliumot hirdessem...” Élni kell a temetés adta nehéz szituáció lehetőségével, de nem visszaélni! Ez a jézusi keskeny út, amire oly nehéz rátalálni.

Családiasabb *gyülekezeti élet.* A meglévő gyülekezet gondozása és megtartása is sok feladatot jelent. Itt az igényes szolgálatok, a magas színvonal állandó biztosítása, a megszokott és az új harmóniájának megteremtése mellett a legfontosabb a családiasabb gyülekezeti élet megteremtése. Hideg világunkban, az egész világon otthon levő, tehát sehol sem otthont találó embernek lelki-testi otthont kínálni. Otthont, ahova haza lehet jönni, otthont, ahol biztonságban érzi magát a belépő. Otthont, ahol félre lehet vonulni és az intim magányt megélni, ugyanakkor a közösséget is megtapasztalni. Ennek eszköztára annyira egyedi, hogy itt általános receptek felvázolására nem vállalkozom. Ötleteket azonban szívesen fogadok.

Izgalmasabb, s elhanyagoltabb terület a gyülekezet *kifelé való szolgálata.* Ez is az egyház lényegéhez tartozik. Ma az az érzésem, hogy az egyház, s az egyes gyülekezetek – a fővárosban is – csak önmagukkal vannak elfoglalva. A gyülekezet napi ügyei, épületek fenntartása, anyagi kondíciók biztosítása elviszi minden energiánkat. Pedig

az önmagát féltő, *csak önmagával foglalkozó egyház nem egyház*. Itt tehát nem „egy” szolgálati terület létéről van szó, hanem arról, hogy egyház-e az egyház, vagy lesüllyed az öntevékeny egyesületek szintjére. Az egyház nem egyház komoly – áldozatot vállaló *szociális, diakóniai* munka nélkül. Nem az intézményes diakóniára, öreg-otthonokra, fogyatékos otthonokra, egészségügyi intézményekre gondolok. Nagyobb szociális érzékenységre lenne szükség: gyülekezeti szinten is. Mit tudunk kezdeni a hozzánk becsöngető hajléktalanokkal, hogy a segítségünk ne csupán fájdalomcsillapítás legyen. Mit tudunk kezdeni a gyülekezetünkben egyre szaporodó munkanélküliekkel? Mit teszünk a lányanyákért? Mit teszünk a „kultur-éhezőkért”, akik nem közlik helyzetük elviselhetetlen voltát, de lassan leépülnek, tönkremennek. Mit teszünk a válási-árvákkal. Mit teszünk a börtönből szabadulókkal...?

Tudom, a gyülekezet nem vállalhatja át a társadalmi feladatok egészét, és végképp nem a speciálisan állami feladatokat. De ha megfélekedzik a rábizottakról, ha elmegy a samáriai úton fekvők mellett, akkor már nem egyház többé, hanem önsegélyező egyesület, exclusiv klub. Tudom azt is, hogy ez nem csak idő és energiaigényes, de komolyan *pénzigényes* szolgálat. Ha azonban erre nem tud áldozni, akkor önmagát is tönkre teszi, hiszen a gyülekezet az áldozatkészség által is épül, s ha az evangéliumot tisztán hirdetik, annak gyümölcsei is vannak, a szociális munka területén. Csak az önfeláldozás hoz életet. Aki elveszíti az életét, megnyeri azt... – tanít Jézus. Ez nem kényelmes, komfortos vállassóságot jelent, hanem másokért való életet. A „búzaszem” életét, amely a földbe esik...

Az elmúlt nyáron az *első magyar országos evangélikus találkozón* egy javaslat hangzott el: *ne legyen gyülekezet ifjúsági munka nélkül*. Én így folytatom: ne legyen, nem lehet gyülekezet komoly, szervezett, koncepciózus *szociális munka* nélkül. Ezen a területen döbbenetes a lemaradásunk és nem halogatható, sürgős feladata van a budapesti gyülekezeteknek.

Nem feledkezhetünk meg *kulturális feladatainkról*. Az egyház, a templomok a kereszténység 2000 éves történelme során mindig a kultúra hordozója is volt. Hordozója – ismétlem – és nem specialistája. Ne tévesszük össze a formát a tartalommal. A kultúra számunkra evangéliumhordozó, de nem végső cél. Szaporodó templomi koncertjeink nem az állam kulturális feladatát váltják ki olcsóbb hangversenyekkel. A zene ígét közvetít, és lehetőséget nyújt misszióra (– de nem agresszióra!). Az irodalmi estek közel viszik az emberekhez a keresztény kultúrát, de a templom Isten háza ilyenkor is.

Májusban tervezzük a budavári templomban a német gyülekezettel közösen azt a linó-metszet kiállítást, amely alkalmat ad egy nyitott templom-projektre. Ezen belül – éppen a kultúra különböző területeinek segítségével – kaput szeretnénk nyitni: az evangéliumra, az Isten közöttünk lévő országára. Szélesre szeretnénk nyitni a kapukat, hogy ne csak a „keskeny út vándorai” találjanak be, hanem azok is, akik még információ- hiány, vagy más ok miatt nem találkoztak a kereszténységgel.

Ilyen jellegű próbálkozás egyik gyülekezetünkben a „hitetlenek”, vagy „kételkedők” istentisztelete. A nyitott, érdeklődő emberek ne érezzék, hogy a gyülekezet, a templom csak a „hivatalból” keresztények számára van nyitva. Ha a százból csak egy juhot is így találunk meg, már „nagyobb öröm van a mennyben”.

Úgyes médiamunka. Ez a következő, ami nélkülözhetetlen a 20. század végi nagyvárosi gyülekezeti szolgálatban. Ne próbáljunk versenyezni a média világgal. *Úgysem megy*. Nem vagyunk versenyképesek a TV, rádió, újságok kínálatával. Mégis, kicsiben, sajátos ízzel, speciális töltéssel ezeket a lehetőségeket is ki kell használni. A gyülekezeti újságok egyre népszerűbbek Budapesten. Színvonaluk nem növekszik a népszerűségükkel együtt... Több profi gyülekezeti munkást kellene ezen a területen is bevonnai, nem biztos, hogy a lelkész mindenhez, például az újságíráshoz, szerkesz-

téshez, sokszorosításhoz is a legjobban ért. Aszolgáltatot kapó gyülekezeti tag azonban újabb szállal kötődhet az egyházhoz, ha feladattal bízunk meg.

Ugyanez vonatkozik a helyi TV- és Rádió-adókra. Sok helyen szóba sem állnak velünk, de ez ne zavarjon minket. Ahova bejutunk, s ahova hívnak, oda magas színvonallal kell mennünk. A magyar első TV-program minden reggel három perces „lelki útravalót” sugároz. A nézettségi index 50–70 ezer fő. Melyikünk ér el szószékről ennyi embert? Vajon élünk-e ezzel a lehetőséggel, vagy csak „kipipáljuk”: ezt is elvégeztük. A helyi, körzeti elektronikus médiában is élni kell a felkínált alkalmakkal.

Újra végig kell gondolnunk, hogy az istentisztelet-közvetítéseink a TV-ben és rádióban, vajon azt érik el, ami a szándék, vagy csak a meglévő gyülekezeti tagjainkat tartják távol a templomtól. Az istentisztelet nem TV-s műfaj. Ha ezen a területen nem lépünk és nem újítunk, rossz reklámot csinálunk magunknak...

Országos, de budapesti média-munkánk sincs rendben. Nem éri el a világi átlag színvonalat sem, pedig minekünk – a képviselt ügy és személy miatt – sokkal-sokkal jobban kellene ezt végeznünk. Tudom, kevés az ember, s még inkább kevés a fantáziával rendelkező új ember, de a tudatos képzés, és a komoly áldozatvállalás itt a missziói munka „pozitív átlendülését” hozhatná. Úgy látszik, ennek megértéséhez még várunk kell. De meddig szabad várunk?

Az imént mondtak csak részterületek abból, ami ránk vár. Nagyon nagy az elvárás – az emberek részéről, még nagyobb Urunk részéről. Ne érezzük ezt nyomasztó tehernek. Annál inkább, soha vissza nem térő lehetőségnak. „Kairos” – ez a javából. 1989-ben a változás idején így éreztem, azután elkedvetlenedtem, de azt az Úristen nem hagyta. Most újra hiszem, nagy lehetőségeink vannak, s az égi energia is adott hozzá. De ezt kényelmesen, mindig segítséget várva, mindig külső támogatásra építve nem lehet. Koncentrálni, tervezni, karbantartani kell minden energiánkat, s nem marad eredmény nélkül. A munkát megáldja az Úr!

Egy valamiről külön is kell szólnom. Ez pedig a *képzés* és az *önképzés*... Reményiségünk szerint lassan megszűnik az elviselhetetlen lelkészhiány. Hogy a kvantitatív növekedést kíséri-e kvalitatív növekedés is, az már rajtunk múlik. A jó pap holtig tanul – tartja a magyar közmondás. Ha abba hagyjuk a tanulási folyamatot, lehetlenné tesszük a szolgálatot. A továbbképzés és az önképzés: a gyakorlati élet és a teológia minden területén nélkülözhetetlen. Igényt teremteni emberek szívében és lelkében, igényes gyülekezeti és egyházi életet kialakítani és fenntartani csak úgy lehet, ha önmagunkkal szemben is sokkal igényesebbek vagyunk. Ha nem akarunk múzeumi tárggyá degradálódni, ha nem akarjuk hogy az általunk vezetett gyülekezet levegője elhasznált legyen, akkor újra kell kezdeni tanulni.

Megtanulni azt is, hogy – bármennyire így hozta az elmúlt negyven év – *nem papokból áll az egyház, hanem gyülekezetekből*. S nem a papokért van az egyház, hanem a lelkészek vannak a gyülekezetért. Úgyes, krisztusi optimizmussal megáldott, alapjában vidám, evangéliumi mentalitású, megújulni is hajlandó élet kell.

Szekuláris környezetben, nehéz terepen kerül az egyház csapata bevetésre. Nem baj! Portékánk olyan, amivel érdemes és reményteljes megjelenni a világban. Nem kell nekünk azonosulni a világgal, vagy hozzásimulni a mai igényekhez. Annál inkább kell igényt teremtenünk a jobb, a teljesebb életre. A krisztusi értelemben teljes életre. A magunk portékájával előállni, a természetes reménység bázisán... Hisszük, hogy a mi munkánk nem hiábavaló az Úrban.

Nathan Söderblom svéd érsek a 20-as évek uppsalái teológus hallgatóinak tartott évnnyitó istentiszteletet. „Sokan sajnálják önöket, hogy ilyen hivatást választottak. Én azonban gratulálok önöknek, hiszen a legnagyobb szolgálatra készülnek.”

Sokan sajnálják a 20. század végi nagyvárosi lelkészt. Sokszor sajnáljuk magunkat is. Ne tegyük. Én gratulálni akarok nektek és magamnak. *A legszebb, a legnagyobb*

szerűbb, a lepperspektivikusabb hivatást választottuk (ha egyáltalán mi választottuk). Gratulálók, folytassuk a ránk bízott feladatot, kezdjük el újra meg újra lelkesedéssel, élvezzük, hogy egy győztes személy, a húsvéti Úr oldalán állunk. *Ministri verbum Domini = Ministri Dei!* Sok erőt kívánok e miniszteri munkához!

Jegyzet

1. Előadás a Bécs-Budapesti lelkészkonferencián – elhangzott németül: *Neue Versuche der Großstadtseelsorge in Budapest* címen. Alcím: (Versuche unter kirchliche Versuchungen)

TÓTH-SZÖLLŐS MIHÁLY

Még mindig a betű szerelmesei vagyunk?

Evangélikus folyóiratunkban tesszük fel e címbeli kérdést. Világi folyóiratokban időnként előkerül a téma kettős formában. Egyik oldalon a modern, „elektronikus sajtó” nagyobb térhódítását igénylik, követelik, másik oldalon a nagyobb elterjesztés lehetőségét és a hosszabb időre terjedő megmaradást hozzák fel érvként. Van a modernebb követelésének jogosultsága, hiszen az a kommunikációs robbanás, mely napjainkban már nem napról-napra, de percről-percre ontja a friss hírányagot, új ismereteket, szenzációkat, tragédiákat, a frissebb, gyorsabb tájékoztatást igényli. Az „írott sajtó”, – különösen ha az nem napi sajtó, – mint egyházunkban, – hanem egy esetben heti (Evangélikus Élet), a többiben havi megjelenés vagy még ritkább (Lelkipásztor, Credo, Hang), – ma még többekhez jut el, gyakorlatilag egyházunk minden rétegéhez és másokhoz is. Keveseknek van ma még lehetőségük az interneten való tájékozódásra.

Nálunk az *elektronikus sajtó* vonalán a rádió és a televízió szolgáltatása jöhet számításba. A közszolgálati rádióban és televízióban csak részben tehetünk eleget e feladatnak, hiszen megadott műsoridők állnak az egyházak rendelkezésére. És ez így lesz mindaddig, amíg valami módon önálló egyházi televízió, vagy rádióadó nem épül. Kiszámított perceken keresztül szólalhat meg csupán egyházunk. Józanul be kell látnunk, hogy hazai felekezeti megosztásunkban, a történelmi egyházak egymás közti számarányaiban rejlik a műsoridők elosztása. Néhány számadattal megvilágítom ezt a helyzetet.

Közszolgálati televízióinkban (TV 1) egy évre vetítve 680 perc műsoridővel gazdálkodhatunk. Rendkívüli esetekben, nagyobb rendezvények okán ezen a kereten felül kerülhet sor közvetítésre. Ebben a keretben szerepel a havonta jelentkező „Örömhír” adás, a „Jó reggelt adj, Istenem!” című gyermek- és ifjúsági adás (szombaton reggel). Évente két alkalommal közvetítenek teljes, liturgikus istentiszteletet és ökumenikus szerkesztésű műsorokból is kettőt mi szerkesztünk. A Napkelte adásában hetenként egyszer evangélikus lelkész ad reggeli útravalót.

Némileg növeli a TV-ben való megjelenésünket a *Duna TV* bekapcsolódása. „Szegeletkő” című adásuk, havonta 35 percben protestáns magazinműsort ad és ebben gyakran szerepelnek egyházunk eseményei is. Ha tehát mindent összevetünk, a két televízió műsorán évente 1100 perc, kevesebb, mint 20 óra az evangélikus adásidő. Minőségileg ebből körülbelül 380 perc az istentiszteleti, igehirdetési alkalom, a többi pedig magazin műsor, mely a jobb tájékoztatást segíti.

A *Magyar Rádióban* évente 9 alkalommal közvetítünk evangélikus istentiszteletet és két hetenként hétfőn – kora délután – félórás műsorban úgynevezett magazin műsort tudunk adni, amely tájékoztató jellegű, de missziói, spirituális üzenete is van. Egy 1997-es Gallup felmérés adatai szerint hallgatottsága esetenként 220–226 ezer között van. Vasárnapi istentisztelet közvetítésénél több, mint 600 ezerben jelölték meg a hallgatóságot. Az istentiszteletek közvetítésének időpontja a 10.05-ös kezdés, ezért nehéz például budapesti istentiszteletek beállítása a műsorba, mert legtöbb helyen 9 és 11 órakereskednek. A vidéki közvetítéseknel vonal kiépítési nehézségek akadnak. A vonalat a Rádió a Matáv-nál rendeli meg és bizony vannak hiányosságok. Egy alkalommal a mi közvetítésünk is megszakadt, de más egyházakkal is előfordult kimaradás és ez szinte érthetetlen a 20. század végén, miért nem működik jól a technika?

Rádiós szolgálatunk körébe tartozik az 1997. év végén létesített Missziói Központunkban folytatott *Rádiómisszió* is. Ezt eredetileg a Norvég Misszió indította el és a Monte Carlo-i rádió sugározta rövidhullámon, magyar nyelven. Néhány éve a szerkesztést átadták és azt most itthon végzik. Monte Carlo-ból közben megszűnt a sugárzás, de a misszió vezetője személyes jó kapcsolatai nyomán több városi és regionális adóból sugározzák kazettáikat.

Az elektronikus sajtóban szerénynek mondható részvételünk mutatja azt, hogy jelen vagyunk az új, a modern kommunikációban is. De tudomásul kell vennünk, hogy csak egy vagyunk a sok között. Nem mi adjuk meg a normákat és ökumenikus szinten is gyakorolnunk kell a toleranciát más felekezetek iránt.

A rádiózás terén, évekkel ezelőtt, volt egy nagyszerű kezdeményezésünk. Négy történelmi egyház, illetve felekezet, a római katolikus, a református, az evangélikus egyház és a zsidó felekezet közösen alapította meg a *PAX Rádiót*. Nagyszerű összefogásnak mutatkozott, nagy volt a híre külföldön is, mert ilyen négyes összetételben sehol sem működött rádió. A kezdeményezés akkor eset kútba, amikor frekvenciát kértünk és kiderült, hogy csak olyan korlátozott, kis területre szólót kaphattunk volna, mely még a főváros területét sem fedte volna be. Ennek az összefogásnak nyoma él még a Petőfi Rádió szombati, kora reggeli műsorában, mely idáig a *PAX Rádió* nevet viselte, újabban „*A szeretet közösségei*” címen mutat be különböző egyházi, diakóniai vagy szociális munkát végző közösségeket.

Most érkeztem meg a címben feltett kérdéshez: még mindig a betű szerelmesei vagyunk? Az előzőkben feleltem a kérdésre annak megmutatásával, hogy keressük a tájékoztatásnak új, modern audiovizuális formáit és lehetőségeink szerint élünk is vele. De egyházi kommunikációkra még mindig nagyobb részben jellemző a Gutenberg-korszak vívmánya. Az írott sajtóra nem csupán a múltunk kötelez – köztudomású, hogy Gutenberg találmánya mennyire segítette a reformáció elterjedését a nyomdász-reformátorok útján – de a jövő is. Évszázadok múltán a történészek még mindig az írott kútfőkből meríthetnek. Egyelőre még nem bizonyított, hogy mágneses szalagok, kazetták mennyi ideig tárolják megbízhatóan tartalmukat. Hazai viszonylatunkban, híveinkre tekintve azt mondhatjuk, még mindig könnyebben jutnak hozzá egy-egy újsághoz, folyóirathoz vagy könyvhöz, mint video- vagy magnókazettához. Szükségünk van a betűre, a nyomtatott sajtóra. Ez a tény azonban igen megnöveli felelősségünket, azokét, akik a sajtóval hivatásszerűen foglalkoznak.

Országos lapjaink bizonyára ismertek, de fogjuk csokorba ezeket. Az *Evangélikus Élet* heti lap. Hetenkénti megjelenése igényli, hogy általános egyházi tájékoztatást adjon spirituális, diakóniai, szociális munkánkról és iskoláink életéről. Emellett a hitébresztés és a tanítás feladatát is igyekszünk ellátni. Amikor a napi bibliaolvasó útmutatót vagy a vasárnapi igehirdetéshez meditációt közlünk, ez nem formai dolog, hanem segítséget szeretnénk nyújtani annak is, aki a templomba készül és annak is,

aki éppen nem tud elmenni. Ez egyben segítségnyújtás ahhoz is, hogy az egyház közösségébe tudjunk illeszkedni, együtt éljünk az egész magyar evangélikussággal.

Másik feladata lapjainknak, hogy írásainkon átüssön evangélikus hitvallásosságunk, identitásunk. És itt már a másik két lapot is kiemelem, a *Lelkipásztor* szakfolyóirat a lelkészek számára és a *CREDO-Evangélikus Műhely* értelmiségi olvasók számára készül. Valamennyien megegyezünk, akik e lapokat szerkesztjük, hogy tanításban, erkölcsi nevelésben, közösségi magatartásban, általában az emberek között való forgolódásunkban csak így van jogosultságunk megszólalni. Mi evangélikus sajtót szeretnénk munkálni!

Nincs lehetőségünk e rövid írásban, hogy minden tevékenységünkről részletesen írjunk. De bizonyára sokaknak segítünk, ha az utolsó néhány hónap termését bemutatjuk.

Minden különösebb besorolás nélkül: Pósfay György: *A földön élő egész egyház* (Mit tanít Luther az egyház egyetemességéről?); Dietrich Bonhoeffer: *A követés*; Jörg Zink: *A megújuló tízparancsolat*; Veöreös Imre: *Az Újszövetség színgazdagsága*; Fabiny Tibor: *A Magyarországi Evangélikus Egyház rövid története* (magyar, német és angol nyelven); Reményik Sándor: *Osszes versei*; Ordass Lajos: *Válogatott írások 2. kötet*; Deuterokanonikus bibliai könyvek; és napokban jelent meg hittankönyvünk: Sárkányé Horváth Erzsébet – Trajtlerné Koppányi Ágnes: *Krisztus tanúi a változó világban* (egyház történeti tankönyv).

Sok ez – vagy kevés? Nehéz eldönteni. Több mindent, kellene kiadnunk, megjelentetnünk. De korlátokat szab anyagi lehetőségünk. Általában 1000 példánynál kevesebbet kiadni nem rentábilis. Az igény viszont nem minden esetben éri el az ezret. Ez már a sajtóval hivatásszerűen foglalkozó kiadó-szerkesztő vívódása. Személyes gondjaim, töprengéseim sorába tartozik a „szegénység” ügye. Fegyelmettség kell ahhoz, hogy a vágyak és a realitás összehangolódhassanak.

Van még ezen túl is gondom. Kevés az írói gárda létszáma. Akét világháború között kétszer ennyi lelkészünk volt és ebből a létszámból sokan ragadtak tollat és írtak rendszeresen. Ma a megfogyatkozott létszámból igen kevesen írnak. Természetesen számítunk a nem lelkészek, evangélikus értelmiségünk írásaira is. De bizonyára még eltelik néhány év, mire behozzuk lemaradásunkat ezen a területen, amit a 4–5 évtizedes közoktatás, nevelés okozott, „elszoktak” az egyházi publikálástól. Különösen nagy a hiány egyházi szépírókban! Mégis remélem, hogy az évek során megszületik és kialakul lapjaink mellett egy írói gárda, akik publicisztikai, elemző, tanító jellegű vagy éppen szépirodalmi írásokkal „árasztják majd el” a szerkesztők íróasztalát. Persze ez csak az egyik oldal. Gyakran teszem fel a kérdést magamnak: vajon hányan olvassák el? Igaz volna, hogy leszoktunk az olvasásról? Vagy nem kell az egyházi sajtó?

Kell! Ezt jelzi a sok kívánság, mely lapjainkkal, kiadványainkkal kapcsolatosan érkezik hozzánk. De más oldalról is kapunk jelzéseket. A Lutheránus Világszövetség Európai Kisebbségi Evangélikus Egyházainak újságíróit egy szervezet fogja össze (a német betűcím szerint: KALME), melyben megbecsült tagként mi, magyar evangélikus egyházi sajtósok is jelen vagyunk. Nálunk is volt már több KALME rendezvény, gyűlés és tanulmányi konferencia. 1996-ban Gyenesdiáson tanfolyamot rendeztünk gyülekezeti lapok szerkesztőinek képzésére, 1998-ban tavasszal újságíróink részére volt hasonló tanfolyam Piliscsabán. Így vagyunk benne az európai evangélikus kommunikációs vérkeringésben. Számon tartanak bennünket, igénylik szolgáltatunkat és megbecsülnek.

Úgy gondolom, nem volt haszontalan időtöltés, mindezeket kissé részletesebben leírnom. Hiszen amit nem mondunk el hangosan, arról előbb-utóbb azt mondják az emberek, hogy nincsen. Talán nem tévedek, ha azt gondolom, hogy evangélikus

értelmiségünk nem eléggé tájékozott egyházi dolgainkban, sajtónk, könyvkiadásunk egészében. Ezért született ez az írás. Szeretnénk, ha többen bekapcsolódnának, vállalják a felelősséget, leírnák gondolataikat, hozzászólnának ügyeinkhez.

Az evangélikus sajtó, kommunikáció nem csupán kevesek ügye, felelőssége, – akik hivatásszerűen dolgoznak benne – hanem egész egyházunk és különösen értelmiségi híveink ügye is!

VLADÁR GÁBOR

Újra indul a lelkészképzés a Pápai Református Teológiai Akadémián

A helyi egyszerű, középkori latin iskolából kifejlődött pápai Kollégium, kisebb-nagyobb megszakításokkal, évszázadokon át szolgálhatta a magyar református lelkészképzés ügyét. 1951-ben azonban, engedve a diktatórikus államhatalom nyomásának, kénytelen volt felfüggeszteni működését, teológus diákjait pedig a Budapesti Református Teológiai Akadémiára irányította át. A rendszerváltozás után, 1991. április 6-án, határozott úgy a Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlése, hogy a Kollégiumot az addig is folyamatosan működő Tudományos Gyűjteményekkel és a gimnáziumi tagozattal ismét életre hívja, a Teológiai Akadémiát pedig „*de iure*”, azaz jog szerint, de nem valóságosan indítja meg. Már akkor nyilvánvaló volt ugyanis az egyházkerület vezetősége előtt, hogy nem lesz könnyű megteremteni az újraindításhoz a szükséges tárgyi-anyagi és szellemi feltételeket, hiszen a Kollégium túlzásfolt épületét még évekig együtt használta a régi, önkormányzati és az újra induló református gimnázium.

Az Egyházkerületi Tanács, nem kevés tusakodás és imádság után, 1998. január 30-án hozta meg határozatát, miszerint ez év őszétől teológus-lelkész szakon az alapképzést első évfolyammal újra indítja. Elfogadta a tanári karra tett személyi javaslatot: az ószövetségi tanszéket dr. Zsengellér József, az újszövetségi tanszéket dr. Vladár Gábor, a dogmatikai és etnikai tanszéket dr. Szabó István, az egyháztörténeti tanszéket dr. Márkus Mihály, a gyakorlati teológiai és missziológiai tanszéket dr. Anne-Marie Kool vezeti. A tanári kar első kari ülésén dékánnak Vladár Gábort, prodeának Zsengellér Józsefet választotta meg.

Akadémiánk, mint a Dunántúli Református Egyházkerület egyetlen felsőfokú tanintézete, elsődleges feladatának tekinti a református lelkipásztorok képzését, továbbképzését, és a teológiai tudományok legmagasabb szintű művelését. Emellett azonban tekintettel kíván lenni azokra a református értelmiségiekre, akik nem szándékoznak ugyan református lelkipásztorok lenni, de valamilyen személyes érintheztől indítva szeretnének teológiai szakismeretekre is szert tenni. Hisszük, hogy a jövő református értelmiségének formálásában nekünk is szerepet kell vállalnunk. Hasonlóképpen itt szeretnénk megoldani mindazon gyülekezeti munkások felsőfokú képzését, illetve továbbképzését, akiket a gyülekezeti élet legkülönbözőbb területein lehet majd alkalmazni. Jövőnk szempontjából rendkívül fontosnak tartjuk e munkaág kiépítését is. Örülünk, ha egyházkerületünk gyülekezeteinek lelki-szellemi központjaként és motorjaként működhetne intézményünk a jövőben. Az erősen szórványhelyzetben lévő dunántúli reformátusságnak nagy szüksége van egy ilyen

központra, hiszen egyházunk szellemi képviselője – Keletről (Kolozsvár) Nyugat felé haladva – lényegében Budapest után megszakad.

A pápai teológiai akadémián – takarékosági okokból – a szokásos nyolc tanszék helyett csak hat tanszékét állítottunk fel. Mindez természetesen nem tananyagcsökkentést jelent, hanem többletmunkát a tanárok számára. A lelkipásztorképzésben figyelembe kívánjuk venni a Dunántúli Egyházkerület sajátos jellegét, azaz az apró gyülekezeteket, a szórványhelyzetet, a felekezeti sokszínűséget, a városi gyülekezetek erősen szekularizált környezetét, a nyugat-európai civilizáció káros jelenségeinek korai jelentkezését. Végzett hallgatónk jórészenek olyan falvakba kell majd lelkipásztorként visszamennie, ahol esetleg egyedüli értelmiségiként végzik feladatukat. Ezért különösen nagy teher nehezedik majd a gyakorlati teológiai és missziológiai tanszékre és annak holland vezetőjére, Anne-Marie Koolra, aki a nyugat-európai tapasztalatok és a magyar valóság közötti közvetítést fogja elvégezni. Terveink szerint hallgatónk az oktatás második szakaszában államigazgatási, illetve a szociális munkához szükséges felsőfokú szakismeretekre is szert tehetnek majd intézményünk falain belül. Szeretnénk gyümölcsöző kapcsolatot kiépíteni a győri és pannonhalmi katolikus hittudományi főiskolákkal, és természetesen örömszolgálatra, ha az evangélikus testvéregyház lelkipásztoraival, intézményeivel munkaközösségben dolgozhatnánk a bennünket kölcsönösen érintő témákon (hitoktatás, lelkigondozás, közös dunántúli egyháztörténelmi emlékek feldolgozása stb.).

Egyházkerületünk kidolgozta a hároméves segédlelkész-képzés tematikáját is, amely az ötéves nappali képzéshez kapcsolódik, helyesebben: arra épül rá. Erre azért volt szükség, mivel a Kerületünkben szolgálni kívánó végzős hallgatók a Kárpát-medence immáron hat (!) református lelkészképző intézetében végezhetik tanulmányaikat. Ezért az egyetemi, főiskolai záróvizsgákat elválasztottuk a lelkészképzítő vizsgáktól, és ez utóbbit az egyházkerület hatáskörébe utaltuk. Az I. lelkészképzítő vizsgát sikeresen abszolvált segédlelkészek egy három éves tanulmányi szakaszban gyakorlati teológiai ismereteiket mélyítik el, kettős tótori rendszerben (lelkipásztori és professzori vezetés), szemeszterenként kétszer kéthetes konzultációkon. E második képzési szakasz végétével lehet majd megszerezni a lelkészi oklevelet.

Az érthető sajátos színezet mellett azonban, ugyancsak a magyar református lelkészképzés hagyományait követve, a többi református hittudományi egyetem, illetve teológiai akadémia (Budapest, Debrecen, Sárospatak, Kolozsvár, Komárom) tantervéhez és vizsgakövetelményéhez igazítjuk tantervünket és vizsgakövetelményeinket. Ezzel nem csupán az egyes intézmények közötti átjárhatóságot kívánjuk biztosítani hallgatónk számára, hanem összetartozásunkat, közös történelmi örökségünket és a lelkészképzésben ránk háruló közös felelősségünket is tudatosítani akarjuk.

A pápai teológiai főiskola a múltban sem volt nagy intézmény. A légkör, az oktatás és a tanár-diák kapcsolat mindig oldott, bensőséges volt. Ebből a légkörből szeretnénk valamit átmenteni, illetve megvalósítani a következő lelkészgeneráció nevelésekor. Már ebben a szellemben igyekeztünk tevékenykedni a felvételi vizsga idején is. A Dunántúli Egyházkerület területéről jelentkezőkkel, jóval a felvételi vizsga előtt, egyenként elbeszélgettek a területileg illetékes esperesek, a felvételi vizsga utolsó szakaszában pedig az egyházkerületi Lelkészképzítő Bizottság tagjai előtt is bizonyosságot tettek a jelöltek elhivatottságukról, teológiai tanulmányaik belső indítékairól. A Bizottság tagjainak konstruktív közreműködéséért különösen is hálás volt a tanári kar. A felvételi vizsgák július 2–4. között zajlottak. A jelentkezők közül tizenhatan nyertek felvételt, akikből négyen másoddiplomások, tehát a teológus szakot végzik.

Az a reménységünk, hogy főiskolánk méltó lesz az ősi hagyományokhoz, és egyúttal megfelel a jelen kor által támasztott lelki-szellemi követelményeknek is. Tudjuk, hogy ehhez emberi részről sok-sok imádság, kitartó munka és jószándék szükségeltetik, végső soron azonban gazdag kegyelmű Istenünkben bízunk.

PÜSPÖKÖK MONDJÁK SZOLGÁLATUKRÓL

SZEBIK IMRE

A püspök pasztorális szolgálata: lelkészek pásztora

Kilencedik szolgálati évemet töltöm az Északi Egyházkerület püspöki tisztében. Kezdetben könnyebbnek véltem, mint ma.

Híveink pásztorálása ugyanis egészen más, mint kollégáinké. Míg híveink esetében a kívülről objektívitasával és pásztori szeretetével figyelhetünk a hozzánk érkezőre, fájdalmára vagy örömére – s a döntést neki magának kell meghoznia, – addig lelkészeink esetében egyházkormányzói megbízásunkból adódóan a döntéseket is magunknak kell meghoznunk. Lehet, hogy e feladat végzése közben elképzelésünk nem találkozik az érintett lelkész tetszésével. Megmarad-e az esélye annak, hogy ilyen esetben a lelkész és a püspök között továbbra is lelkipásztori beszélgetés jöjjön létre?

Szabad a fent említett helyzetet oly módon is értelmezni, hogy a püspök intézkedési jogköre segítséget adhat a nehéz helyzetbe került lelkésznek. Tehát a két feladat végzése „szerencsésen” találkozhat.

Kérdezhetjük, miből adódik a püspök pasztorális feladata?

- A lelkész *megfáradhat kemény munkája végzésében.* Megszürkül prédikációja. Fakul hivatástudata. Csalódhat emberekben. Kevesellheti munkája eredményét. Szükséges a biztatás, esetleg állásváltoztatás ajánlata. Lelki közösség keresése, ha elszigetelődött kollégáitól és esetleg gyülekezetétől is. Őszinte beszélgetés során a feltárt helyzeten lehet segíteni.
- *Megromlott a viszonya gyülekezete vezetőivel.* Nyilván, a békítés a cél! Joggal írja Melancthon Fülöp: Ha az egyház éppoly külsődleges szervezet volna, mint más testület, senki nem ismerné fel Krisztus lelki uralmát, amely mégis valóság, ahogy Krisztus s szívet kormányozza, erősíti és vigasztalja.
- *Krízisbe jutott házassága.* Sajnos legtöbbször túlságosan későn érkeznek a püspökhöz, amikor már a kész, kialakult helyzet szűkíti a mozgásteret és a pasztorális tevékenység szinte kizárt.
- Több lelkészes, nagy gyülekezetekben *egymásközi feszültség* oldása is gyakori pasztorális feladat.

- *Biztatás és elismerés a végzett munka közben. A kettő közt bölcs különbségtétel fontos.*
- *Igaz információk közvetítése, hogy senki meg ne keseredjék és irigység ne lakozzék szívében. Mindkettő béníthatja a lelkészt a szolgálatban.*

Milyen módon végezheti a püspök pasztorális szolgálatát?

A leggyakoribb a testvéri beszélgetés a püspök dolgozószobájában, vagy az illető lelkész otthonában. Eredményét lemérni alig lehet. De végezni kell, és érdemes. Évente legalább 100 ilyen jellegű szolgálatra kerül sor. Sok kolléga végzi munkáját a találkozások után felszabadultabban. Isten még azt is megengedte, hogy házassági krízist legyőzve együtt maradt a lelkész házaspár.

A megfakult hivatástudat erősítésére szolgálnak a havonta tartott lelkészgyűlések, ahol egymás hite és tudománya által is végzi Isten Lelke a maga újtó, elevenítő munkáját. Kerületünk minden lelkészi közösségét évente látogatva tartok előadásokat, amelyeknek pasztorális jellege magától értődő célkitűzés.

Évenként mintegy ötven gyülekezetbe látogatok el. Ez az alkalom is lehetőség a lelkész munkájának megismerésére. Talán jobb képet nyújt a gyülekezet önmagáról, mint az a hétköznapiokban szokványos, de jelzést ad arról, mekkora az érdeklődés az egyház küldetése iránt. Mutatja a lelkész szervezőkészségét, amely mögött saját pasztorális tevékenysége az aranyfedezet.

Az első- és másodéves segédlelkészekkel szolgálatba állásukat követően egy-egy napot töltünk el, megbeszélve személyes, szakmai és gyülekezeti nehézségeiket. Nagyon tanulságosak ezek a találkozók, új kihívásokat és friss nehézségeket egyaránt feltárnak.

Megfiamalodott lelkészi karunknak komoly nehézséget jelent a többségben idős gyülekezeti vezetőkkel való együttműködés. A hitoktatás során, más világnézetű iskolaigazgatók magatartásának kezelése, bölcsességet igényel. A más felekezetekkel való együttélés, a vaskalaposság tűrése sem könnyű. A polgármesterhez való viszony, a részvétel az önkormányzat munkájában, megfontolást kíván.

Mire bízthat a püspök, mit tud tanácsolni lelkésztársainak?

Legyen gondjuk a megbízó Jézussal való lelki-szellemi kapcsolatukra. Enélkül ugyanis partra vetett halként vergődnek a pályán. Más hasonlattal élve, autót hajtanak, amelyben nincs benzin. S közben társakat gyűjtenek, hogy tolják együtt a kocsit.

Szeressék nagyon a rájuk bízottakat. Csak a szeretet ébreszt viszont szeretetet. Arról ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok... (Jn 13,35) Nem tudok szabadulni 1997-es paksi élményemtől, ahol 1200 ember előtt, országos evangélikus találkozón kérdezte egy derék, 50–60 év közötti falusi asszony: Mit tegyünk Püspök úr, a Tisztelendő Úr lenéz minket. Nem tudom honnan jött, nem is mertem megkérdezni, hogy ne haragudjak a kollégára. De ma is megrendülten gondolok az esetre. Mennyi keserűségnek kellett felgyülemlenie ahhoz, hogy ez a vád kicsorduljon belőle. Remélem, sokak számára tükör volt ez a fájdalmas vallomás.

Egészében mégsem ez jellemző lelkészi karunkra. Érdemes figyelniük Bonhoeffer szavaira: A hit egyháza, amely nem a tiszta és átölelő szeretet egyháza, nem használ senkinek.

Nem szabad szem előtt téveszteni küldetésünket. Nem igényeket elégítettünk ki, amint azt oly sokszor megfogalmazzák újságban és televízióban. Jézus a tanítványt a világba küldi az evangélium hirdetésére, tanításra, keresztesítésre. Ezért fontos, hogy ezt a missziót végezzük. Urunknak engedelmességgel és a szolgálatot odaadással

betöltve. Ez napjainkban a lelkigondozás, családlátogatás, hitoktatás és a médiumokban való megjelenés útján válhat hatékonyabbá. Olvastam, hogy a gazdák a hatalmas szőlőtábla elé egy sor rózsát ültetnek. Jól mutat és szépen illatozik. Ténylegesen azonban figyelmeztet a peronoszpóra, a szőlő ellenségének megjelenésére. A rózsabokrok ugyanis hamarabb kezdenek hervadni, mint a szőlő. S ekkor még elegendő a tőkét gyorsan permetezni. – A lelkész pásztor szolgálata is ilyen veszélyt jelző, hogy óvja a hívek életét a pusztító bűnöktől.

Legyen minden lelkésznek lelkigondozója, akinek teljes bizalommal tudja feltárni élete, szolgálata kudarcait, bűneit is. A választás mindenkinek személyes, intim szférájába tartozik.

Legyen minden lelkészkollegának baráti köre, akiknek a szellemi-lelki inspirációja gazdagíthatja szolgálatát. Kívánatos, hogy legyenek köztük nem lelkészi foglalkozásúak is.

Több lelkészünk napi gondja, hogy a gyülekezeti maghoz tartozókkal törődjék-e többet vagy a kívülállók cérnaszál kapcsolatát erősítse-e. Úgy vélem, hogy akik Isten állandó hallgatása útján pasztorálást is nyernek, azok között a lelkigondozói munka energiáját mintegy 40 százalékban kívánatos felhasználni, míg a *vékonyabb szállal kötődő megkereszteltek között 60 százaléknyi energiát érdemes felhasználni.* Ez az arány természetesen helyenként változhat. De tükrözi a missziói elszántság fontosságát. Krisztus nyájának (és pásztorainak) nemcsak Isten mellett kell kitartania, hanem a világ mellett is, harcban lelkülete ellen, küzdelemben érte, versenyben a győzelemért. – bíztat a 20. századi teológus Gerhard Gloege.

Említenünk kell a *jó munkatársak toborzásának szükségességét.* Ennek kettős lelki haszna van. Egyfelől, aki szolgál, maga is erősebb kötődéssel él a gyülekezetben, másfelől a lelkészt és családját mentesíti a „mindentvállalás” kényszere alól, amelybe könnyen belefárad közülünk bárki.

Napjainkban divatosan három idegen kifejezés: *elit, lobby és a hobby.* Nem kedvelem egyiket sem. Mégis érdemes megvizsgálni, hogy milyen a viszonyunk e három szó konkrét tartalmához! A hobby vagy a hivatás fontosabb számomra? A lobby – a csoportérdek döntőbb, mint az egész egyház szempontja? A keserűség gyökere lakozik bennem, ha a feletteseimre gondolok, vagy tanácsaimmal inkább segíteni igyekszem őket?

Végül mindenképp tükröt kell magunk elé tartani, hogy lássuk, mit sugárzunk magunkból: evangéliumi derűt, reménységet vagy sötétenlátást, netán reménytelenséget. Csak a pozitív magatartás építi a közösséget. Bármilyen nehéznek tűnik is a lelkészek pásztorálása – olykor eredménytelennek is – mégis tudom, mennyire nehéz és gyönyörűséges szolgálatot végeznek. Ezért minden törődést, elismerést és bíztatást joggal várnak püspöktől.

Szeretném e szolgálatot továbbra is *szeretettel* betölteni.

MÁRKUS MIHÁLY

Püspök és/vagy lelkipásztor?

Jó kérdés – mondanák gimnazista ifjaink. A helyzet, a valóság ennél sokkal keservesebb.

A Református Egyház törvényei kezdettől fogva előírták, hogy a megválasztott püspöknek lelkipásztorként is szolgálnia kell. A 20. századot megelőzően alig volt

példa „ejtőernyős” püspökválasztásra. A kebelbeli lelkipásztorok közül választott az egyházkerület előljárót. A püspöki utódlás általában három irányból történhetett: vagy a főjegyző, a püspök helyettese követte hivatali elődjét, vagy az esperesek valamelyike, esetleg a teológiai tanárok közül valaki. Nagyon ritkán történt meg, hogy valaki „közlegényből” egyszerre „tábornokká” lépett volna elő. Ennek megfelelően a Püspöki Hivatal is vándorolt. A dunántúli példát idézve: az utóbbi bő száz esztendőben dunántúli püspök-lelkipásztor volt Kocson, Komáromban, Balatonkenesén, Lepsényben, Pápan, Veszprémben és most éppen Tatán.

Az 1881. évi Országos Református Zsinat megalakulása előtt a püspöknek semmi feladata nem volt az egyházkerület határán kívül. A régi közlekedési viszonyok és az adminisztrációs feladatok egyaránt lehetővé tették, hogy a „hivatal” csendes egykedvűséggel vándoroljon: püspök uram gyakorlatilag kapott egy segédlelkészt, aki egy személyben volt pénztáros, adminisztrátor, fogalmazó, körlevél sokszorosító, titkár és az esetlegesen távol levő lelkész helyettese. (A püspöki egyházlátogatások a 20. századot megelőzően ritka kivételnek számítottak.)

Az elvet a Református Egyház törvényei a mai napig is előírják és szigorúan követelik. Ha egy egyházkerület határain kívülről kíván püspököt választani, a püspök beiktatásáig nem történhet meg, amíg valahová lelkipásztorként be nem iktatják. *Az elv szép, az elv jó. De ha a megvalósítását kezdjük firtatni, rögtön szembeötlenek a feszültségei.* Néhány év tapasztalata és szolgálati naplóval is alátámasztott tanúsága szerint a szorososan vett hivatali munka heti másfél-két nap alatt abszolválható (ez a másfél-két munkanap nem nyolc órás munkanap). Amit ennyi idő alatt közösen elő tudunk készíteni, az a hivatali munkatársaknak heti 40 órás munkaidejét bőven kitölti.

Igen ám, de jönnek az országos egyházi feladatok, jönnek a gyülekezetek és a társadalom külső elvárásai, és valahol jutnia kell időnek az állami illetékesekkel történő előkészítő, illetve egyeztető tanácskozásokra. Egyetlen példával: az elmúlt években 170–190 alkalommal szólított Budapestre (már az egyházkerületemen kívülre) valamiféle feladat. Számoljunk csendesen utána: ha heti két nap (évi 104 nap) a hivatali ügyintézés minimuma, ha a középértékben lévő 180 nap az egyházkerületen kívüli elfoglaltság, akkor ez már közel évi 300 nap. Feltétlenül hozzá kell adnunk évi 25–30 hétvégi (szombati konferencia) meghívást és hozzávetőlegesen ugyanennyi vasárnapi ünnepi szolgálatot. (Lelkészbeiktatás, hálaadó ünnepszeg, évforduló stb.)

Csendesen meg kell kérdeznünk: *ezek után a püspök mikor, és hogyan lelkipásztor?* Nyilvánvaló, hogy a rendszeres hitoktatási munkában lehetetlen résztvennie. A három nagyünnepen talán, s havonta talán még kétszer-háromszor a vasárnapi istentiszteletet el tudja látni. Ha ilyenkorra kerül keresetelés, azt elvégezheti. Az esküvők jelentős része szombati konferenciákkal ütközik. A temetési szolgálatot külön, bonyolult egyeztetési eljárásokat követően tudja elvégezni. Bizonyára sokak számára ismerős a régi tréfás anekdota a hírlapot készítő nyomdászról, aki mindig éjszaka dolgozott, és nappal aludt odahaza. Egy idő után óvodás gyermeke kérdezte édesanyjától: – Édesanyám, ki ez a bácsi, aki minden nap nálunk alszik és vasárnap elver minket? – Időben sokkal több aligha jut a püspök gyülekezeti lelkipásztori szolgálatára.

Maradna még egy lírai megközelítés: *a püspök a „pásztorok pásztora”*. Tehát lelkigondozza az egyébként lelkigondozás nélkül élő (szenvedő) lelkésztársait. Legyen lelkipásztor a egyházi tisztségviselőknek, választott egyházi és világi előljáróknak. Nagyszerű gondolat. Ennek csak két akadály van. Az egyik az idő kérdése: mikor? A másik az együttműködési készség kérdése. Minden lelkigondozói munkához rendkívül fontos mindkét fél részéről az együttműködési készség. Ha a lelkipásztorok kisebb vagy nagyobb része gondolkozásában úgy jelenik meg a püspök, mint az egyházi határozatok „végrahajtója és végrehajtatója”, akkor ez a szolgálat valahol az

adóvégrahajtó és a hóhér megbízatása között helyezkedik el. Egyik sem lelkipandozói alaphelyzet.

És mégis: mindezek ellenére valahol és valahogyan mégis él az egyházkerület közössége és a „püspök-lelkipásztor” árnyékában nem szokott teljesen elsorvadni helyi gyülekezete sem. Ha valaki pontos választ kérne tőlem, legfeljebb ennyi tellek: „A titkok az Uréi”...

BÍRÓ LÁSZLÓ

Az emberek közül - az emberekért

„A püspökök úgy lássák el apostoli tisztségüket, mint akik Krisztus tanúi az emberek előtt... Tanítói hivatásuk gyakorlásában Krisztus evangéliumát hirdessék az embereknek: ez a püspök legfőbb kötelességei közül is kiválik. A Lélek erejében hívják őket a hitre vagy erősítsék meg őket az élő hitben... A keresztény tanítást korszerűen adják elő... Elsősorban a püspök feladata, hogy felvegyék a kapcsolatot az emberekkel, kérjék és szélesítsék is ki a párbeszédet... Megszentelő hivatásuk betöltésében tartásuk emlékezetükben a püspökök: az emberek közül vannak és az emberekért vannak Istennel való kapcsolatuk erősítésére... Nem feledve, hogy a szent életre nekik kell példát adniuk szeretetben, alázatosságban és szerény életben. A püspökök atyai és pásztori feladatuk betöltésében övéik között olyanok legyenek, mint a szolgák, jó pásztorok, akik ismerik juhaikat, de akiket a juhok is ismernek, igazi atyák, akik azzal tűnnek ki, hogy mindenkit szeretnek.”

Néhány kiragadott gondolat ez a II. Vatikáni Zsinat „Christus Dominus” kezdetű, a Püspökök Lelekipásztori Hivatásáról szóló határozatának 11–16. Pontjaiból. Ez a néhány sor is érzékelteti, milyen *szerteágazó feladatról* kellene szólni. Úgy – a teljesség igénye nélkül – a püspök lelekipásztori szolgálatának csupán néhány területét emelhetem ki.

1. Vele az úton

Az egyik lelkipandozó folyóiratunk ezzel a címmel közöl elmélkedést: „Meghívva, de mire?” Minden hivatásának elkötelezett embernek, a püspöknek is újra meg újra fel kell tennie ezt a kérdést: „Meghívva, de mire?” *Közös tájékozódási pontunk nem lehet más, mint maga Jézus Krisztus.* Ő is meghívott. Meghívását az Atyától fogadta és hűsége volt hozzá egészen a haláláig, mégpedig a kereszthaláláig (Fil 2,7). Egyedülálló módon élte meg az Atyával való bensős kapcsolatot. Szüntelenül szívében hordozta ezt a szót: „Abba, Atya”. Egész életében az Atyával való egysége öltött testet. Az „Atya-kapcsolat” volt létének lényege. Ennek a kapcsolatnak erejében szentelte magát értünk.

Ugyanez a Jézus hívott meg bennünket szolgálatra. „Magához hívta, akiket Ő akart, s azok odamentek hozzá. Kiválasztott tizenkettőt, hogy vele legyenek és elküldte őket, hogy hirdessék az evangéliumot” (Mátyás király 3,13 - 14).

Magához hívta, akiket akart. Ő a kezdeményező, a meghívó. Az Ő meghívásából képviselem Őt sajátos módon embertársaim között. Ő a meghívó. Bizonyos vagyok abban, hogy Ő hűséges és minden gyengeségem ellenére megtart. Mert meghívott, kész vagyok elhagyni minden nyárspolgári szokást, hogy Vele maradhassak és úgy

használhasson, ahogy leginkább megdicsőíthetem Őt. A cél amire meghívott kettős: „hogy Vele legyenek, és hogy küldje őket”.

„Hogy Vele legyenek.” A tizenkettő élet és sorsközösséget alkotott Vele. Én sem lehetek Vele csak néhány órára vagy hétre. Csak aki Vele van, aki közösséget alkot Vele, csak az tudja Őt képviselni, hitelesen közvetíteni. Ez alapkövetelmény. A Vele való közösséget mélyíteni, gondozni életre szóló feladat. Eggyé válni Jézussal azt is jelenteni, hogy azonosulok az Ő küldetésével. Ő egy volt az Atyával, benne megjelent üdvözítő Istenünk jósága és emberszeretete (Tit 3,4). *A püspök hivatása is ez: megjeleníteni „üdvözítő Istenünk jóságát és emberszeretét”. Jézust nem lehet izoláltan, testvéreim nélkül szeretni.*

„És, hogy elküldje őket.” Vagyis útra állította őket. Hivatásunk úton lenni, mozgásban lenni Krisztusért. *A püspök is minden megkeresztelt emberrel együtt szüntelenül úton van, szüntelen exodusban él.* Vándorol a régi megtapasztalásokból az új történések felé, a beteljesedett kívánságoktól a még beteljesíthetetlenek felé. Újra meg újra útra kel azért is, hogy találkozhasson testvéreivel, a közel- és távolállókkal. Úton lenni egyszerre jelenti: jelen lenni a világban, ugyanakkor szüntelen ki is szakadni a világból, afelé ami „nem e világból való”, Isten és az Ő országa felé. Vándorlásunk nem két személytelen világ között zajlik. *Úton lenni azt jelenti: kész vagyok kilépni az önző, beszűkült „én”-ből, míg végérvényesen meg nem érkezem az örök „Te”-be.*

2. Az ifjabb nemzedékre figyelve

Sokszor mondjuk: a fiataloknak ma túlságosan jól megy. Ha közel engedjük magunkhoz őket, gyorsan világossá válik, nem egészen helytálló ez a kijelentés. De egyáltalán ki számít ma fiatalnak? A szakemberek szerint a fiatalság többé már nem egy relatíve rövid átmeneti idő a gyermek- és a felnőttkor között, nem csupán felkészülés a felnőtt évekre, hanem sokkal inkább egy *önálló életszakasz* különböző trendek, divatok, világnézetek, életstílusok, életkörülmények között. E gazdag pluralizmus vagy inkább „szedett-vedettség” közepette kell megtalálniuk a helyes utat. Erejüket meghaladó felelősség hárul rájuk.

Az átláthatatlan sokszínűség, a hiányzó egyértelműség, az alig észrevehető helyes magatartásminták különböző reakciókat hoznak elő belőlünk: a bizalmatlanság könnyen átfordul náluk látszólagosan határozott szuverenitásba. A pillanatnyi hangulatok bizonytalan kiszolgáltatottságából könnyen fordulnak a bizonyosságot ígérő fundamentalista ideológiákhoz, a misztikus tapasztalatokat ígérő valláspótlékokhoz. Sokan szenvednek családi hátterük kuszaságától, a jövő távlatnélküliségétől.

Ha az ifjúságra szeretnénk úgy tekinteni, mint a jövő reménységének hordozóira, még többet kellene tenni értük, mind a társadalom, mind az egyházak szintjén. *Szeretettel kell hordoznunk őket.* Hogy mit jelent ez számunkra, elvi fejtegetés helyett, álljon itt két vallomás:

„A legtöbb felnőtt úgy teszi le gyermekkorát, mint egy öreg kalapot. Úgy elfelejti mint egy telefonszámot, amely már megváltozott. Valamikor ők is voltak gyermekek, és most felnőtté váltak, és most kik ők? Aki felnőtté vált és mégis megmaradt gyermeknek, az igazán az ember.” (Erich Kästner)

„Szüleim azt hiszik, hogy engem mindig nevelni kell: »Tedd ezt, tedd azt. Vidd le a szemetet! Amikor mi ennyi idősek voltunk, mint te... « A nagymama egészen más. Őt érdekli az én örömöm. Mindenek előtt van ideje számomra. Meghallgat, ha valami a szívemet nyomja. Olykor pénzt is ad. De soha nem használom ki, annál jobban szeretem.” (Egy tizenéves)

Fontos, hogy legyenek alkalmaink a fiatalokkal való közvetlen találkozásra, hogy megismerhessük gyengeségeiket, küzdelmeiket és értékeiket, és, hogy ők is megis-

merhessenek bennünket. Vajon mennyit tudnak fiataljaink egyházainkról, a püspökről? Annyit, amennyit a sajtóból kihámoznak? Mennyire adunk lehetőséget arra, hogy a fiatalokban kialakult előítéletek, féltreértések, esetleges félelmek egy-egy közvetlen találkozásban feloldódjanak, hogy velük imádkozzunk, jelenről és jövőről párbeszédet kezdjünk?

3. Szolgáló tekintéllyel

A rómaiak nagyon találóan különbséget tettek *auctoritas* és *potestas*, tekintély és hatalom között (potestas = hatalom, végrehajtóerő; auctoritas = bizalomba fogadó, meghívó szeretet). A tekintély végső letéteményese a Szenátus, a Vének Tanácsa volt. Ők nem hatalmi megbízatás alapján gyakorolták befolyásukat, tekintélyük abból fakadt, hogy igaz értékeket közvetítettek. Ezzel szemben aki uralmat, potestast gyakorolt, az sokszor önkényesen, az érintettek akarata, érdeke ellenére döntött. Tehát amíg a hatalom, az erőszak sokszor tárgynak tekinti a másikat, addig az igazi tekintély társat lát benne, nemcsak követeli, hanem meg is adja a tiszteletet. *Amíg a hatalom, és az erők ellenséges, másokat eltaposó magatartás, addig a tekintély felemel, engedi, hogy a másik növekedjék.*

A püspök feladata, hogy igazi tekintély legyen, hogy övéit önállóságra, személyes felelősségére segítse, engedje maga körül a növekedést. Legyen érték közvetítő. Ha így cselekszik, sokrétű testvéri közösség épül köréje, ahol az emberek kölcsönösen hordozzák egymást, ahol a munkakedv és a munkabírás megsokszorozódik.

„Az a szervezet, ahol elfelejtik azt, hogy a vezetés cselekvés, nem pozíció, ott előbb vagy utóbb közömbösséget, fásultságot, kiüresedést és érdektelenséget fognak tapasztalni. A részvételre épülő, célkitűző és a cél megvalósítása érdekében munkálkodó szervezet az, amely minden időben és mindenütt a lehető legjobb szolgálatot teheti a jövő érdekében. Ennek a szervezett, tudatos viselkedésnek mindig az lehet az alapja, ha a 'Mit – Mint – Hogyan' kérdéseire keressük a saját válaszainkat, és együtt keressük a közös válaszokat azokkal, akikkel együtt kívánunk dolgozni. Az emberek közötti együttműködésnek *toleranciára*, az egyéni képességek kibontására és a közös célok érdekében való *alkalmazkodásra* kell irányulniuk.” (Wotsch Péter)

4. Az egységet építve

A püspök feladata az egyház titkának, a közösség titkának a szolgálata. Figyelembe nem állhat meg a rábízott intézmény külsődleges, organizált rendjénél, hanem az egyház belső, szerves, organikus egységén kell munkálkodnia. A püspöki szolgálat sokak szemében szervezeti, hivatali, menedzseri feladatot jelent. Természetesen ezt a munkát is el kell végezni, hogy az egyház betölthesse hivatását. De a püspök nem lehet csak egy hivatal főnöke. Nem tűnhet el a személytelen adminisztráció árnyékában. Fontos, hogy a maga helyén megjelenítse Krisztus közvetlenségét, emberközelségét, így körülötte nem csupán egy organizált, hanem egy organikus egység születik, a Titokzatos Test egysége. Az egyik pasztorálteológus megfogalmazása szerint: „A püspök sokkal inkább hasonlítson a szerzeteshez és a gyóntató atyához, mint a politikushoz vagy a kereskedelmi utazóhoz. Biztos, hogy sokat kell utaznia. Mégis a püspök legyen elérhető. A püspöki szolgálat feladatai: minél több időt fordítani a konkrét kapcsolattartásra a rábízottak körében.”

A püspök az egység szolgálója az egyházak között is. Ökumenére törekedni nem azt jelenti, hogy valami divatnak engedelmessékedünk, hanem a Szentlélek vezetését követjük. Az ökumené a Szentlélek műve, ezért egyetlen a Szentlélek indításaira

érzékeny ember sem nézheti tétlenül, hogyan bontakozik az egyházak egysége. Az *utóbbi harminc év ökumenikus törekvései megtanították velünk, hogy a hivatalos, protokoláris találkozók szükségesek, de közelebb visznek bennünket egymáshoz a hívek, a papság és a püspökök szintjén egyaránt, ha személyes találkozásokra is törekszünk, ha valóban részt veszünk egymás életében.* Konkrét feladatok, közös felelősségvállalás által épül legkönnyebben közöttünk az egység, válik megtapasztalhatóvá az egyházak kommúniója. Walter Kasper püspök szavaival fejezem be: „A kommúnió párbeszédet és részvétet igényel minden megkeresztelt embertől. A püspöki szolgálathoz különösen is hozzátartozik a kommunikáció és a dialógus.”

FRENKL RÓBERT

Testetek a Szent Lélek temploma?

Az egyház lehetséges szerepe az egészségvédelemben A kritériumok különbözőségéből adódóan tizenötötől nyolcvanöt százalékig becsülik a népességben az egyházakhoz kötődők arányát. Az első szám az aktív egyháztagokat, míg a második a legfeljebb kereszttelést, esketést, temetést igénylő családokat jelentheti. Bármelyik arányt fogadjuk is el, *kétségtelen az egyházak befolyása és így felelősségük a társadalmi folyamatokkal kapcsolatban.*

Vonatkozik ez az elmúlt három évtizedben folyamatosan romló egészségi helyzetünkre is.

Az egészségügy felől tekintve az *egyházi élet egésze valójában primer prevenció, elsődleges megelőzési terület.* Ez azt jelenti, ha kiterjedt, hatékony az egyházi élet, sokan teszik magukévá az egyházak által képviselt értékrendet, akkor ennek pozitívan kell kifejeződni az életmódban. Az *egészség – egyén és társadalom egészsége – ugyanis nem az egészségügyben dől el.* Érdekes módon minél magasabb a tulajdonképpeni egészségügy, nevezetesen a betegellátás színvonala, annál kevésbé játszik szerepet a népegészségügyi helyzetben. A legfejlettebb szolgáltatást nyújtó USA-ban és Kanadában tíz százalékra becsülik az egészségügy jelentőségét, míg nálunk ez az érték meghaladja a húsz százalékot. Ebből megérthető az összefüggés. Az egészségügy deficitjeinek, elsősorban az úgynevezett elkerülhető haláloknak a bekövetkezése jelent meghatározó tényezőt a népegészségügyi adatokban.

A pozitív összefüggést, az *egészséget jellemző faktort az életmód képviseli.* Kétségtelen az örökletes tényezők jelentősége, de az életmódtól függ, hogy ezek milyen irányban befolyásolják az egészségi állapotot. Hasonló a helyzet az életszínvonallal. Ennek szerepe az egészségi állapotban nem vitatható, de *egy adott életszínvonal fölött egyre inkább az életmód a meghatározó.* A hazai lakosság többsége, a jól ismert gondok ellenére eléri ezt a színvonalat, kedvezőtlen egészségügyi adataink az elmúlt negyedszázadban, a viszonylagos javulás időszakában váltak markánsná, igazolva az életmódtényezők meghatározó voltát. A kilencvenes évek adataiban egyaránt megjelenik a szegényesedés negatív trendje és a társadalom-egészségügyi preventív erőfeszítések szerény eredménye.

További, az *egészségi állapotot befolyásoló jelentős faktorok a természeti és a társadalmi környezet összetevői, ártalmai.*

Mai felfogásunk szerint az egészség nem a betegség hiánya, hanem testi, lelki és szociális jólét. Ez a WHO definíció mintegy az optimális állapotot fejezi ki. Másik, dinamikus megközelítésben az *egészség magas szintű alkalmazkodóképiséget jelent.*

Addig vagyok egészséges, amíg a külső környezet és a szervezet belső világának változásait ki tudom egyenlíteni, meg tudom őrizni az egészséget jelentő egyensúlyt.

Az elmúlt fél évszázad magyar társadalmában jellemzőnek tekinthető, hogy *a társadalom a lelki, az egyházak a testi egészség értékét becsülték alá, a kölcsönös értékesítés jelentősen hozzájárult a kedvezőtlen egészségügyi helyzethez.* A probléma azonban mélyebb. *A testi-lelki egészség egységét jelent.* Testi bajok a lelket is károsítják, a lélek működési zavarai szomatikus tünetekhez vezetnek. Ezen a felismerésen alakult ki a pszichoszomatikus betegségszemlélet.

Az egészség érték egésze süllyedt mélyre a társadalom valódi értékrendjében. Talán itt figyelhető meg a legnagyobb diszkrepancia a vallott és a megvalósított értékrend között.

Az egyházak nem tudták érdemben befolyásolni ezt a folyamatot. Jellemző példának tekinthető, hogy *a szenvedélybetegségek – dohányzás, alkoholizálás, drogfogyasztás – aránya jelentősen nem tér el a magukat az egyházakhoz kötődőnek vallók és a vallástalanok között.* Jól ismert az összefüggés a szenvedélybetegségek és a különböző kórképek kialakulása között.

Nem változtat ezen a tényen az egyházak tiszteletreméltó munkája a szenvedélybetegségek ellen. Nem hívó pszichiáterek is elismerik, hogy a megtérés ígéri és jelenti a legtartósabb szabadulást a szenvedély rabságából, hatásosabb minden orvosi eljárásnál. De bármilyen fontos a gyógyítás, mint láttuk statisztikailag kevésbé jelentős, *a populáció egészségét az életmód, betegség-összefüggésben a megelőzés, a prevenció határozza meg.* E téren vált erőtlenné az egyházak szava, szakadt el a valóságtól, nem kapott hangsúlyt a klasszikus igehely, az, hogy testünk a Szent Lélek temploma (1 Korb 19). Pedig talán ez a legszebb megfogalmazása az egészség érték voltának. Ez a problémakör része a szociáletikai kérdések általános lebecsülésének, vagy talán menekülés a túlzottan is bonyolulttá váló világ gondjaitól.

Egyén és társadalom egészsége szorosan összefügg. Nemcsak azért, mert az egyének adataiból áll össze a társadalomra jellemző kép, hanem mert a társadalmi folyamatok jelentősen hatnak a társadalom tagjaira, *teljes a kölcsönösség.*

Kétségtelen, hogy *mindennél jobban mutatja a bajt a népesség fogyása.* A magyarság fogyó népességgé vált az elmúlt negyed században. Ennek fő oka halálozási adataink súlyos romlása, melyek a harmadik világhoz, illetve a húszas évek hazai adataihoz közelítenek, míg a születési számok a fejlett világra válnak jellemzővé. Ez utóbbi sem fogadható el, kritikusan alacsony, a még mindig igen magas – bár csökkenő tendenciát mutató – abortusz számmal együtt kedvezőtlen trendet jelez, de a népességfogyás erőteljesebb összetevője a helytelen, felelőtlen életmódból adódó magas halálozás, főként a 35-59 éves férfi korosztályokban.

Az elmondottakat alátámasztandó vizsgáljunk meg néhány friss adatot (KSH-gyorstájékoztató: Népmozgalom, 1998 január-május), valamint az életmód és a legfontosabb betegségcsoportok összefüggéseit.

1970-ben 96.612 házasságot kötöttek hazánkban, 151.819 élve születés volt és 120.197-en haltak meg. Így 31.622 volt a természetes szaporodás.

1980-ban ugyanezek a számok: 80.331, 148.673, 145.355, így még éppen pozitív a mérleg, 3.318 a természetes szaporodás, de már kirajzolódik a fő gond, a növekvő halálozás.

1990: 66.405, 125.679, 145.660 és immár a fogyás: -19.981.

A kilencvenes években tovább tart a házasságkötések és a születések számának a csökkenése. *1997-ben* már csak 46.905 a házasságkötések száma, több mint felére csökkent 1970-hez képest. 100.235-en születtek, ez a szám kétharmada az 1970-es értéknek. Emiatt a népességfogyás is egyértelmű tendencia, *1997-ben* már - 39.084, annak ellenére, hogy a halálozási adatok 1994 óta szerény javulást mutatnak. A

mélypont 1993, ekkor 150.244-en haltak meg. A további négy év adatai: 146.889, 145.431, 143.130, 139.434.

1998 első öt hónapjában folytatódott ez a tendencia. A házasságkötések száma 1.357-tel, a születéseké 1.528-cal volt kevesebb, mint 1997 első öt hónapjában, a halálozások száma 2.132-vel csökkent. A természetes fogyás 18.840 főt tett ki, ez 600 fővel kevesebb, mint a korábbi év azonos időszakában. *Az ország népességszáma 10 millió 117 ezer fő, ha a trendek tovább tartanak, három-négy év alatt 10 millió alá csökken.*

Jellemzőnek tartják egy nép egészségi helyzetére a *születéskor várható átlagos élettartamot*. 1996-ban ez férfiaknál 66,06, nőknél 74,70 év volt. A szerény javulás itt is megfigyelhető: 1997-ben, 66,35, illetve 75,08 év.

1970-ben hasonló értékek voltak a szomszédos Ausztriában és Csehszlovákiában. Északi szomszédaink adatai is kevéssel kedvezőbbek a miénknél, de az életszínvonal és az életmód együttes jelentőségét mutatja, hogy az osztrákok negyedszázad alatt értékék férfiaknál a 73, nőknél a 80 éves, születéskor várható átlagos élettartam értékét.

A gondok szakmai sűrűje, a negyedszázados romló egészségügyi trend magyarázata az úgynevezett krónikus nem-fertőző megbetegedések meghatározóvá válása a halálozásban. Ezért is beszélünk nem-fertőző epidémiákról, arra utalva, hogy ezek a betegségek járványszerűen terjednek.

Ezek között első helyen a *keringési betegségek* állnak, kitüntetetten a szívizom infarktus és az agyvérzés. Ezek az összes halálok több, mint feléért felelősek. A *daganatos betegségek* huszonöt százalék körül vannak, emelkedő trenddel, ezeket követi nyolc-kilenc százalékkal az *erőszakos* (balesetek, öngyilkosságok) *halál*, majd az *emésztőszervek* (hat-hét százalék) és a *légzőszervek* (öt százalék) betegségei. Az átlagok persze elfednek sok fontos részletet. Jellemzésül, *az elmúlt évben a negyven éves férfi korosztályban az alkoholizmussal közvetlenül összefüggő májcirrózis volt a vezető halálok.*

Az életmód és a nem fertőző epidémiák közötti közvetlen összefüggést a rizikófaktorok (kockázati tényezők) elemzése bizonyítja.

A keringési betegségek elsőszerű rizikó tényezője a *magas vérnyomás*. Egészségkultúránk fogyatékoságát mutatja, hogy még mindig gyakran az infarktus, vagy az agyvérzés elszennvedése után derül ki, hogy nem észlelt, nem kezelt magas vérnyomás idézte elő a bajt. További faktorok: a helytelen táplálkozás, a túl zsíros, túl fűszeres, a szükségesnél több energiát nyújtó, elhízást eredményező étkezés. A dohányzás, az alkoholfogyasztás, a mozgásszegény életmód. Becslések szerint a dohányzás és az alkoholizálás az összes halálozás 27 százalékában, évente legalább negyvenezer ember halálában meghatározó szereppel bír.

Mélyebb összefüggésekre utal a terheléstűrés, a feszültségek elviselésének, az úgynevezett *stressz-toleranciának a szerény szintje*. Ezért is véljük úgy, hogy a látszólag nagyon szerteágazó, az életmódban és az egészségkultúrában jelentkező gondoknak közös eleme a mentálhigiéné súlyos zavara. *A mentálhigiéné jelenti egyszerűen a lelki egészséget is, de a fogalom gazdagabb tartalommal is bír.* Problémamegoldó, konfliktustró, konfliktuskezelő képességet, siker- és kudarctűrést, egészség-, magatartás-, és viselkedéskultúrát, értékorientált humán életvezetést jelent. Önismeretet és segítő attitűdöt, ez utóbbiak különösen fontosak a mentálhigiéné tevékenységben.

Mit ér az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de a lelkében kárt vall – kérdezi Jézus (Mt 16,20). Ugyanezt fejezi ki a: „bolond, még ma elkérik a te lelkedet és amiket gyűjtötték kiéi lesznek” igehely is (Lk 12,20).

Erről szól a mentálhigiénés mozgalom, aminek kiindulópontja századunkban az a felismerés volt, hogy *a testi egészség és az anyagi jólét még nem nyújt boldogságot.*

Egészségi gondjaink elemzése elvezet oda, hogy csak akkor következhet be gyökeres változás, *ha tudunk tenni a testi egészségéért, anyagi jólétért, de tisztában vagyunk azzal, hogy ezen erőfeszítések csak akkor érik el igazi céljukat és lesz valóban populációs hatásuk, ha a lelki egészség, az egészségkultúra fejlesztésére egyidejűleg mozgósítjuk lehetőségeinket.*

Nem járható út, hogy előbb emeljük az életszínvonalat, küzdjünk a szomatikus egészségkárosodások ellen, és azután törődjünk majd a mentálhigiénével. Ez a szemlélet, az értékterzulás vezetett a csődhez.

A fertőző betegségek leküzdése elsősorban közegészségügyi, hatósági, másrészt orvosi, szakmai feladat volt. Szerény szerep – főleg passzív engedelmesség – jutott az emberi magatartásnak. *A primer prevenció aktív szerepvállalást, egészséges életmódot kíván, olyan lelki kultúrát, amely tartást ad és nem szolgáltat ki krízishelyzetekben szenvedélybetegségeknek, devianciáknak.*

Úgy vélem, a lelkészi kar, de a nem lelkész egyházi, gyülekezeti munkások sem térhetnek ki az elől a kihívás elől, amit vázolt egészségügyi helyzetünk a társadalom minden értékes eleme számára jelent. A halálozási adatok igen szerény javulása az elmúlt négy évben arra utal, hogy azok a prevenciós programok, amelyekkel felvettük a harcot a nem fertőző epidémiákkal jók, de nem elégségesek. Új frontokat szükséges nyitni, és itt vár a szó legteljesebb értelmében missziói szerep az egyházakra.

Bizonyos, hogy *ennek a régi, mára megfakult értékeknek elsősorban a családi élet értékeinek a megújulását is jelentenie kell.* De a házasságok és születések számának drámaian csökkenő trendje arra figyelmeztet, hogy itt is többről van szó. Olyan értékrendről, új értékekről, vagy ősi értékek mai megjelenési formáiról, amelyek hitelesek, kapaszkodót jelentenek a mai nemzedékek számára. Elsősorban a kultúra, a magas kultúráról a testkultúrán keresztül a mindennapi kultúráig értékeire gondolok, amelyekben tartalmat, kifejezési módot nyerhetnek azok az erkölcsi értékek, amelyek megdöbentően kiürültek napjainkban. Idetartozik az eddig nem említett szexuális kultúra is, amely deficitjeivel súlyos rizikó tényező – immár az AIDS fenyegetéssel súlyosbítva – a másik oldalon az egészséges életmódban jelentős stabilizáló tényező lehet (1 Thes 4,7-8). Egyben kitörési pont a válságjeleket mutató házasság-gyermek intézményrendszer megújulásában.

Mindaz az egyházi szolgálat legjobb értelemben vett társadalmatisítását igényli. Egyszerűen azt, hogy az egyház szóljon az egészségről, de úgy, hogy az elérje a társadalmat és segítsen a megoldásban. Örvendetes, hogy számos lelkész vesz részt posztgraduális mentálhigiénés képzésben, többek között érezve ennek szükségességét a lelkipozíciójuk munkájában.

Az egyház szolgálatát a történelemben mindig jellemezte, talán hitelesítette is a művelődésben, a kultúrában és az egészségvédelemben játszott szerep. Ma is erről van szó, korunknak megfelelően.

KITEKINTÉS A NAGYVILÁGRA

Az Atlanti-óceán másik partján

Interjú Szebik Imre püspökkel

Szerkesztő: Püspök Úr, az elmúlt májusban Amerikában járt. A Szentföldön és Európában sok helyen megfordult egyházi vezető számára nyilván újfajta élményeket jelentett Észak-Amerika, ez a hatalmas félkontinens (USA, Kanada) méreteivel, lakosságával, élettempójával stb. Európai emberként mik voltak az első más vonások?

Szebik Imre: Megrendülten léptem Amerika földjére. Érzéseim tarka kavalkádjában ott vibrált a több millió magyar – köztük nagybátyám és apai nagyapám testvérének családja – akik e században hagyták el az óhazát, Magyarországot, és soha többé nem térhettek haza szülőföldjükre.

A hét és fél órás repülőidő érzékeltette velem a távolságot, amely hazánk és az amerikai kontinens között mutatkozik.

Az első élmény a *monumentalitás*. Minden nagy méretekben jelentkezik. Nem csak a közel száz emeletes felhőkarcolók sokasága, vagy a hidak több kilométer széles folyamokat átívelő nagysága, és a távolságok itthon elképzelhetetlen méretei, de a terek és parkok méretei is.

Rögtön feltűnt Montrealban a *lakosság sokszínűsége és soknyelvűsége*. A fiamék lakásának közelében levő római katolikus templomban tizennégy nyelven tartanak istentiszteletet, egyházi óvodájukba 26 néphez tartozó gyermekek járnak.

Szerkesztő: Magyar emberként mit jelentett a találkozás a „kinti” magyarokkal?

Szebik Imre: Mindenekelőtt *öröm* volt régi ismerősöket megölelni, újakkal megismerkedni. Jó volt átélni, mennyire szívesen fogadják az óhazából érkezőt.

Három városban, Montrealban, Torontóban és Clevelandban talákoztam ott élő magyarokkal. Montrealból a francia többség elszakadást inspiráló törekvései miatt egyre nagyobb méretű elvándorlás érzékelhető, elsősorban Torontóba. A magyarok száma is csökken, de még mindig mintegy 12 ezerre tehető. Igét hirdettem a magyar presbiteriánus gyülekezetben, áhítatot tartottam a 180 magyarnak meleg hajlékot biztosító szociális otthonban. Talákoztam a művészeti élet képviselőivel. A zenei életben is sokan vannak magyarok.

Clevelandban az úgynevezett nyugati templom gyülekezetében prédikáltam pünkösd vasárnapján. Feledhetetlen marad számomra a velük való találkozás. Közel hetvenen voltunk együtt az istentiszteleten. Szinte mindenki együtt ünnepelte az úrvacsorát is velünk. Sok ismerős arc. Három fázisban érkeztek a nehéziparáról ismert legnagyobb „magyar városba”. Közvetlenül a II. világháború után, elsősorban értelmiségiek, hivatalnokok, aztán 1956-ot követően, majd a fiatalabbak a „hajszál-

érszivárgás” jegyében szinte folyamatosan. Egymáshoz illeszkedésük állandó folyamat és feladat, elsősorban a gondozó lelkész számára.

Megindító, mennyire *ragaszkodnak anyanyelvük* használatához.

Nagyon örülnek, hogy magyarthoni egyházunk lelkészt küldött számukra. Toronto kicsi evangélikus közössége egyre gyarapszik az átvándorlás és a környező államok magyarságából érkezőkkel. Szeretnének önálló lelkészt, mivel Clevelandből közel 500 km-t kell utazni Tamásyné Molnár Éva lelkész nőnek, aki rendszeresen tart itt istentiszteleteket.

Nagyra becsülöm többek őszinte megnyilatkozását, akik kényszerű körülmények között hagyták el hazánkat, életüket oltalmazva a börtönvektől menekülve, elmondták: *maradjanak otthon a fiatalok a szabad független Magyarországon*. Amerikában a leszármazottak törvénytelenül elveszítik identitásukat.

Kitüntető volt találkoznom Bójtós László magyar tiszteletbeli konzullal, aki vadofjai (Győr-Sopron megye) gyülekezetünkben nőtt fel mint a helyi lelkész fia. Sokat fáradozik az ott élő magyarok ügyében. Ohio államban 260 ezer magyar, vagy magyar-származású amerikai állampolgár él. A konzul úr a clevelandi gyülekezetnek is aktív tagja és az istentiszteletek rendszeres résztvevője. Terített asztalnál, otthonában úgy beszélgethettünk, mintha évtizedes barátság kötött volna össze bennünket. Nagyon szereti hazánkat és egyházunkat.

Külföldi stipendiánsainkkal különös gondossággal törődik *Bernhardt Béla főesperes*, aki napjainkban a magyar nyelvű evangélikus konferencia első számú reprezentánsa, és az Erős Vár című lap főszerkesztője.

Szerkesztő: Evangélikus püspökként milyennek találta az amerikai evangélikus egyháznak azt a részét, amit megismerhetett?

Szebik Imre: Kanadában a montreali német-angol ajkú gyülekezetben prédikáltam, akiknek a templomában működött 1972-ig a magyar nyelvű evangélikus egyházközösség is. Ez utóbbit 1945-ben nagybátyám, néhai Szebik Károly alapította. A gyülekezet élete hagyományos. Néhány somogyországi sváb család tagjával is találkoztam, akik magyar nyelvünket hibátlanul beszélik. A kanadai evangélikus egyház a közelmúltban szerveződött egységes egyháztestté, központjuk Winnipeg-ben van, mintegy 150 ezer lelket számlál a világ második legnagyobb kiterjedésű országában.

Az USA-ban részt vettem az észak-kelet Ohioi Evangélikus Egyházkerület közgyűlésén. Maga az alkalom sokkal inkább *spirituális összejövetel volt*, mint egyházi jogi aktus. A hatszáz résztvevő a 220 ezer evangélikust reprezentálta. Hatalmas irodaházban, terített asztal mellett, ünnepi, látványos úrvacsorai istentisztelettel kezdődött az alkalom. A püspök prédikált, modern zenekar dobpergéssel vezette be a liturgiát, gitárosok, pisztonjátékos és dzsesszorgona adták a sajátos összhangot, amelyben sok, számunkra ismeretlen dallam csendült fel. Egy év alatt három új gyülekezet „keletkezett”, amit hatalmas tapssal fogadott a közgyűlés. Nem kisebb lelkesedés kísérte azt a bejelentést, hogy a kerület gyülekezeteinek bevétele az előző évekhez képest 15 százalékkal növekedett.

Hat spanyol nyelvű és több német ajkú gyülekezet is tartozik az ebben a régióban élő evangélikusokhoz, két afrikai „eredetű” gyülekezet is van. A Miller püspökkel való találkozás nyilvánvalóvá tette, hogy egyházkerülete *egyszerre őrzi a tradicionális vonásokat és a „szabadegyházi” karaktert*. Erőteljesen missziói orientáltságú, nem igényeket szolgál ki, hanem keresi és szervezi az embereket, az új kihívásoknak megfelelően. Egy új kifejezés, a „performance” kettős tartalommal tölti meg az egyház küldetését is. Fontos, hogyan jelenik meg az egyház a mai világban, fontos a mondánivalója, de fel kell mutatni az eredményt is. Hiszen az értékes „áru”-nak keletje van. A teljesítmény-orientáltság ismert vonásán kívül nagy hangsúlyt helyeznek a megje-

lenítési formára, amely nem lehet elavult, régies, hanem naprakész elemeket is fel kell tudni mutatnia. Érdemes ezen Magyarországon is elgondolkoznunk!

Szerkesztő: Nyitott emberként, aki különböző szinten és formában érdekelt a dialógusban, mit tudott adni és mit tudott elfogadni az amerikaiaktól?

Szebik Imre: Magyar gyülekezetekben megfordulva találkoztam a *felekezeti elfogultság* gondolatával, vagy még inkább egyfajta bezárkózással. Érthető az, hogy a nagy és rendkívül színes összetételű társadalomban mindenki keresi önmaga identitását és közösségi élményét. Mégis a vegyes házasságok révén is érintett minden egyház abban, hogy a másik előtt nyitott legyen, hogy a jézusi ige: „mindnyájan egyek legyetek, hogy elhiggye a világ, hogy én az Atyától jöttem” – egyik feltétele a hiteles szolgálatnak. Úgy vélem, az *ökumené iránti nyitottság gondolata hasznos európai üzenet lehetett Amerikában.*

Egy másik gyakori téma volt beszélgetés közben a *kereszténység és a magyarság megőrzésének kettős feladata*. Talán érdemes volt hangsúlyozni, hogy a keresztény üzenet mindig megelőzi a nemzeti azonosság megmaradásának gondolatát. Anélkül, hogy feladnánk népi hovatartozásunkat, szabad gyakorolnunk, hogy mindenkinek anyanyelvén hirdessük az Igét, illetve azon a nyelven, amelyen értenek. *Meglepő volt számomra, hogy több gyülekezetben csak magyarnyelvű istentiszteletet tartanak, jóllehet a második nemzedék törve, a harmadik pedig már alig beszéli nyelvünket.* Az evangélium továbbadása elsődleges küldetésünk.

Fontos volt a magyar társadalmi és egyházi helyzet részletes ismertetése, mivel aránylag kevés hír jut el a távoli földrészre rólunk.

Amerikában gazdagított a *helyi egyházak missziói elkötelezettsége*. Ez két munkában is mutatkozik. Az egyik a személyes megszólítás és lelkigondozás. A másik a médiumokhoz való pozitív viszonyulás. Jó, biblikus üzenetet hordozó műsorok készítése. Az eredmény nem marad el. A nagy társadalmi mozgás következtében az egyház is vándorol hívei után. A „*mobil egyház*” gondolatával lehet, hogy itthon is meg kell barátkoznunk.

A technikai arzenál és a magas műszaki fejlettségi szint, amely a tengerentúlon rendelkezésre áll, nálunk is hamarosan megjelenik. Fel kell készülnünk hasznosításukra az egyház missziói szolgálatában.

Visszatérő kifejezés volt ott létem alatt a „*zero tolerance*”. A fegyelmezettséget akarta hangsúlyozni ez a türelmetlen szófordulat. Nem láttam az utcán alkoholos bódultságban kóválygó embert, 18 éven alulinak nem szolgálnak ki nikotin tartalmú árut az üzletekben. A sebességtűlépést súlyos dollárösszegekkel büntetik. *A felgyorsult élet nagyobb fegyelmezettséget követel tőlünk Európában is.*

Szerkesztő: Jövőre figyelő egyházi vezetőként miben látja Észak-Amerika szerepét az Európai Unió kérdésével viaskodó földrészünkön?

Szebik Imre: Örülök annak, hogy már a század elején megfogant kérdés, az Európai Unió gondolata elindult a megvalósulás útján. *Sok kisebbségben élő népcsoport egyetlen menedéke lehet az európai nemzetek nagy családjának védőernyője.* Észak-Amerika példája ebben számomra modell értékű. A tengeren túli kontinens gazdasági ereje és politikai hatalma ösztökélheti a vén Európa népeit a nagyobb összetartozás és kölcsönös felelősség irányába. Kívánom, hogy a spirituális hatások Amerikából mielőbb ideérkezzenek – a lakosság 40 százaléka rendszeres igehallgató – s ez pezsdítőleg hathat öregedő földrészünk megelevenedésére. Talán lassan elhisszük, hogy nemcsak kenyérrel él az ember...

IFJ. PINTÉR KÁROLY

A „nyugodt” kontinens, avagy látogatás Ausztráliában

Akinek megadatik, hogy néhány hetet a legtávolabbi földrészen turistáskodjon, az aligha tud betelni a természet és az életforma másságának – alapvetően kellemes – élményeivel. A letelepedők viszont lassan, de biztosan elfeledik majd azt a köztes érzést, amely az Európából érkezett, és oda visszatérni szándékozó látogatókban néhány hónap múltán szinte egyöntetűen úgy fogalmazódik meg, hogy Ausztrália tulajdonképpen egy meglehetősen unalmas ország! Mivel ez a – Sydney-ben vagy Melbourne-ben vendégeskedő honfitársainktól is épp elégszer hallott – (köz)vélekedés utóbb furcsa módon még az újságíró kollégák beszámolóiból is rendre kifejtődik, az alábbiakban – ezt pótolandó – megkísérlek három-négy olyan elemből összerakni egy vázlatos Ausztrália-képet, melyekből talán kiderül, hogy milyen impressziók hatására (vagy hiányára) éreznek sokan így. Annál is inkább, mert az ötödik kontinensre érkező magyarok többsége manapság már nem bevándorló, még csak nem is turista, hanem látogató vízummal rendelkező európai, akik jellemzően 3-6 hónapot, ritkábban egy teljes esztendő vendégeskednek távolba szakadt rokonaiknál, barátaiknál.

Előre kell bocsátanom, hogy e tekintetben az ötödik kontinenst „unalmasnak” találók körében is megoszlanak a vélemények, hogy a világrész illetően minősítése végső soron javára vagy ellenére írandó-e az ausztrál társadalomnak. Hisz ismeretes, hogy Ausztrália azon kevés jóléti államok egyike, ahol viszonylag még mindig feszes a szociális háló, és az életszínvonal romlása feletti össznépi sopánkodás, a magyar fülnek még akár hencsésnek is tetszhet. Példának okáért, az infláció egy-két százalékot meghaladó mértékét már súlyos problémaként értékeli a lakosság, mert még az elmúlt évtizedben is volt olyan esztendő, amikor gyakorlatilag nem volt kimutatható pénzromlás.

Maguk az ausztrálok, ma még azért növekvő félelmek ellenére is meggyőződéssel vallják, hogy hazájuk – ahogyan ők nevezik – lucky country, és tagadhatatlan, hogy sok szempontból mindmáig szerencsés ország.

Az angolok által 1788-tól benépesített, majd 1901-ben államszövetséggé nyilvánított domínium hét és fél millió négyzetkilométer kiterjedésű területén sohasem dúlt háború (a II. világháború során egyedül Darwin városát érte egy alkalommal japán légitámadás), és minden esély megvan arra, hogy Ausztrália immár 18 milliós lakossága, véresebb belpolitikai viharok emléke nélkül búcsúztassa a XX. századot.

A brit fegyencekkel kezdődött „honfoglalás” történetét eleinte ugyan sűrűn tarkították vérfoltok, s bár a bennszülöttekkel szembeni atrocitások némelyike joggal minősíthető mészárlásnak, az első flotta érkezésekor mintegy 300 ezerre taksált aboriginal őslakosság „megtizedelését” (számuk ma mindössze 30 ezer) alapvetően nem a fehérek fegyverei, sokkal inkább vírusai és egyéb civilizációs „jótéményei” okozták. Ami pedig a fehérek egymás közötti csetepatéit illeti, a legvéresebb, az egyik aranyláz során 1854 decemberében – bányászati jogok megtagadása miatt – kitért úgynevezett Eureka-lázadás 36 halálos áldozatát már név szerint is nyilvánartják...

Az unalomnak persze nem a jólét és nem a békesség a szinonimája, hanem a monotonia, az egyhangúság, esetleg a sivárság, az üresség. Aki környezetét idővel ilyennek tapasztalja, az először többnyire a felszínre kezd gyanakodni. Nem is egészen alaptalanul.

Az Ausztráliába tartó repülőjáratok leggyakoribb útvonala az indonéz szigetvilág felett vezet, és tiszta időben tagadhatatlanul ez a légi út legszebb szakasza. Miután azonban az utolsó, üdén zöldellő atollnak is nyoma vész, ismét egybeolvad óceán és ég, hogy a hosszantartó kékes szürkesség után végre feltűnjön az Ausztráliának nevezett hatalmas sárgásbarnaság... Tekintettel arra, hogy a szakirodalom a 250 mm vagy annál kevesebb éves csapadékátlagban szabja meg a sivatagosodás kritériumát, ilyesformán a földrésznek „mindössze” 35 százaléka minősíthető sivatagnak. Ha némi nagyvonalúsággal megkétszerezzük a „csak ínyenceknek” ajánlható terepet, még mindig marad akkora terület, amelyből huszonöt Magyarország telne ki. És a sivatagoktól eltekintve, a felszín igen változatos, csak éppen – európai léptékkel mérve – nem elég változékony! Míg ugyanis Magyarországon körülbelül ötven kilométerenként módosul a táj karaktere, addig Ausztráliában 500 kilométer után sem feltétlenül. Egyébiránt talán csak az alpesi típusú hegyvidékek szerelmesei nem találhatnak kedvükre való vidéket az egyharmad részt trópusi, kétharmad részt mediterrán éghajlati övbe tartozó kontinensen.

Az egzotikus környezettől való lassú „elidegenülés” oka inkább az, hogy a kirándulni vágyó vendég, ideje döntő többségét a házigazdák családi háza táján tölti, amely szinte kivétel nélkül a hat állami székhely valamelyikének külső kerülete. Az angol-szász bevándorlókon kívül más nációk tagjai csak szabálytalanul erősítő kivételként költöznek vidéki településekre, az outback-be. A magyarok ennél is következetesebbek: 60 ezerre becsült összlétszámukból 50 ezer lélek – nagyjából egyenlő arányban – Sydney vagy Melbourne lakója. Azaz, hogy a két metropolisz névadó városrészeinek éppen hogy nem, mert a city-ként jelölt központi kerületekben senki sem lakik. Ezekben nappal nyüzsgő hivatali és üzleti élet zajlik, munkaidő után viszont elnéptelenednek. Úgy van ez Észak-Amerika felhőkarcolóinak tövében is, csak hát a jenkik nem véletlenül szokták az „ozik” orra alá dörgölni, hogy Melbourne vagy Sydney nagyjából akkora, mint New York temetője...

Természetesen a külső, kertváros-jellegű kerületeknek is megvan a maguk központja, és az éjszakai élet rekvizitumai ezek némelyikében is megtalálhatók, ám nagy valószínűséggel ezek felkereséséhez is gépkocsiba kell ülni, ami – már csak a „Balra tarts!” miatt is – többnyire sofőrt igényel. A házigazdák fuvarjaira szoruló vendég hamar belátja, hogy ez a településszerkezet elsősorban a tisztes családi életformának kedvez, és talán el sem hiszi, hogy a manapság kötött házasságoknak várhatóan már 40 százaléka végződik válással.

(Említést kell még tenni azokról az építészetileg is eklektikus negyedekről, melyek keskeny sávban ékelődnek a centrumok és a kertvárosok közé. Ezek különböző színvonalú bérleményekben a mindenkori extravaganciát képviselő lakók együtt élnek az elesettebb rétegekkel, illetőleg az újonnan érkezett bevándorlókkal. Mivel az ausztrál nagyvárosokban nincsenek sem gettók, sem kimondott nyomornegyedek, az európai látogatók számára a szóban forgó városrészek kifejezetten vonzóak. No, de mit keresne ott az átlagosan öt szobás családi házak vendége?)

A távolságok miatt (Sydney területe körülbelül 4 ezer km²) a házigazdákra van utalva a vendég akkor is, ha egyszerűen csak társaságra vágyik. Ugyanezért még a barátok is inkább telefonon tartják a kapcsolatot, és azt gondolom, hogy mindaddig, amíg a helyi hívások – egyébként is jelképes összeg – tarifája független marad a beszélgetések időtartamától, Ausztráliában továbbra is a telefon lesz a „társadalmi érintkezés” meghatározó formája. Ennek szociológiai hatásvizsgálata tegnap még külön tanulmányt érdemelt volna, ma azonban az elemzést már ki kellene terjeszteni az internetes kommunikáció sajátosságaira is. Aligha véletlen, hogy Ausztrália nem csak a távközlés, de a számítástechnika területén is igazi nagyhatalom. Mindez persze a legkevesbé sem vigasztalja azt a látogatót, aki ezen a „másvilágon” is testközelben szeretne megismerkedni, eszmét cserélni hús-vér emberekkel. Lehető-

leg ausztrálokkal, mert tegyük fel, hogy már az ausztrál angolt is elsajátította. Nos, ha valaki nagyon akar, ismerkedni azért ismerkedhet – eszmét cserélni már kissé bajosabb. Az eszmeceseréhez ugyanis csereszabatos eszmék szükségeltetnek, akarom mondani olyan témák, amelyekről mindkét félnek van némi ismerete és véleménye. Ilyen témát nem könnyű találni. Annak ellenére sem, hogy az ausztrál állampolgárok 23 százaléka nem is a kontinensen született, és nem is feltétlenül angol anyanyelvű.

Ausztráliában vendégeskedő honfitársaink többségének nagyon hamar feltűnik az ausztrálok tájékozatlansága. Hogy társaságban egyébről sem tudnak beszélni, mint a krikett, a golf meg az ausztrál futball, s ha valaki – mondjuk – politikai, netán kulturális témával hozakodik elő, akkor inkább a tőzsdére vagy munkahelyi ügyekre terelik a szót, legszívesebben pedig nem is beszélgetnek, csak vihorásznak, iszogatnak, gondtalan derűvel mulatják az időt...

A magyarországi látogatók később azt is észreveszik, hogy nagyjából hasonló témaszegénység jellemzi a nem angol anyanyelvű ausztrál közösségeket is. (Ez az az időszak, amikor kifejezetten unalmasnak találják Ausztráliát.) Még később viszont talán már észre sem veszik, hogy maguk is többet beszélnek az időjárásról, a kertészkedésről vagy a magyar klub aznapi fogásairól...; mint..., mint – miről is kellene beszélni?! No problem!

JÁROSI ANDOR

Luther istentiszteleti reformja – Erdélyben

Néhai *Járosi Andor* kolozsvári evangélikus lelkész magántanári disszertációja a német evangélikus liturgikus mozgalmakkal foglalkozik. Disszertációját egyháza s egyben a kolozsvári református teológiai fakultás a legmagasabb minősítéssel fogadta el. A romániai sajátos viszonyok következtében ugyanis a magyar nyelvű evangélikus lelkészképzés a református teológiai fakultás keretében folyt. Dolgozata 1932-ben a magyarországi Theologiai Szemle különlenyomataként is megjelent.

Az alábbiakban a tanulmány egyik fejezetét közöljük *a szerző születésének 100. évfordulója* és a téma aktualitása alkalmából. – *Tavaszy Sándor*, a kolozsvári teológiai fakultás professzora és akkori igazgatója többek között a következőket írta a disszertáció ajánló soraiban: *Járosi Andor „Isten Igéjét vallja a teológiában a legmagasabb fórumnak, amelyet nem enged semmiféle emberi fórummal egy sorba állítani” ... „Innen van az, hogy a liturgiai probléma értelmezésében sem a liturgizmus, sem az esztéticizmus, sem a formarontó intellektualizmus, sem a dogmatikumot elpárologtató pszichologizmus és szimbolizmus kísértésének nem esik áldozatul. Ebben a dolgozatban az Isten Igéjének rabságában és szabadságában élő teológus bizonyágtevése zeng felénk!”*

Járosi Andor 1897. december 5-én született a Torontál megyei, ma vajdasági Újsándorfalván. 1944. december 26-án halt meg Magnitogorszkban, orosz fogságban. Lelkészi szakfolyóiratunk, a Lelkipásztor, 1949 decemberi számát, Veöreös Imre szerkesztésében az ő emlékének szentelte. Életrajzát „A nagy készítő” címen Gaál György írta meg és a Diakonia 1984-ben közölte. Lówy Dániel „A téglagyártól a vagonokig” című kötetében „A szamosparti város Wallenbergje”-ként idézi emlékeztünkbe válságos időkben tanúsított magatartását. Ennek rövidebb formáját az Egyesült Államokban magyar nyelven megjelenő „Menora”, itthon pedig a Credo előző száma közölte.

Benczúr László

„Az Isten sohasem állt szóba másként velünk, most sem áll szóba másként, csakis Igéje útján. Visszont mi sem közelíthetünk az Istenhez másként, csakis az ő ígérete Igéjébe vetett *hit* által. Cselekedeteinket semmibe se veszi, nincs is neki azokra szüksége; azok inkább csak az emberekkel és önmagunkkal való viszonyra tartoznak. Hanem azt igenis megkívánja tőlünk, hogy mi őt ígéreteiben igaznak tartjuk s ez alapon türelemmel várjunk reá és hittel, reménnyel és szeretettel tiszteljük meg. Úgy vehetjük biztosra, hogy fenségét és dicsőségét rajtunk megmutatja, amennyiben nem a mi futásunk, hanem az ő irgalma, ígérete és ajándéka által minden jót megnyerünk és bírunk. Íme ez amaz igaz istentisztelet, amelyet nekünk a misében végeznünk kell.”

Luthernek *„Az egyház babyloni fogságáról”* szóló könyve e pár sora élesen mutat rá istentiszteleti alapvető reformgondolatára, de egyúttal azokra a liturgiai kérdésekre is, melyeket ez a *„hérésie antiliturgistée”*-t eláruló kijelentés, Luther első istentiszteleti reform próbálkozásaitól kezdve újra meg újra arra készíteti az evangélikus egyházat, hogy revízió alá vegye az istentiszteletről való felfogását, istentiszteletét, különböző istentiszteleti formáit. Luthernek már az 1520-as évekből három kimondottan istentiszteleti kérdésekkel foglalkozó könyve van: *Von Ordnung Gottesdiensts in der Gemeinde*, 1523., *Formula missae et communionis*, 1523, és a *Deutsche Messe*, 1526. Ezek a munkák azt mutatják, hogy Luthernek az istentiszteletről szóló alapfelfogása már az 1520-as évek legelején teljesen tisztázott volt, liturgiai formáinak azonban állandóan labilis a jellegük.

Első pillantásra igaznak tetszik az a közkeletű fölfogás, hogy *Luther istentiszteleti reformja általában véve csak a római mise lerövidítése*. E fölfogás szerint a reform lényege nem más, mint a mise áldozati jellegének az elvetése s így elejtése a mise olyan részeinek, amelyek az áldozatra vonatkoznak. Luther reformja eszerint konzervatív jellegű: ragaszkodik a régi formákhoz, bár az istentisztelet középpontjába a gyülekezeti igehirdetést teszi. *A reform másik ismertető jegyüül az istentisztelet tanító-, nevelő jellegét szokták említeni.*

Ez a felfogás egészében véve hamis, mert csak Luther szemmel látható praktikus érdekeire néz. Ami t. i. a régi liturgiai formákhoz való ragaszkodását illeti, azt egyáltalában nem lehet konzervatívizmusnak nevezni. *Luther praktikus* érdekből tartotta meg őket. Bizonyos tartalom kifejezésére alkalmasak voltak; értékes keresztyén javak, melyek úgy Luther, mint a wittenbergi gyülekezet szívéhez hozzánőttek. Megfelelőeknek is tartotta őket és így meg is hagyta. Igaz ugyan, az az állítás sem állja meg a helyét, mely Luthernél adiaphoronnak állítja be a liturgiai formákat. Luther bizonyára szerette az általa felhasznált formákat, velük Walterrel, muzsikai segítőársával bizonyára szívesen is foglalkozott, de a mise egyes liturgiai részei között válogatott, értékelt. Mindamellett azonban, különösen a *Deutsche Messe* mutatja ezt, formákban nem kötötte meg az istentiszteletet. A keresztyén ember szabadságára és szeretetére bízta ezt a kérdést.

Ami a tanító-, nevelőjellegét illeti, ez is praktikus vonása istentiszteleti reformjának. Egyszerűen le kellett számolnia azzal, hogy az evangélikus gyülekezetek teljes tudatlanságban vannak az evangélium igazsága felől. De épen a *Deutsche Messe* mutatja, hogy az az istentiszteleti forma és felfogás, mely az úzus következtében meggyökerezett, az evangélikus egyházban és úgy az orthodoxia, mint a racionalizmus intellektuális irányítottságánál fogva lényegileg megmaradt, Luther szerint csak szükségszerű, de nem normatív érvényű volt. Az igazi keresztyén istentisztelet-ről ő is tudott, csak nem voltak meg az emberei hozzá. Ez a lélekben való istentisztelet volt szívének titkos vágya.

Erről ír *Deutsche Messe*-ben: „A harmadik alak pedig (t. i. az istentisztelet harmadik formája), amelynek az evangéliumi rend igaz természetével kellene bírnia, nem

szükséges, hogy nyilvános helyen mindenféle nép előtt folyjék le, hanem azoknak, akik komolyan törekszenek a keresztyénségre s az evangéliumról szóval és tettel tesznek tanúságot, kellene név szerint összeiratkozniok, s valahol valamely *házban magok között összegyülekezniök imára, olvasásra, keresztelésre, a szentség élvezésére* s más egyéb keresztyén cselekedetek gyakorlására. Ezen a renden belül lehetne mindazokat, akik nem keresztyénileg viselkednek, megismerni, büntetni, javítani, kizárni vagy kiközösíteni, Krisztusnak Máté ev. 18, 15-ben foglalt rendelkezése értelmében. Ebben lehetne a keresztyénekre egy általános alamizsnázkodást kiróni, melyet önként gyakoroljanak s osszanak ki a szegények között szent Pálnak II. Kor. 9,1-12. és következő verseiben feljegyzett példája szerint. Itt nem volna szükség sok és hosszadalmas éneklésre. Itt rövid, s megfelelő módon a keresztséget, illetve a szentséget is ki lehetne szolgálatni, s minden súlyt az Igére, az imádságra és a szeretetre helyezni. Itt egy jó, s *rövid kátéra* volna szükség a hitről, a tízparancsolatról, s a Miatyánkról. Szóval ha megvolnának az emberek és személyek, akik komolyan törekszenek a keresztyénségre, s a rendeket és szabályokat könnyű volna megcsinálni. Én azonban nem tudok, s nem szeretnék még ilyen egyházközséget, illetve gyülekezetet rendezni vagy szervezni. Mivel nincsenek még meg hozzá a jó embereim és személyeim; amint nem is látok sokakat olyanokat, akik arra törekednének. De ha rákerülne a sor, hogy megtegyem s a körülmények kényszerítő hatása alatt a dolog elől nyugodt lelkiismerettel többé ki nem térhetek: az esetre szívesen meg fogom tenni e tekintetben a magamét, amennyire csak tőlem telik. Addig azonban a két említett alaknál maradok s a nép között nyilvánosan a prédikáció mellett olyan istentiszteletet segítek szorgalmazni, amelyen az ifjúság gyakoroltassék s a többi hívek hitre hívogattassanak s buzdíttassanak, míg azok a keresztyének, akik az Igét komolyan veszik, nem állnak elő s maguk nem sürgetik, nehogy a dologból pártviszály legyen, mint lenne esetleg, ha csupán a magam feje után indulva kezdeményezném.”

Ez az idézet arra is mutat, hogy *Luther* istentiszteleti reformtörekvései mögött egy új istentiszteleti felfogásnak megfelelő új élet áll. Mindenesetre *elfelejtette a római mise do ut des és ex opere operato elvét*, tehát a római mise jellegzetesen kultikus, szakramentális vonásait. *Luther* nem romokon épít, hanem egy új életből indul ki. Ennek az új életnek a kiindulópontja a hit által való megigazulás. De ezt a hit által való megigazulást is kimondottan *lutheri* értelemben kell venniük, nem pedig az *Ágostai* hitvallás, illetve az evangélikus szimbólumok legyöngített formájában. Erre vonatkozóan *Holl* kutatásaira támaszkodhatunk, aki egy, a *Luther*-kutatásra döntő jelentőségű tanulmányában mutatja meg a hit által való megigazulás *lutheri* értelmezését. Az *Ágostai hitvallás* 20. ártikulusa a hit által való megigazulásról mondja: „*Tota haec doctrina ad illud certamen perterrefactes conscientiae referenda est nec sine illo certamina intellegi potest.*” Ez a *melanchtoni* felfogás, illetve hangsúly úgy értette a hit által való megigazulást, mint a lelkiismeret vigasztalását. A hit által való megigazulás emberi oldalát domborította ki, míg *Isten* tettét csak annyiban érintette, amennyiben az a bűnbocsánat bizonyosságához szükségesnek látszott. Pedig *Luther* nem az ember, hanem *Isten* szempontja alatt látta a megigazulás tanát. *Isten* az, aki megigazít. A megigazítás az *Istennek* az emberrel való kapcsolatát, viszonyát, érintkezését teszi lehetővé, és nem jelent mást elsősorban, mint azt, hogy *Isten* igaznak ismeri el az embert (*reputari justum*). *Istennek* ez a ténye közösséget teremt *Isten* és ember között, amennyiben a megigazítás az elfogadást, a közösségbe való fölvételt jelenti. (*Luther* kifejezései szerint: *suscipere, recipere, aussumere, acceptare*). A megigazulásban tehát azon van a hangsúly, hogy *Isten* szabad szerzése a megigazulás, sőt éppen tökéletes ellentéte annak, amit az ember tulajdonképpen megérdemel. Miután az ember bűnös voltából kilépni nem tud, az *Istennel* való közösséget éppen azért sohasem érdemelheti ki, nem is kényszerítheti semmiféle cselekvés által *Istent* a közösség lehetővé tételére. A megigazulás éppen azért tiszta kegyelmi ajándék és

az ember számára elsősorban a bűnbocsánatot jelenti. A bűnbocsánatban lehetséges egy hitben való új élet. Ez a hitben való új élet az igazi istentisztelet.

Tehát csakugyan a hit az igazi istentisztelet, mint azt „*Az egyház babiloni fogságáról*” szóló könyvben olvastuk. A hit azonban Isten szabad szerzése és kegyelmi ajándéka. Az ember részéről nem más, mint elismerése annak, hogy Isten egyedül viszi véghez egész keresztyén életünket. Istennek ezt a tevékenységét jelzi Holl ezzel a kifejezéssel: *Alleinwirksamkeit Gottes*.

De éppen itt vetődik fel a kérdés, hogyha a hiten kívül más istentiszteletet Isten nem akar, lehet-e akkor kultikus, illetve liturgiai aktusról szó. Az istentisztelet a hívő földi körülményeinél fogva csak istentiszteleti tevékenység által lehetséges. Az bizonyos, hogy az a keresztyén istentisztelet liturgikus tevékenység formájában, Krisztus úrvacsorájában vette kezdetét s így Luther, ha az istentisztelet lényegét a hitben nézi is, ezzel nem azt teszi, hogy megtagadja a liturgiai tevékenységet, hanem egy feszültséget éreztet, mely az istentisztelet és liturgia között van. *Az evangélikus istentiszteleti reformtörekvéseknek a lehetősége örök időre itt rejlik*. Mert e szerint minden liturgiai cselekvés csak utalás az igazi istentiszteletre.

A liturgia tehát emberi próbálkozás, egyszerű lehetősége az istentiszteletnek. Egyáltalán nem biztosítja az Isten jelenlétét és hatását. Isten jelenléte az Igében és a hitben szenteli meg az istentiszteleti cselekményt, időt, helyet. Az Ige is, és a hit is, isteni ajándék. *Míg a liturgiai cselekmény mindig a jelenvaló világ síkján folyik le és marad meg, addig csak alkalom Isten számára, melyet a Feltétlen saját akarata szerint használ, illetve nem használ fel*.

Az istentisztelet és liturgia kérdése éppen ezért tulajdonképp Istenkérdés. A hit Isten munkája a szívben: Isten eljövetele, jelenléte a Feltétlen eljövetele és jelenléte. A hit éppen ezért Isten objektivitásának szükséges korrelatívuma, mint kultikus alapmagatartás és nem pszichológiai jellegű. Az Ige hatóereje Istenen fordul meg. Nem statikus és empirikusan kimutatható nagyság, hanem dinamikus jellegű, mely Isten kijelentésében tör be a világba. Az Ige külső alakja, mint ilyen, földi, tehát tulajdonképpen ellentétes az istenivel. Mihelyt Isten áthatja, új jelentést nyer. Az *Apológia 4. artikulusa* mondja ki, hogy csak hittel-megragadni lehet az ígét, nem pedig megérteni, illetve rájönni értelmére: „*Verbum tantum fide apprehenditur*”. Ebben az értelemben tartalma az Igének az Isten. Ilyen értelemben szakramentum az Ige Luthernél: „*Ich kann das Sakrament in der Messe täglich niessen, wenn ich nur das Testament, das ist die wort und Geduld Christi, für mich bilde und meinen Glauben darin weide*.”

A hiten és az Igén kívül minden egyéb csak lehetőség s így minden más csak emberi intézmény: „Mint emberi intézmény mindig kérdéses.” Az evangélikus liturgiának ezt a momentumát nevezi Frick „liturgikus nyugtalanság”-nak.

És éppen ez adja meg a lehetőséget és a szükségességét az örökös liturgiai reformnak. Ahogy azonban a reformnak ez a jellegzetes vonása, úgy ez mutatja az evangélikus istentiszteletnek tulajdonképpeni aktuális vonását. A liturgia éppen azért nem állandó, mert nem tudja egyszersmindenkorra biztosítani Isten útját mihozzánk. A liturgiával nincs kezünkbe adva Istennek objektív formában való megjelenítése. Az istentiszteleti formák, liturgia emberi szükség, emberi próbálkozás, melynek csak Isten ígéretei szerint és hitben van jelentősége. Miután pedig Isten ígérete és a hit a reformátori értelemben vett Igén fordul meg, az Ige pedig Istenkérdés, ezért az istentisztelet és liturgia következésképpen istenkérdés. S innen érthető, hogy Luther egyedül Isten Igéjére helyezi liturgiai reformtörekvéseiben a hangsúlyt. Ezzel végtelen lehetőségét nyitotta meg a liturgiai reformtörekvéseknek s ugyanakkor örökre hozzákötötte a kérdést az Isten Igéjéhez.

Minden liturgiai reformkérdést egyetlen főcím alatt lehet csak tárgyalni és nézni: Isten ígéje és az istentisztelet.

KINCZLER IRÉN

Akikről megfeledkeztünk...

Az egykori Kárpátalja evangélikussága

A nemrég megjelent „Kárpátaljai napló” (Koren Emil, 1997) sokak figyelmét fordította erre az elfeledett tájra. Evangélikus részről is többen indultak el megtekinteni a helyszínt. Testvéremmel együtt bennünket is hívtak, de mi nem mentünk. Születésünk helyére eddig nem volt erők visszatérni.

Szegényes, kissé lenézett országrész volt Kárpátalja, Ruszinszko. Pedig a történelem jelentős eseményei játszódtak le itt: a honfoglalás, kutatók szerint a vérszerződés is az ungvári várban történt. A lelkekben a legmélyebb nyomokat a Rákóczi-szabadságharc hagyta, amelyben a XII. században Északkelet-Magyarországra telepedett ruszinok is jelentős mértékben részt vettek. Az ungvári vár, amely a várost uralja, közös történelmi múlt jelképe volt minden ott élő népnek.

Népeesség tekintetében Magyarország egyik legvegyesebb tája volt Kárpátalja. Magyarok, ruszinok, tótok, Máramarosban románok, Felvidékről lehúzódtott németek és Galiciából bevándorolt zsidók éltek itt békésen egymás mellett. Ugyanez volt tapasztalható vallási téren is. A templomok tornyai jelezték – a gyermekkorunkban mindössze 20-25 ezer lakosú városban – a vallási sokszínűséget. A pravoszlávia ezen a vidéken kisebbség volt, a „nagyoroszok” akkor még kevesen voltak. A ruszinok nagy része a görög katolikus egyházhoz tartozott, szertartásukban tehát megtartották az ortodox egyház gazdag liturgiáját. Ungvár legmagasabb pontján, a várkerületben épült kéttornyú pompás katedrálisuk. A magyarok többsége a római katolikus és református egyházhoz tartozott. Az evangélikusok – magyarok, szlovákok, németek – szórványhelyzetben éltek Kárpátalján. Az ungvári és Ungvár környéki evangélikusokat Margócsy Aladár, előzőleg kassai lelkész gyűjtötte össze, ő volt a templomépítő lelkész is. A templom 1925-ben épült. Mindkettőnket itt kereszteltek és itt is konfirmáltak. Keresztelő lelkészünk Margócsi Aladár, konfirmáló papunk Koren Emil volt.

Margócsy Aladár hűségesen végezte szolgálatát magyarul és szlovákul. Vasárnaponként istentisztelet előtt vasárnapi iskolába gyűjtöttek össze bennünket a parókián, ahol sokat énekelünk. Ezeket az alkalmakat a lelkész felesége tartotta. – Az istentisztelet rendje egyszerű volt, liturgia nélkül. Margócsy Aladár prédikáció közben gyakran elérzékenyült. Tekintetét az ég felé emelte és néhány másodpercig nem tudott megszólalni. Ezt mi gyerekek is észrevettük és megszoktuk.

Természetesnek tartottuk azt is, hogy nem mindig a lelkész prédikált. Amikor Margócsy Aladárnak szórványba kellett menni, távollétében az előre megírt prédikációját egy felsős gimnazista vagy a kántor olvasta fel. Tomcsányi Géza a kántor az orgonajáték után (lábbal fújtatós orgona volt) hangos csörtetéssel lejött a kórusról, átsietett a templomhajón, felment a szószékre és monoton hangon felolvasta a prédikációt. Ezt is természetesnek tartottuk, mert ez volt az életünk. A Dunántúli Énekeskönyvből énekelünk. Volt egy énekelni szerető hívünk, Kulichné, aki mindig saját tempóval és saját hajlításokkal „előénekel”. Ő így tartozott hozzá a gyülekezethez, éppen úgy, mint az utolsó pad törzsvendégei, a koldusok. Minden vasárnap magyar és szlovák istentisztelet is volt. A gyülekezet csak az istentiszteletek alkalmával találkozott, bibliaórák a cseh időben nem voltak ismertek.

Az eperjesi püspökséghez tartoztunk. Most is őrzöm azt a szép, politúrozott fadobozt, amelyet tele bonbonnal Csobroda püspök látogatása alkalmával kaptam. Testvéremnek kellett volna a püspököt köszönteni. Amikor azonban elérkezett a püspöklátogatás ideje, ő ágyban fekvő beteg lett. A nagy riadalomban előálltam azzal,

hogy én elmondom a beszédet. (Az asztal alatt ülve ugyanis én is megtanultam a köszöntőt. 5 éves voltam.)

A hittanórákon a szlovák gyerekekkel együtt osztatlan csoportban vettünk részt egy héten egyszer. Egy-egy óra két, két és fél óráig tartott. A tananyag bibliai történetek, Luther élete és a Kis Káté volt. Hozzánk járt hittanra és a templomba egy huszita fiú is. A cseh nemzeti ünnepen a házukra fehér-vöröskelyhes zászlót tűztek ki.

Egyházi irodalmat Magyarországról kaptunk (Evangélikus Élet, Harangszó, Kis Harangszó). Már alig vártuk a postást a magyarországi lapokkal. Ez igen fontos volt számunkra, mivel ruszin iskolába jártunk, és ott ciril betűkkel tanultunk meg írni és olvasni. Mai fejjel is helyesnek tartjuk, hogy szüleink a ruszin iskolába írtattak be, amely a görög katolikus káptalanhoz tartozott. A magyar iskola római katolikus volt. Igaz, előbb ismertük meg Tarasz Sevcsenko verseit mint Petőfit, és a hősök közül Tarasz Bulbát és Laborc fejedelmet mint Árpádot. Minden nap ott térdeltünk a ruszin tanulókkal együtt a Mária oltár előtt. A görög katolikusok türelmesek voltak. Áldott emlék Karczub Mária megértő, szeretett tanítónőnk volt. Otthonról és a templomunk közösségéből elég megtartó erőt kaptunk ahhoz, hogy tudjuk, hová tartozunk. Nagynagy vallási türelemre, de a sajátunk értékelésére nevelt elsősorban édesanyánk.

Magyarország álomország volt számunkra. Minden újságcikket elolvastunk, minden képet ezerszer megnéztünk. Egyébként a kárpátaljai magyarság összetartó ereje a magyarul rosszul beszélő erdélyi szász, hűségese gyülekezeti tagunk Wellmann Mihály volt.

Azután következett a bécsi döntés 1938-ban. Megvettük a zsidó rőfösüzletben a magyar ruhára és Bocskai öltönyre valót, hogy méltóan ünnepeljük a magyarok bevonulását. Órákig vártuk, amíg Szobránc felől megjelent az első magyar katona. Ezt az érzést nem lehet leírni. Az emberek sírtak és virágesővel borították el a katonákat.

Valami mégis megtört az örömben: amikor a mi egyszerű magyar ruhánkban szinte szégyenkezünk a brokáttal, selyemmel tobzódó nyusztprémes, darutollas díszmagyarok mellett. Aharsány hangok sokakat elnémítottak. Gyermekfejjel idegen érzéssel silabizáltam: nagyságos, méltóságos, nagyméltóságú, kegyelmes. Mindezt mi ottani népek nem ismertük...

Egyházilag nagyon sokban gazdagodtunk a visszacsatolás után. Nem voltunk már szórvány, hanem éreztük, hogy hozzátartozunk a nagy evangélikus családhoz. Vendéglelkészek jöttek, akikre csodálattal tekintettünk. Megismertük Schulek Tibort, Tekus Ottót, Joób Olivért, Benczur Lászlót, Révész Istvánt, Turmezei Jánost és Turmezei Erzsébetet. Nagyon szép gyülekezeti élet kezdődött. Megújult a liturgiánk, mehettünk Magyarországra konferenciákra. Az addigi megtartó erőt is adó kultúrprotestáns vallásosság helyébe egy meleg, finn ébredési gyökerekből táplálkozó, Krisztus központú evangéliumi hit lépett. Jó érzés volt, amikor a templomban az istentiszteleten részt vett Kárpátalja evangélikus kormányzója, Tomcsányi Vilmos Pál is, és kivonultak a helyőrség katonái is.

Mégis igaz volt: „Milyen keserves rádöbbenést jelentett, amikor egyre jobban felismertem, hogy az anyaországiak mennyire csak gyarmatnak tekintik Kárpátalját. Igen, Kárpátalja gyarmatunk. Lenézett népével s igazán magyarnak nem hitt magyarságával... Eltékozoltuk” (Kárpátalja napló 120-121 old.).

Először a ruszinok zárkóztak be. Emlékszem egy tüntetésre, amelyen piros filcvirágokat osztogattak. Amikor hazavittem a virágot, testvérem messzire hajította és meglegyintette a fejemet. Akkor még nem volt minden világos a számomra, de egy életre megkaptam a világnézeti eligazítást. Testvéremnek köszönhetjük egyébként, hogy édesapánk, aki a gyülekezet gondnoka is volt, nem fekszik a többi ungvári

értelmiséggel együtt a szolvyvai tömegsírban, mert egy éjszaka minden nélkül, három bőrönddel elhagytuk Ungvárt.

Kárpátaljai lelki élményeinkből táplálkozó hitünk alapján az orosz megszállással meginduló évtizedekben munkahelyünkön első dolgunk volt tisztázni azt, hogy templomba járunk és hitünket gyakoroljuk. Testvérem megbecsült szakember lett, de vezető állásba soha nem került. Az egyházi élet a templom keretei közé szorult. Mégis, a Kőbányára került volt ungvári lelkészünkkel a legsötétebb diktatúra idején dinamikus gyülekezeti élet alakult ki. Azt jóformán nem is vettük figyelembe, hogy mit csinálnak a püspökök odafent. Bízunk abban, hogy jól vagy rosszul, de nem az egyház ellen, hanem az egyházért cselekszenek. A gyülekezeti élet nem múlt a püspökökön. Azt viszont sajnálattal állapítottuk meg, hogy a civil társadalomban sokan nagyon hamar alkalmazkodtak a kialakult új rendhez és annak elvárásaihoz.

Kárpátalja evangélikussága szétszóródott. Amikor világhossá vált, hogy nem áll vissza a régi Csehszlovákia ezen a területen, aki tehetne menekült. A legtöbben Szlovákiába mentek. – Egy szép történelmi pillanatnak voltunk tanúi, egy látomásnak. Húsz évig tartott...

TÓTH KÁROLY

Széljegyzetek az ökumenizmusról

Ebben az évben (1998) a legkülönbözőbb országok ökumenikus testületeiben sokat írnak, a folyóiratokban, a lapok hasábjain számos cikk jelenik meg az ökumenikus mozgalomról és az Egyházak Világtanácsáról. Ez nem csoda, mert *ezekben a hetekben emlékezik meg a világ az Egyházak Világtanácsa hivatalos megalakulásának 50. évfordulójáról*. Az első nagygyűlésen alakult meg 1948. augusztus 23-án a hollandiai Amszterdamban. Így született meg a legátfogóbb keresztény világszervezet. Még túlnyomó többségben nyugat-európai és észak-amerikai protestáns egyházak (42 országban) 147 tag-egyháza alakította meg az Egyházak Világtanácsát. *Az alapító országoknak egy része akkor még gyarmatként működött*. A magyarországi történelmi protestáns egyházak (a református és evangélikus) az alapítók között szerepeltek. Az érdeklődés a világszervezet iránt napjainkban még tovább növekszik majd, hiszen egyre közeledik a 2000. év, amikor a világ kereszténysége – remélhetőleg együtt is – szép ünnepségen emlékezik meg Jézus Krisztus születésének 2000. évfordulójáról, és az Egyházak Világtanácsa 8. Nagygyűlését ebben az évben tartja Afrikában, Zimbabwe fővárosában Harareben (1998 decemberében).

A XX. század végén az *ökumenikus mozgalom léte, befolyása már elvitathatatlan tény*. Sőt, még azt a kijelentést is meg lehet kockáztatni, hogy *az ökumenikus mozgalom és az Egyházak Világtanácsa fájdalmas feszültségei, eles ellentétei és megoldhatatlannak tűnő problémái a mozgalom túlságosan gyors fejlődésére és eredményeire vezethető vissza*. Olyannyira, hogy már az ökumenizmus ellenségei is megpróbálnak „ökumenikusnak” szervezkedni. Manapság az „ökumené” szó a keresztény egyházakon kívül, világi területen is elfogadott és alkalmazott kifejezés, és mindenfajta egység-törekvést jelez.

Az alapítás óta eltelt fél évszázad alatt az ökumenizmus hatalmas változásokon ment át. *A keresztény egyházak közötti klíma teljesen és gyökeresen megváltozott*. A különböző felekezeti egyházak más szemmel tekintenek egymásra, mint korábban; többségükben már nem ellenségesen (mint például 1928-ban, amikor XI. Piusz pápa

kiadta a „Mortalium Animos” című enciklikát, élesen elítélve az ökumenizmust). A különböző keresztény egyházak ma már *dialógusokat* folytatnak egymással és – bár a római katolikus egyház hivatalosan nem tagja az Egyházak Világtanácsának – részben már együttműködnek a világszervezettel, sőt az „evangelikálókkal” is van kapcsolat.

A fentiek ellenére elkerülhetetlen a különbségtétel a *világméretű ökumenizmus és az Egyházak Világtanácsa között*. Ez azonban nem azt jelenti, hogy e két valóságot széjjel kell és lehet választani; ma már az ökumenizmus sokkal több, mint egyetlen ökumenikus központ. Napjainkban az ökumenizmust már nem lehet központilag irányítani és alakítani. *Egyre szükségesebbé válik az ökumenikus kezdeményezések feladatát az egyes területekre ruházni.*

Feltétlenül szükséges tehát különbséget tenni a világméretű ökumenizmus és az Egyházak Világtanácsa között. Utóbbiban ma már 332 tag egyház van: protestánsok (beleértve az „új protestánsok” széles körét is: baptistákat, metodistákat stb.). Jelen vannak az anglikánok, a különböző ortodoxok és az ókatolikusok. Az ortodox egyházaknak az ökumenikus mozgalomhoz fűződő viszonya ezekben a napokban viharosan változik különböző okok miatt. (Erről külön tanulmányt kellene írni, amely ennek a dolgozatnak a keretét szétfeszítené.)

Mindent összevéve, az ökumenikus mozgalom keretében három nagy irányzat találkozott:

1. Különösen az Egyházak Világtanácsa társadalmi állásfoglalásai ébresztettek nagy érdeklődést *az államok határain túl is*, mert a „felelős társadalom” és a „gyors szociális változás” koncepciói ma már abban az ökumenikus projektumban kristályosodnak ki, amely az „Igazságosság, a béke és a teremtettség megőrzése” címet viseli. Más fontos kérdésekről, mint például az egyház-állami viszonyokról és az emberi jogok ökumenikus állásfoglalásairól e tanulmány szűk keretei miatt most nem szólhatunk.
2. A közép- és kelet-európai ortodoxia és a volt Szovjetunióban élő nagy ortodox egyház 1961-es csatlakozása az Egyházak Világtanácsához nagy reménységeket ébresztett. Ugyanakkor a „Nemzetközi Missziói Tanács” is része lett az ökumenikus mozgalomnak.
3. A világ politikai helyzete is gyökeresen megváltozott a második évezred utolsó évtizedében, és ez elhozta a nagy veszéllyel járó hidegháború végét.

Történelmi fordulópontot jelent az ökumenizmusban a római katolikus egyháznak a 2. Vatikáni Zsinaton elkezdődött változása (1962-65). 1978 óta pedig az új pápa, II. János Pál, különösen az 1980-90-es években látványos nyilatkozatokban és eseményekben tette nyilvánvalóvá ökumenizmusát. Le kell szögezni, hogy *ez a pápa ebben a tekintetben soha nem remélt változásokat vezetett be a római katolikus ökumenizmusba. Fontos tétele az, hogy a keresztény egyházak előtt nincs más út, mint az ökumenikus, az egységkeresés útja, amely folyamat „visszafordíthatatlan”.* Természetesen a római katolikus ökumenizmus sajátosan felekezeti és sok tekintetben nemcsak különbözik a protestáns és ortodox értelmezéstől, hanem ellene is mond azoknak.

Mindezek ellenére *lényegében a felekezeti egyházak kánoni és egyházzogi tekintetben majdnem semmit sem változtak.* A dialógusok és a gyakorlati együttműködések ellenére az alapigazságot még mindig az jellemzi, hogy *„konzekvenciák nélküli konzensus” van csupán.* Bár az is igaz, hogy fél évszázad alatt egyes egyházakban egész sor „apró lépésre” került sor az ökumenizmus útján. Az biztos, hogy mindannyian vallják az Egyházak Világtanácsa első alkotmányában foglaltakat:

„Az Egyházak Világtanácsa azoknak az egyházaknak a közössége, amelyek megvallják, hogy Jézus Krisztus a Szentírás szerint Úr, Isten és Megváltó és ezért teljesíteni akarják azt, amire elhivatottak az Atya, a Fiú és a Szentlélek dicsőségére.”

Szinte elképzelhetetlen áldás lehetne ha az évszázadok alatt megmerevedett felekezeti falakat át lehetne törni. Itt jegyezzük meg azt, hogy az evangélium interkulturálisizációja, az egyházak különbözősége nem mindig csak rossz; a kulturális, nyelvi stb. különbségeket ebből a szempontból is át kellene gondolni, a sokszínűség egymás gazdagítását is jelentheti.

A modern életnek ma már alig van olyan területe, amelyről az ökumenikus mozgalom (az Egyházak Világtanácsa) ne nyilvánítana világos véleményt. Mindez azonban problémákat is okoz, mert az említett állásfoglalások a különböző társadalmi helyzetben élő egyházak tagjait nem egyformán érdeklik. Az ökumenikus mozgalom vezetői megkísérelnek olyan kérdésekre is válaszolni, amelyek a világ más részein élő egyházaknak nem kérdései: például a „nők felszentelése”, a „homoszexuális kapcsolatok”. Ugyanakkor vannak olyan problémák, amelyek válasz nélkül maradnak. Egyik ilyen a „kommunizmus összeomlásának következményei” kérdése, amelyről mély eszmecserét kellene folytatni.

Véleményem szerint leginkább két nagy kérdés marad, amelyekre az ökumenikus mozgalom (és az Egyházak Világtanácsa) eddig nem adott világos választ:

1. *A római katolikus egyház ökumenizmusa nagy kihívás számunkra.* A Vatikán az utóbbi évtizedekben több hivatalos állásfoglalást tett közzé arról, hogy milyen feltételekkel vállalhatják az egyes országok a római katolikus püspökkari konferenciái tagságukat a helyi ökumenikus tanácsokban (lásd a II. Ökumenikus Direktórium Az ökumenizmus elveinek és szabályainak alkalmazásáról. Szent István Társulat 1996.) *Genfből eddig hasonló dokumentumokat nem kaptunk*, ami bizonyos tisztázatlanságot okoz. Az is igaz, hogy a római katolikus ökumenizmus rendkívül ellentmondásos. Ennek jó példája az evangélikus (lutheránus) egyházakkal folytatott párbeszéd és a „megigazulás tanával” kapcsolatos legújabb vita. (Lásd: Antwort der Katholischen Kirche auf die gemeinsame Erklärung. – Streit um den Entwurf zur Rechtfertigungslehre. EPD Dokumentation, 1998. június 30.)
2. *A második évezred utolsó évtizedében eljutottunk a Kelet és Nyugat közötti ellentét, a hidegháború végéhez, amelyet hivatalosan nem elemezték még kellőképpen.* A kelet- és közép-európai ökumenikus tagegyházak nagy feszültségekkel találkoznak emiatt. E tekintetben is sok mindent várunk még az ökumenikus mozgalomtól és az Egyházak Világtanácsától, valamint más, kontinentális és felekezeti világszervezetektől.

Továbbra is él bennünk az a reménység, „amely pedig nem szégyenít meg” (Róma, 5.5), hogy az ökumenikus mozgalom a jövőben fokozatosan választ talál ezekre a rendkívül fontos kihívásokra is.

FIGYELŐ

Új Jézus-regények

Norman Mailer: A Fiú evangéliuma, (Európa, 1998. 206. old. 850 Ft.)

Eliette Abecassis: Kumrán, avagy ki ölte meg Jézust? (Európa, 1998. 455 old. 300 Ft.)

Milyen volt Jézus, az Istenember, az Emberfia földi valóságában, halandó emberként? Aki betérhet a házunkba, akivel találkozhatunk az úton, akit hallgathatunk a hegyoldalra? A régiiek beérték az Evangéliumok válaszával, noha tudták, hogy azok nem életrajzok, hanem az Örömhír igehirdetései. Az elvilágiásodó 19-20. században kezdtek az írók életrajz vagy éppen regényteremtő szándékkal Jézus felé fordulni. Talán, mert akkor mertek a magasztos témára gondolni, talán mert hitet akartak ébreszteni, talán mert maguk is hitre áhítoztak. Utóbbira a pozitívista francia történész Renan a példa, akinek racionalista ábrázolásmódja mögül annyiszor elővillan a hit heves vágya. A hívő írók (Papini, Mauriac, Lagerlöf, Kodolányi, Ijjas Antal, Eördögh Szilveszter) és az újak: Norman Mailer, Eliette Abecassis, csak abban hasonlítanak egymásra, hogy ki-ki a saját Jézusáról, a maga képére és hasonlatosságára formált Megváltójáról szól, eszünkbe idézve Bonhoeffer szavait: szubjektíven kell Jézust elfogadnunk, ahogyan személyesen hozzánk fordul, „pro me”, vagyis aki értem, hozzám, miattam jött el a világba.

Norman Mailer műve: *A Fiú evangéliuma* mintha az egykori, eretnek „adaptációs” elméletet követné, azt a tanítást, miszerint Isten fiává fogadott egy földi embert. Mailer Jézusa merőben földi, ám ellentmondásban van önmagával, mert miközben „kiválasztottnak” nevezi magát (adoptáltak), kételkedés nélkül elfogadja isteni származását is. A történetet nagyjából követi a szinoptikus evangélisták közléseit (miközben az egyes szám első személyben szóló Jézus időnként túlzással, ferdítéssel, nagyotmondással vádolja őket). Az alapkoncepció vitatható: Jézus folyton a

farizeusokkal küzd (pedig voltak farizeus hívei is, főapostola Pál is az volt!) s emögött a „reformátori”, eretnek szembenállás mögött elhalványul a hatalmasokkal, a szadduceusokkal való élet-halál ellentét. Úgy tűnik, mintha tanításai miatt szánták volna őt halálra, pedig akik életére törtek, azok hatalmukat, nyugalmukat, kollaboráns békéjüket feltették, miközben a farizeusokat sem kedvelték.

Tévedések is akadnak a könyvben (magnapság, amikor a hittani, történelmi ismeretek nem éppen kifogástalanok, figyelmeztetnünk kell rájuk): Heródiás nem Fülöp halála után lett Antipász felesége – ebben ugyanis senki sem találhatott volna kivetni valót, hiszen a mózesi törvény előírta, hogy az özvegyet sógora köteles elvenni! –, hanem Fülöp életében, házasságtörő módon. Mária Magdolna nem lehet azonos a megkövezésre szánt házasságtörő asszonnyal, mert sosem volt férje. Lehetett bűnös, lehetett beteg (hét ördög ment ki belőle), csak éppen tettenért hűtlen nem. A Jeruzsálem végromlását és a végítéletet összeolvasztó evangéliumi szövegek (amelyek ma is sok hívőnek gondot okoznak) könnyebben elfogadhatók a régi fordításban, amely szerint „nem múlik el ez a nemzedék” – vagyis a nép –, mint a „nemzedék” fogalmával, mely időhatárt jelent.

Am leginkább a könyv fülszövege döbbenett meg. Eszerint az író „Jézus bőrébe igyekszik belebújni”. Mintha az ismeretlen fülszöveg-fogalmazó teljesen botfűlde lenne a téma megérzéséhez... Amit az is bizonyít, hogy Mailer „kiemelkedő teljesítményének” tartja a korszak „újjáteremtését”. Pedig Josephus Flaviustól napjainkig igen sokan felélesztették ezt a korszakot, csak ismerni kell a forrásokat...

Mindazonáltal Mailer műve kétségkívül az irodalom kategóriájába tartozik. Ezzel szemben a fiatal francia író, Eliette Abecassis: *Kumrán, avagy ki ölte meg Jézust?* – c. regénye valami egészen új műfajt képvisel,

amit nem az irodalomhoz, inkább a koktélishoz érzek hasonlónak... Végy valamennyi tudományt, hozzá izgalmas bűnügyi történetet, sok borzalmat, nyomozást, kevés szerelmet, rengeteg bibliai idézetet, rázd jól össze, csak lesz belőle valami...

Hát lesz. Olvasását nehéz elkezdni, abahagyni még nehezebb. Mert az író – kevés lélektani érzékkel! – a tudománnyal nyit a regénybe. A Holt-tengeri tekercekről, az esszénusokról, a kumráni kolostorvárosról szóló alapos ismereteket bizonyító fejezet után kezdődik a történet, mely egy jeruzsálemi régész és haszid-iskolás fia nyomozó munkájáról szól. A kezdetben ateista régész tudománya megszállottja, a fiú hitének fanatikusa, és mindketten egy pergamentekercs nyomába erednek, amely különös módon hol eltűnik, hol előkerül, de akiknek a kezén megfordul, azokat titokzatos tettesek mind keresztrefeszítik a XX. sz. kellős közepén.

A tekercs azért oly fontos, mert állítólag bizonyítaná (semmit sem bizonyít, mert előbb eltűnik), hogy Jézus esszénus volt, s a kumrániakkal együtt fegyveres harcra készült, ám a „szent inkvizíció” utódszervezete dogmatikai okból meg akarja semmisíteni a tekercsét,

mielőtt az meghazudtolhatná az evangéliumokat (melyek a szerző szerint „sok évtizeddel” Jézus után íródtak!). A kegyetlen gyilkosságokat egyébként nem az inkvizítorok, hanem a ma is élő esszénusok követik el, akik kétezer év óta lappanganak a barlangok mélyén – a megmaradás érdekében nőket is engednek maguk közé –, hogy létezésük ki ne derüljön.

Olvasás közben elkerülhetetlenül azon töprengünk, miként lehet valaki tudós ismerője a Bibliának, a judaisztikának, a régésznek, a mai Izrael néprajzának, társadalmának – és közben krimi, sőt thriller-szerző?! Csak úgy képzelhetem el, hogy talán különféle szakemberek dolgoztak a szerző „keze alá”.

Ami létrejött, kétségkívül izgalmas, csak felettebb hamis. Semmi köze az igazsághoz. Ha Pilátussal szövegeztünk, azt kérdezzük, mi az igazság? – A Holt-tengeri tekercek ügyében a kérdés bőséges tudományos irodalmában kell keresnünk a választ. Krimi nélkül. Dicséretet érdemel azonban a könyv fordítója (N. Kiss Zsuzsa munkája) és az idézetek szép veretes nyelve.

Bozóky Éva

Új egyetemi tankönyv az írásmagyarazatról

Fabiny Tibor: A keresztény hermeneutika kérdései és története. I. A prekritikai korszak: az első századtól a reformáció koráig. (Hermeneutikai Kutatóközpont, 1998)

Talán két alapvető dolgot nem kell bizonygatnom. Az egyik a Szentírás-magyarázat elveinek és módszereinek, tehát a hermeneutikának fontossága az egyház életében. Nem mindegy ugyanis, hogy a protestáns egyházakban fundamentalista, karizmatikus, liberális, feminista vagy reformátori írásmagyarázat folyik. A másik dolog, amit nem kell bizonygatnom, az a szerző, Fabiny Tibor szakértelme. Amikor 1993-ban a Lelkipásztor c. folyóiratban „Irodalomtudomány és teológia” c. írásomban hozzászóltam cikksorozatához, már széleskörű munkásságra tekinthetett vissza. Arra alapozva javasoltam akkor, hogy „Kellene egy Hermeneutikai Intézet”. Most örömmel látom, hogy a javasolt intézet, Hermeneutikai Kutatóközpont néven, Fabiny Tibor vezetésével nemcsak megalakult, de napjainkra már kb. a 25. kiadványát jelentette

meg. Az intézet a teológiai mellett az irodalmi és filozófiai hermeneutikával is foglalkozik. Munkakapcsolatban áll a Zürichi Egyetem Hermeneutikai Intézetével, konferenciákat rendez, előadássorozatokat tart, speciális képzést indított. Most pedig vezetője a Tankönyvpályázat egyik nyerteseként egyetemi tankönyvet adott ki a témáról.

Ennek az értékes tankönyvnek a címe már sokat elárul tartalmából: nemcsak az írásmagyarázati elvek történetét mutatja be mintegy hosszmeteszben a kezdetektől a 16. század végéig, hanem ennek a tudománynak legújabb eredményeit is, amikor századunk kutatástörténetének kérdésfelvetéseit, vitáit és irodalmát veszi sorra. A mű négy nagyobb részből és számos, jól tagolt egységből áll. Minden fejezet elején értékes bibliográfiát találunk, amelyik különös tekintettel van a magyar nyelvű irodalomra. Ez utóbbi gazdagabb, sokoldalúbb, mint gondolnánk.

Az első rész „Hermeneutikai kérdések a Biblia keresztény értelmezésében” címet viseli. A képes beszéd („képi nyelv”) mind a funda-

mentalizmustól, mind a historikus szemlélet-től elhatárolódást kínál. Szerző, Ricoeur nyomán „a második naivitás” állapotát vallja, túl a kritikátlan naivitáson és a történetkritikai módszeren, sőt világnézetén. A képes beszédre jogosultságára a Bibliában előforduló „ruha”-motívumok bemutatásával ad érdekes példákat. Az inspiráció sokat vitatott témájához nyelvészeti megközelítést ajánl. Az olvasás-központú szemlélet bizonyítja, hogy hatásában mennyire ihletett a szent szöveg. A Lélek nemcsak alkotója, de alkalmazója is a Szentírásnak, mind egyének, mind közösségek életében. A paradigmák változásának „posztmodern” gondolatvilágát rendkívül szemléletesen és közérthetően mutatja be a tankönyv, s azt is, ami ebből a hermeneutika művelésére nézve következik. Ha a keresztény írásmagyarázat első paradigma-váltása a tipológiától a dogmatikáig terjedt, a második váltást pedig a dogmatikától a történetkritikáig vezető út jellemezte, akkor a harmadik váltás napjainkban a történetkritikától az irodalmi-nyelvi megközelítésig tart. Ezután az ún. „kánonkritika” bemutatása következik, Brevard S. Childs munkássága alapján. Ez valójában annak a régi reformátori elvnek a felújítása, hogy „a Szentírás önmagát magyarázza”. Az egyes idézeteket a szöveg összefüggésébe, az egyes könyveket az üdvtörténet, a kánon keretébe kell helyezni a megérték érdekében. A következő fejezetet a *sensus literalis*, a betű vagy szó szerinti értelmezés kérdésének szenteli a szerző. Ez a szemléletmód kezdettől fogva jótékonyan érvényesült az írásmagyarázatban, csak a 17. században torzult el egyfelől a merev betűtisztelt, másfelől a mindent relativizáló historizmus irányába. Rendkívül érdekes négy modern elméletet mutat be Fabiny Tibor, melyek a literalizmus korszerű visszaállítására törekcsenek. Exkurzusként B. Childs a Yale-i Egyetem és J. Barr, az Oxfordi Egyetem ószövegség kutatóinak vitáját ismerteti, értékeli és bírálja. Ezután a *sensus typicus*, a tipológiai értelmezés következik. Szerzőnek erről 1992-ben angol nyelvű könyve jelent meg Londonban. *The Lion and the Lamb* („Az oroszlán és a bárány”). Az exegetáknak különösen a Szentírás belüli tipologizálásról írt

fejtegetés szolgálhat tanulsággul. Szó esik még a *sensus plenior*-ról (a szöveg „teljesebb” értelme), G. Ebeling „új hermeneutika” irányzatáról, a látás és hallás viszonyáról a szöveg megértés során, végül az értelmezés- és hatástörténetről. A szerző szakavatottan és naprakészen vezet be olvasóit az irodalmi- és a teológiai hermeneutika világába.

A történeti rész három periódust tárgyal: *a kezdetektől az egyházatyákkal záródó kort, a középkort, végül a reformáció korszakát*. Nagyszerű szövegválogatások, jó fordítások emelik a tankönyv értékét. Az ókori fejezetben hálás téma az alexandriai és az antochiai teológiai iskolák különbségének bemutatása. Fabiny szakértője az első latin nyelvű hermeneutikai értekezés szerzője: Tyconius munkásságának, a Kutatóközpont nemrégiben adta ki Tyconius hermeneutikáját, Czachesz István méltó fordításában. Tyconius még Ágoston egyházatyának is mintául szolgált, ezenkívül érdekes olvasni arról a „kétfrontos” küzdeletről, amit egyháza érdekében végzett. A középkori írásmagyarázat először a Catena-k (értelmezési láncok összefüggő témákról), majd a glosszák (a szöveg melletti jegyzetek) formájában jelentkezett. Erre a korszakra a „négyes értelem” (betű szerinti, allegorikus, morális és anagogikus-szimbolikus) volt jellemző. A mai olvasó felfedezheti, hogy napjaink igehirdetői gyakran alkalmazzák – talán nem tudatosan – ezeket a régi megközelítéseket. A reformáció írásértelmezésének szentelt részben Luther hermeneutikájáról írt műveit a Hermeneutikai Füzetek sorában már itthon is megjelentette. Minden Lutherről szóló elméletnél érdekesebb azonban a reformátor méltán híres Magnificat-kommentárja. Óserővel megszólaló evangéliumhirdetést tartunk a kezünkben, miközben olvassuk.

Fabiny Tibor egyetemi tankönyve teológusoknak, irodalmároknak, filozófusoknak, a Biblia tudományos és hívő interpretációja iránt érdeklődőknek lesz hasznos segítség a tájékozódásban és a további kutatásokhoz szükséges ismeretek megszerzésében. (Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1998)

Bolyki János

Urai Erika kiállításáról

Urai Erika grafikusművész gyűjteményes kiállítása ez év áprilisában nyílt meg „Életműtörédé” címmel, a Várszínház Galériában. Egyházunk sok kiadványa jelent meg a – hazánkban oly méltatlanul agyonhallgatott, mellőzött alkotó grafikáival. Már gimnazistaként ő illusztrálta gyermekimádkönyvünket (Kezrede bízom lelkemet. Szerk. Jávor Pál. Magyar Luther Társaság, 1947), az utóbbi években pedig ő készítette el lapunk, a Credo borítótervét. Köszönjük szépen sok munkáját és gratulálunk a hangulatos, gazdag kiállításhoz!

az olvasószerkesztő

Tisztelt Vendégek!

Olyan művész munkáinak bemutatására jöttünk ma össze, akinek több évtizedes pályája során még nem volt lehetősége gyűjteményes kiállításra. Azt hiszem, nem szükséges hangsúlyoznom, hogy milyen jelentős esemény minden művész számára, hogy így találkozzon a műveit csak könyvekből ismerő emberekkel.

A művészet, a művészi alkotás az emberi elme különleges tevékenysége, ami a tudományokkal ellentétben nem szorítható a mindennapi élet logikai kereteibe. A művészi alkotás igénye a Föld minden népének körében megtalálható, tehát egyetemes, például az eszkimóknál, vagy a sivatagi törzseknel is létezik. Sokféle adottság mellett azonban egyvalami feltétlenül szükséges a művészi alkotáshoz, és ez a tehetség.

Urai Erika rajzkészségére szerencsére már nagyon korán felfigyelt édesapja, aki hét éves korától kezdve taníttatta őt ilyen irányban. További fejlődéséhez jó alapot nyújtott számára a Deák téri Evangélikus Gimnázium, később pedig Jaschik Almos színpadi tervező művész magániskolája, ahol többek között Kovács Margit és Németh Antal is tanult egykor. Döntő volt még életében az, hogy az ELTE bölcsészkarán művészettörténeti, régészeti és muzeológiai tanulmányokat folytatott, s így alapos áttekintést szerzett a művészetekről és műemlékekről.

Tehetsége és talán szerénysége miatt egy olyan művészi pályát, a könyvillusztrálást választotta, amely jórészt a különféle könyvek adott tartalmához csatlakozik. Ez egyrészt tehát kötött témákat jelentett számára, másrészt azonban mindig új felfedezésekkel gazdagította őt, hiszen minden könyv témájához újabb és újabb ismereteket szerzett. Élete és munkája így felfedezések hosszú sorozata lett.

Tanulmányai befejezése és a család-alapítás után máris sikeresen indult grafikus tevékenysége. Egyik jelentős munkája volt a „Medvefű”, vagyis a finnugor meseillusztráció-sorozat, amely a nyugatnémet Dausien Kiadónál, majd magyar kiadásban is megje-

lent, és nívódíjat kapott. Már itt is felfedezhetjük azokat a vonásokat, amelyek későbbi munkáira is jellemzők maradtak: a hiteles viseleteket, a miniatúrákhoz közelálló képi feldolgozást. Több képe álomszerű, víziójelle-gű, s így ténylegesen összeolvad a mesék történetével, hangulatával.

Egy kenyai kongresszuson egy helybeli építész azt mondta a külföldi résztvevőknek, hogy nem szükséges a nyugati építészeti kész elemeit odavinni számukra, hanem támogatásuk az afrikai népeket inkább az alapanyagokkal, amelyekkel azután ők a saját hagyományaik és igényük szerint tudják majd megalkotni a saját épületeiket. Ebből a gondolatmenetből kiindulva adták ki a „Hogyan laknak” című kötetet, amelyhez Urai Erika 24 lapos képsorozatot rajzolt és festett, amelyek ugyanennyi etnikai és kultúrkört fognak át. E műnek az volt a célja, hogy megismertesse a gyerekekkel hogyan és milyen házakban laknak az emberek a Föld különböző országaiban. A téma széleskörű feldolgozását jellemzi, hogy szerepelnek benne afrikai házak, dél-kelet-ázsiai cölöpházak és japán lakóházak is. De láthatunk itt ausztráliai faházakban ülő gyerekeket vagy a brazil őserdők lakóit is.

Ezután egyre több hasonló jellegű, átfogó témájú könyvben jelentek meg illusztrációi. Kiemelhetjük a „Hogyan közlekednek” című kötet képeit, amelyek között lakószekérrel vándorló kézművesek, baktriai tevéken ülő alakok és belsőázsiai gyerekek képei is szerepelnek.

Az angol Pergamon Kiadónál jelent meg a „Hogyan játszanak” című könyv, amelyre eddig sajnos még nem akadt magyar kiadó. E képekhez a művésznő alaposan tanulmányozta a rajzokhoz bemutatott játékokat, így ezek is hitelesek.

Kiemelkedő munkái láthatók a „Hogyan öltözködnek” című, szintén 24 kultúrkört, 40 országot, illetve népet bemutató könyvben, amely Weöres Sándor és Károlyi Amy verseit is tartalmazza. Csak ez a könyve – legalább hat országban – mintegy 160 ezer példányban jelent meg.

Több munkája jelent meg a magyar néprajz köréből is. Ezek közül talán a „Jeles napok és népszokások” című képsorozatot kell kiemelni, melyben a 12 hónap ünnepeit dolgozta fel, továbbá a Kresz Mária által gyűjtött „Mondókák”-hoz tartozó képeket, amelyek Kodály Zoltán egy-egy témájához csatlakoznak. Boglár Lajos neves Amerika-kutatóval közösen készült munkája a „Hogyan esznek?” címet viselhetné, ha kiadó akadna rá. Ennek rajzain olyan ritkaságok is szerepelnek, mint például az indiai levesfőzés, a manioka mérgeztelenítése, vagy a lappföldi halfüstölés.

Különbő képsorozatai általában magyar nyelvű könyvekben jelentek meg, de többnek 6-7 idegennyelvű kiadása is volt. A népmesék világa mindig érdekelte, s így készített illusztrációkat a Biernatzky Szilárd által gyűjtött, mintegy 800 oldalas afrikai mesékhez, melyek még nem jelentek meg.

Mikor a Föld legkülönbözőbb tájait-népeit bemutató sorozatainak a lapjait nézegetjük, egy-egy álmyszerű világ bontakozik ki előttünk. A néző számára azonban felmerülhet a kérdés, hogy miként tudta a művész illusztrálni ilyen távoli országok, népek életét és szokásait. A magyarázat az, hogy Urai Erika mindig a legnagyobb körültekintéssel és lelkiismeretességgel kezdett a témák feldolgozásához. Több keleti, vagyis ázsiai vonatkozású képeknek előkészítése során volt alkalmam találkozni Vele, és jól emlékszem arra, hogy mindegyikhez széleskörű szakirodalmat és művészeti kiadványokat tanulmányozott át. Ezért hitelesek mindig képei a legapróbb részletekig. Nem az egzotikumot kereste, hanem reális, de egyben egyéni művészi megoldású képeket tervezett. Rendkívül széleskörű, művészeti és kultúrtörténeti műveltsége megővta őt a több grafikus esetében fellelhető tévedésektől.

A nagy távlatokat átfogó képsorozatai mellett szerepelnek itt portréi is: így pl. Kós Károlyról, az esőerdő-kutató dr. Balogh János akadémikus professzorról, Németh Lászlóról és rokonaíróról.

Az „Antik-kultúra” címet viselő, megkapó képét – a nőalak testéből kinyúló ágakkal – a saját örömeire festette. Ez a kép engem egy modern japán textilfestő művész hasonló ihletésű képre emlékeztet, amelyben a Kelet egyik fő vallásának, a buddhizmusnak az Ázsiát átfogó szerepét érzékeltette a művész egy csodálatos fa ágain levő emberekkel.

Rendszeresen készített képeket különböző grafikai és gyermekkönyv biennálékra is, így a brnói, barcelonai, bolognai, pozsonyi bi-

ennálékra. Rendszeresen szerepeltek képei a frankfurti könyvvásáron is.

Kutatási területem a keleti művészet, és így meg kell említenem itt néhány ázsiai irodalmi műfordításhoz csatlakozó munkáját is, így például a monumentális indiai eposz, a Mahabharata illusztrációit, Kálidasza „Felhőhírnök”-ét, és a „Párnakönyv”-et. Készített illusztrációkat szibériai mondákhöz és indonéziai mesékhez is. Alakjai fiziognómiailag is hitelesek. Indiai nőalakjainál például nem ormótlan hústornyokat találunk, mint néhány más műfordítási illusztráció, hanem természetes arányokat és jellemző kifejezéseket.

Külön kell szólni a címlaptervező és művészi betűíró, vagyis kalligráfus erényeiről és munkájáról. Negyven év alatt több mint 1200 könyv és más kiadvány címlapját és kötés-mintáját tervezte. Ez valami elképesztő szám, amelyben lexikonok, drámairodalom, Shakespeare, Goethe, Weöres Sándor kötetei, és keleti műfordítások is szerepelnek, s mind rendkívül igényes munkák.

„Alegszebb könyv” díját kapta a Klaniczay Tibor „Francia Irodalom” című kötetért. Díjat nyert könyvei között meg kell említeni a „Japán iparművészet” című könyvemet is, amelyet szintén ő tervezett és amelyet a Kiadói Főigazgatóság nívódíjjal jutalmazott.

A művészi betűírással és tervezéssel szintén igen korán kezdett foglalkozni. Nem elégedett meg azonban a nyomdászatban használt írástípusokkal és betűkkel, hanem többféle egyéni betűtípust is kidolgozott bizonyos könyvekhez, és így lett hazánkban az egyik legkiválóbb betűtervező művész.

Minden generáció késznek, természetesnek veszi a saját kora által adott formákat és lehetőségeket. Úgy vagyunk mi is a nyomtatott és írott betűkkel, amelyek azonban mégiscsak többévszázados európai fejlődés eredményei. Amikor Urai Erika betűt látjuk, akkor ébredünk rá, hogy a történelmi hagyomány mellett mennyi egyéni intuíció és megoldás tárul a szemünk elé. A szép könyv, művészi tervezésével, grafikaival és betűivel mindig az öröm forrása marad számunkra még az internet korszakában is, mert sokkal közelebbi, a személyhez kapcsolódó élményt nyújt számunkra. Kézbe vehetjük, belelapozhatunk, emlékeink, asszociációink tapadnak hozzá, s így közelebb kerül érzelmünkhez és a művészet világához.

Amikor Urai Erika művészi alkotásainak szépségét sommáznunk kell, akkor a finom vonalkultúra mellett sajátos színeit kell talán leginkább kiemelnünk: ezek nemcsak különleges árnyalatúak és tiszták, hanem köze-

lebról megnézve rendkívül gazdag textúrát, aprólékos kidolgozást rejtenek, amely a nyomdai reprodukálás során már nem is figyelhető meg olyan jól, mint az itt látható eredetieken. E megoldásoknál elmondása szerint többnyire még a Jaschik Álmosnál tanult technikákat alkalmazta, de teljesen eredeti grafikai és festési módszerei is vannak.

E kiállítás címe: „Életműtöredék”. Valójában azonban úgy érzem, hogy e képek összefüggő, teljes képet nyújtanak Urai Erika művészi fejlődéséről, derűs, kedves egyéniségéről, amit az elmúlt 40-50 év minden zűrzavara között is sikerült megőriznie. Mindebben a munkáját támogató és részben folytató családtagjainak is jelentős szerepe volt.

A sziklaszilárd elit

Részlet C. G. Jung Lélekgyógyászat című fordításkötetének kísérő tanulmányából. Vallás és pszichoterápia. Európa Kiadó, Mérleg sorozat.

Az emberi jelenségek többé-kevésbé összetettek, a „jó” is rosszá fajulhat, ha mértéktelenül élnek vele, s ami igen keserves, abból is lehet idővel például edzettség, ön- és életismeret, ami későbbi megpróbáltatásokban nélkülözhetetlen. Az agyonkíméltek sorsa nem irigylésreméltó: még közepes nehézségektől is roskadoznak, kudarcútrő képességük félelmetesen csekély. Meddig jó a jó, s mi áldást hozhat idővel a „rossz”, érdemes erről elolvasni C. G. Jung vagy a Linn fivérek gondolatait. Még az ördög sem olyan fekete, mint amilyennek festik, hanem sokkal bonyolultabban az. Téves alkalmazástól a legjobb gyógyszer is lehet méreg, s a tegnap igazsága holnap már kevésbé érvényes.

Több mint 2100 évvel ezelőtt – ha ugyan nem hamarabb – s vészes történelmi viharok közepette alakult az önálló létéért küzdő Izraelben a *farizeusok* (elkülönültek, szentek, önmegtartóztatók) társasága. Dehogyan voltak ők eleve képmutatók! Kisebb, zárt csoportokban a mózesi törvény és az ebből adódó vallási rend rigorózus, kínos pontosságú megtartását szorgalmazták, sőt követelték társadalmi szinten is. „Bibliaspecialistáik” az ún. írástudók voltak, de ők maguk is betéve tudták szinte az egész mózesi, prófétai és egyéb hagyományt, atyáik törvénytárgyarázataival

Tisztelt vendégek! Az itt látható képek egy tiszta lélek és érzékeny, érző szív művészi megnyilvánulásai. Kérem, fogadják őket szeretettel.

A magam részéről itt is köszönetemet fejezem ki Urai Erikának három könyvem művészi grafikai tervezéséért. További munkájához jó egészséget és sok sikert kívánok.

A kiállítás bemutatásának lehetőségéért Ablonczy László igazgató úrnak kell köszönetet mondani, valamint Györfly Mariannak a rendezésében nyújtott segítségéért.

Befejezésül engedjék meg, hogy köszöntsem a körünkben jelenlévő Hubay Miklós író urat, aki 80 éves születésnapját ünnepli. Neki is jó egészséget és további szép írói munkát kívánok. Köszönöm figyelmüket.

Ferenczy László

együtt. Közmegebecsülésnek örvendtek, politikai-közéleti befolyásuk akkor is nagy volt, ha „ellenzékbe” szorultak; anyagiakban sem szűkölködtek. A Kr. u. 1. században hatezren lehettek. Legfőbb erősségükből, a vallási szabályok betű szerinti, irgalmatlan megtart(at)ásából lett idővel a legkirívóbb hibájuk-bűnük: a *kegyetlen kegyesség*. Embertelenül, „halálos-pontos” kimértséggel alkalmazták az imádott Törvényt, holott – Jézus Krisztus szerint – az lett az emberért, és nem megfordítva. Még rá is licitáltak a tilalmakra – hogy még különbeknek tarthassák magukat? Az ő „egyenletük” kb. így festett: vallás = szigor a négyzetben. Az ilyen „komolyságból” könnyen következik, hogy a hit egyik ismeretőjele a homlokráncolás; a spontán derű valahogy gyanús, az öröm bennragad a szótárbán, annyira rangos a komorság.

Ők a Názáreti Jézust amolyan laza rabbinak tarthatták, mert mi lesz a vallásból meg az erkölcsből, ha az efféle liberálisok elkezdnek csak úgy összevissza megbocsátani?! Ami persze jellemző félremagyarázás volt, de az ilyen *büntető formalizmus* lesz keserű és „szertelenítő” még vallásilag is, mai hitbe burkolózva súlyos pszichikus rendellenességeket is okozhat. A *hőágyas prokruzstések maguk is megkövülnek*. (Attól függő mértékben, hogy mennyire élték bele magukat emberkovácsszerepükbe.) Amiképp egy hajó is térhet el apránként, de katasztrófálisan a helyes iránytól, ha nem ügyelnek a tájolóra, úgy az

eredetileg jó szándékú, de magasztos elit voltába beleszédülő farizeus is csak fokozatosan – s nem is mindig végtelenen – lesz kegyetlen kegyes.

Nagy átlagban az emberek negyede hajlamos a rend becsülendő, sőt nélkülözhetetlen elvének *túlértékelésére*. Ennek bizonyos nagy pontosságot kívánó foglalkozásokban hasznát is veszik, ám ha a merev szabálykövetésből emberi viszonylatainkban „*rendburjánzás*” leszer, annak a következményei a családtól a társadalomig pusztítóak. Ahogy a kő nem rugalmas, és kénytelen keménynek lenni, a megkövült lelkű ember is *kényszeres* (mikor milyen fokon) – aminek kifejtett formája már egyértelműen *neurotikus*. A jó és szükséges dolgoknak is megvan a karikatúrájuk, kedvezetlenebb esetben a beteges torzképük. Ez korántsem feltétlenül vallási színezet és eredet, amiképp *dogmatizmus* is többféle akad, főként ott, ahol rideg tanokat erőltetetten s egyoldalúan alkalmaznak. (Valláspótlék jellege viszont lehet, elsősorban akkor, ha az emberi lélek mélyéből az elfojtott vallási igény másképp nem tud feltörni. Am ez inkább destruktív, netalán antikrisztusi jelenség, amint az a náciizmus és bolsevizmus esetében porondra lépett: ilyen az, amikor istent játszik egy faj, vagy egy társadalmi osztály, élén egy démoni félőrülttel.) *Freud* ugyan a vallást eleinte mindenestől a kényszeres neurózis kategóriájába utalta, ezt azonban később tanítványai korrigálták. Az mindenesetre igaz, hogy bármilyen rigid, erőszakosan rendszerező és mesterkélt eszmevilág, illetve gyakorlat hajlamos kegyetlen-merevvé tenni, elemberteleníteni az életet. (Nem mintha az ellenkező véglét különb volna.)

„*Erényrák*” lehet abból, ha egyéni vagy hivatalos kiválóságok úgyszólván látványos sportot csinálnak valamilyen jó és helyes elvből, szabályból, parancsolatból, életellenesen túlozva. (Ez főként társadalmiasítva kész veszedelem.) Úgy lehet a fegyelemből embergyötres, a takarékossgából zsuroriság, a szabadságból káosz, a valláserkölcsből pedig tilalomfaerdő, sok önkéntes csósszel. Elsősorban ami e két utóbbit illeti, akár katasztrófális is lehet minden végtelen gondolkodás, reagálás. Mintha feltétlenül választani kellene a tűzhalál és a megfagyás között. Mert a szex-őrület kétféle: érte, vagy ellene. Hogy a zabolátlan-ság hová vezet, azt egyre több „szélesvásznú” illusztráció jelzi, más kollektív válságtünetekkel együtt: szenvedélybetegségek, kriminalitás, önzés minden mennyiségben, környezetrombolás stb. Végső soron nem volt dicső hadított a „régí erkölcsök” lerombolása azok

bizonyos hibáira hivatkozván, de értékeiket (Nyugaton is) kiakolbólítva, nálunk pedig megtoldva a 40 évi „pusztai vándorlással”, rengeteg hazugsággal, nyílt vagy leplezett megfélemlítéssel, manipulációkkal. Oly sokáig volt jövedelmező divat a görbe gerinc, hogy utána nem mindenki képes (vagy hajlandó) főlegyenesedve járni. Ám a személyes és közösségi „testgyeneszet” kollektív létféltétel. Ebben pedig a vallási megújulásnak kulcs szerepe van: mennyire tud „a föld sója” lenni.

Választott témánknak megfelelően éppen ezért úgyszólván „*vallásgyógyászzal*” foglalkozunk, és pedig kettős értelemben. Egyrészt segíteni igyekszünk a személyes és intézményesen gyakorolt vallásos hit megővésében minden számbajöhető pszichikai károsodástól: *megelőzéssel*. Másrészt „szemlénk” tárgya a hit igen sokszor észrevétlen, mintegy titkon belopakodó (tudattalan!) elszíneződése, majd egyoldalúvá, szorongóvá, túlbuzgóvá, kizárólagossá, önmagát le- vagy túlbecsülővé (stb.) torzulása mint gyógyítandó kórkép. Ebbe döntő változást vagy akár csak enyhülést hozni rendkívül bonyolult és „hálátlan” feladat, mert a *vallási deformációk ravaszul Isten mögé bújnak*, s mintha a hit szükségszerű velejárói volnának, a szentség integráns részének adják ki magukat – akkor pedig eltávolításuk az élő Isten kiiktatását jelentené. Szinte kísérteties ez: mintha a megtévesztés („jóindulatúan”!) púpot növesztene áldozataira, ám ezt, szentnek tekintve, még terjeszteni is kellene. Úgy aztán aki nem púpos, az gyanús! Nála istentelenebb már csak az, aki más szabvány szerint púpos. Vagyis: a vallás, emberi „használatban”, közvetítőinek s igénybevevőinek lelki ficamait, gyarló indulatait is tükröztetheti. Igen különböző lehet például, hogy ki milyen „szemüveggel” olvassa a Bibliát, abból mit emel ki s min siklik át, netalán min akad meg – ebben a lélektani, típusán kívül úgyszólván egész élettörténete benne lehet. A tévedési hányadost jótékonyan csökkentheti, ha tud pápaszeméről s annak természetéről. Ez azonban már számottevő kritikai önismeretet föltételez.

Mindezek után indokolt az a sejtélem, hogy a kevésbé mindig is hajlamos embernek fölöttébb kényelmetlen lehet komolyan szembenéznie önmagával. Ezért az adott környezet és/vagy a saját értékvilága szerint legtovább tartott elemekből még önmagára is meggyőzően ható *elit-imágót*, eszményi maszkot fejleszt ki. Ennek maradéktalan ragyogása érdekében, s hogy önérzete is osztályon felüli legyen, iparkodik kiszorítani tudatából mindent, ami e tekintetben kétséget kelthet-

ne. Eme dicsőfényalkotó buzgólkodásban kiemelt szerepet kaphat a vallás, hiszen segítségével – ezt értékelő közegben – a legszebb képet mutathatja a becsvágyó személy. De ez nem pusztán látszat! Igen komoly, kétségbevonhatatlan áldozatokat és erényeket is vonulathat fel a glória-aspiráns: drágán veszi meg a belépőjegyet a dicsők társaságába, például önmagához is szigorú, s ezt követeli meg másoktól is. Amit produkál, azt el kell ismerni, még ha túloz is egyben-másban, mondjuk, hiúságával és erőszakosságával. De puritán törvénytisztelő, bőkezű adakozó, példamutató polgár stb. Akkor miért bírálta a farizeusokat olyan kíméletlen élel Jézus? Aligha voltak ők olyan tudatos hipokraták, mint Molière Tartuffe-je, aki hidegvérrel fölmérte, hogy az adott társadalomban vallásos szereppel érvényesülhet a legjobban.

A mindenkori farizeus (a vérbeli) általában apránként csúszik bele a lelketlen formalizmusba s elbűvölő maszkljának gondos, napenkénti fényesítésébe. Cselekvésének, lelkületének a voltaképpeni *forrása* válik tisztá-

talanná, hiszen első renden vallásérkölcsi eszköztárral szerez elismerést, látszik másoknál sokkal különbnek, hiszi el magának önnön dicsőségét, és szerelmesedik bele kegyes önmagába. Ám annyira azonosul álarcával, hogy az mintegy ránő emberi ábrázatára, s lassan felszívja azt. S aztán már a szerep játssza az embert, mégpedig szigorúan. Tudja a dolgát, mint Prokrusztész. S ez a modell/mentalitás mai *neurózisokban is felfedezhető*, különféle változatokban.

A mitikus Prokrusztész és a történeti-bibliai farizeus egy-egy olyan *kép*, amelyek egymásnak közeli rokonaiként ott lapulnak mindegyikünk lelke mélyén (kollektív tudattalanunkban), és képesek megvalósultan színre lépni, mielőst erre tápot kapnak külső-belső adottságainkból. Vagy oly megbabonázóan tudnak hatni ránk, hogy áldozatukká eshetünk – mikor milyen mértékben. Igen fontos, hogy idejekorán felismerjük őket megéjtő álruhájukban is. Nagyon szívesen öltönek vallási köntöst.

Bodrog Miklós

Nyolc éves a Máriaremete– Hidegkúti Ökumenikus Általános Iskola

Ha valaki előzetes tájékozottság nélkül ellátogatna az iskolába, hamarosan észrevenné, hogy valamiféle egyházi iskolába jutott: például tanítás előtt ima, kereszt (korpusz nélkül) és bibliai idézetek az osztályokban, hittan az órarendben, étkezés előtti ima az ebédlőben. Talán tanácstalanul nézné, hogy ima előtt sokan keresztet vetnek, sokan nem. Tanácstalanágát fokozná, ha eszébe villanna, hogy a bejáratnál az állami címert látta a szokásos ovális táblán, tehát önkormányzati iskolában jár.

Az intézményt 1990. augusztus 1-i hatállyal alakította polgári kezdeményezésre és nyomásra a Budapest II. kerületi Önkormányzat. A kezdeményező szülők úgy gondolták, hogy mint adófizető állampolgárnak és mint nem elhanyagolható kisebbségnek joguk van saját elképzelésük, világnézetük szerint nevelő, állami fenntartású, tehát elvileg ingyenes iskolába járatni gyerekeiket, ha ez megvalósítható. Azon a véleményen voltak, hogy az oktatási hatóságok eléggé nagykorúaknak kell hogy tekintsék az oktatásban-nevelésben leginkább érdekelteknek, a szülőknek felelős közösséget (az Iskolaszék Egyesü-

letet) ahhoz, hogy iskolájuk felügyeletét ellássák.

Bár csaknem kizárólag katolikusok voltak, nagytöbbségű szavazással úgy döntöttek, hogy az iskola ökumenikus keresztény legyen, abból a meggyőződésből kiindulva, hogy biztosan van annyi közös az egyes keresztény felekezetekben, ami elegendő egy iskola saját jellegzetes arculatának kialakításához. Úgy gondolták, hogy az egyházi vezetők is eléggé nagykorúnak kell, hogy tekintsék egyházunknak a keresztény egységőrvéveket komolyan vevő tagjait ahhoz, hogy egy kereszténynek nevezett iskola keresztény arculata kialakításának és megőrzésének feladatát ellássák.

Az Önkormányzat egy kis, csaknem romos iskolaépületet jelölt ki az iskola céljaira, ami két első és egy második osztállyal indult, és minden évben két első osztállyal bővült. Ehhez az épületet is évenként bővíteni kellett egészen 1995-ig. Ekkorra építette fel a Budapest II. kerületi Önkormányzat az iskola új épületét. Két, párhuzamos 8 osztály számára.

Az építkezést megelőző kemény önkormányzati politikai csatározások után öröm-

mel láttuk, hogy 1998 elején a képviselő-testület csaknem egyhangúan elfogadta az iskola pedagógiai programját. (Ebben szerepe lehetett az iskola jó hírének, a másfél-kétszeres túljelentkezésnek is.) Ez kifejezetten egy keresztény iskola programja. Néhány részlet: „Az intézmény létrehozásakor az iskolai neveléssel szemben megfogalmazott elvárások időtállóan bizonyultak...” (Ezeket „Az Iskoláról” című írás foglalja össze.) „Az ökumenikus keresztény erkölcsiség talaján a nevelés az értékek elfogadását és megvalósításra törekvést kívánja az egyénbe ültetni. Ugyanakkor tudott, hogy a nevelés nem csupán a családi otthon falai között történik, hanem abban a társadalmi környezet is részt vesz. A szűkebb környezet nemcsak a közvetlen nevelő célzatú hatásával nevel, hanem egyéb hatásaival is, hiszen maga a nevelés a magatartási példákkal is történik. Úgy fokozott követelmények fogalmazódnak meg a pedagógusokkal szemben is.” „Az Iskoláról”-ból: „Kiválasztásuknál a főbb irányelvek: jó szakmai felkészültség, rendezett családi élet, vegyék komolyan kereszténységüket és az ökumenizmust fogadják el az iskola koncepcióját, legyenek készségesek beilleszkedni a tantestület közösségébe. Felekezeti szempontok nem érvényesülnek, nincs kapcsolat a gyerekek felekezeti megoszlása és a pedagógusok vallási hovatartozása között még a hittanoktatók vonatkozásában sem” Ismét a programból: „A bibliaismeret – etika tantárgy iskolai oktatása talán a legmarkánsabb sajátossága az intézményünknek. Ez nem felekezeti hittan, hanem olyan tantárgy, melynek célja a három történelmi keresztény-keresztény egyház által elfogadható közös hittananyagra épülő erkölcsi rendszer megismertetése...”

Ökumenikus iskolákkal szemben gyakori az a vád, hogy összemossák a felekezeti különbségeket, a vallási közömbösséget segítik elő. Egységre törekedni csak különbözőzők tudnak. Nem akarjuk összemosni a felekezeti különbségeket. Arra törekszünk, hogy a katolikus, az evangélikus, a református stb. egyházához hű, annak értékeit tisztelő, sőt arra büszke katolikus, evangélikus, református stb. legyen (pedagógust és szülőt is beleértve), ugyanakkor ismerje meg és el a másik értékeit, hagyományait és szokásait, azokból gazdagodva. (A szentségekhez is ily módon juthat.) Ez is indokolja, hogy nem felekezeti hittanok

kerültek az órarendbe, amit először néhány helyi lelkész nehezen tudott elfogadni.

Volt olyan gyanú is, hogy az iskola alapítását kezdeményezőik saját egyházi vezetésük kritikájaként, de legalábbis a felügyeletét elkerülendő akartak ökumenikus iskolát. A tény azonban az, hogy egyszerűen értékebbnek tartották az ökumenikus vállalkozást, vállalva az ezzel járó várható többlet nehézségeket. Világos volt az is, hogy az ökumenizmus jelenlegi magyarországi szintjén ezt csak ilyen alulról jövő kezdeményezéssel lehet megvalósítani.

Az egyházak részéről ellenszenvet nem tapasztaltunk. Olyan megjegyzést azonban hallottunk, hogy ő ugyan kedveli iskolánkat, de nem szeretné, hogy sok ilyen lenne az országban: a tiszta ügy a felekezeti iskola. A törvényhozást is hasonló felfogás befolyásolhatta; nem kedvez az ökumenikus iskoláknak. Ugyanakkor vannak tekintélyes egyházi személyek, akik biztatják és segítik az iskolát.

Fontos kérdés még az iskola szellemiségének – az egyházi iskolákéhoz hasonló – stabilitása, hogy idővel ne alakuljon például egyszerű semleges iskolává, vagy ne sérüljön keresztény, illetve ökumenikus jellege, hogy a szülők hosszú távon tudják, mit várhatnak az iskolától. Ennek eszközei az iskola célját, törekvéseit rögzítő iratok (Az Iskoláról. Pedagógiai Program). Meghatározó az e törekvéseket magáévá tevő igazgató és a vezetése alatt dolgozó pedagógus közösség. Az előzőek összhangjára elsőrendű feladatként ügyel az Iskolaszék Egyesület (és amint az alapszabály előírja, az Iskolaszék is), amely feladat teljesítése a világnézetileg szükségszerűen semleges önkormányzattól nem várható el.

Kezdetben csak remény volt, ma már bizonyosság, hogy az Iskolaszék Egyesület nem néhány „lelkis aktivista” gyülekezete, akik ha kifáradnak, elkopik az iskola keresztény, ökumenikus jellege. Mindig csatlakoznak az iskolát értő és nem kevésbé aktív tagok.

Nem régen egy ökumenikus konferencián hangzott el, hogy „el kéne határoznunk, hogy amit együtt tudunk csinálni, azt csak együtt tesszük.” Az iskola ilyen terület. Természetesen nem kérdőjelezzük meg az egyházak saját iskoláinak létjogosultságát, de jóval több ökumenikus iskolát szeretnénk hazánkban. Erre igyekszünk egy jól működő példát felmutatni.

Elek Károly

Szerkesztői margójegyzetek

Gyülekezeti memoár-irodalom

Korunkra jellemző, hogy a memoár irodalomnak újra megbecsült szerepe van, ezért ragadnak oly sokan tollat, és ezért övezi figyelem az olvasók részéről „a szubjektív történelmet” vagy „a történelmet alulnézetből” bemutató írásokat. Századunk végén van mire emlékezni Egyházunkban is megjelent a memoár irodalom egyéni és gyülekezeti szinten egyaránt. *Több oka is van:* – a költői vágy „szeretném magam megmutatni”; – vannak helyi értékek, amiket mások nem ismerhetnek; – az olvasókat szűkebb környezetük jobban érdekli, mint országos vagy globális összefüggések. Ez az amerikanizmus egyik fajtája (az átlag amerikai nem olvas országos lapokat). Úgy érzik többen, hamis információkhoz lehetett csak jutni évtizedeken keresztül és most korrigálni kell azokat.

Ebben a keretben csak néhány jellemző publikációra villanthatunk fényt, a sort bárki folytathatja.

A pécsi evangélikus egyház története. Pécs 1995. Noha a címlapon csak 1917-ig ígérük a gyülekezet történetét (a 17. századtól) 1944-ig kapunk információt Dél-Dunántúl e jeles gyülekezetének életéről, ahol a kis mustármagból valóban nagy fa növekedett, Jézus ígéréte szerint.

Tamáty Tamás A Reménység Gyülekezete címen a zuglói gyülekezet történetét írta meg 1933-tól 1998-ig. Alapozás, templomépítés, megtartás, omlás, újjáépítés, ráépítés fejezetek mutatják be egy fiatal önálló gyülekezet sorsát a II. világháború előtt, alatt és után. Hullámhegy és hullámvölgy váltogatta egymást. Ma él és izmosodik a sok próbát megélt gyülekezet az Evangélikus Egyház Teológiai Egyetemét is magába ölelve. Különösen kedvemre való, hogy *Reménység* címen rendszeresen kiadják szép formában, gondos előkészítéssel *gyülekezeti lapjukat*, mintegy a könyv folytatása ez.

Levél Kőbányára az evangélikus gyülekezetnek 1997.

27 esztendő dokumentuma. Veöreös Imre lelkészjelentései. Jól tükrözik ezek a „levelek” egész egyházunk helyzetét is az utolsó évtizedekben. Hangulatos beszámoló jelent meg erről a kis könyvről a Theológiai Szemle 1998/4. számában.

Soprontól Nyíregyházaig, Kecskeméttől Békéscsabáig, Aszódtól Orosházaig kaptunk gyülekezeti, iskolai, múzeumi memoárokat.

Kívánatos lenne valamennyit közkinccsé tenni...

Lényegében ugyanez a műfaja a *Württembergi Magyar Protestáns Gyülekezet 50 éves történetének* is (1947-97) kétnyelvű, 30 oldalas, nagyon jól szerkesztett, ízlésesen illusztrált füzeté is. Isten ígését igazolja: „El nem hagylok téged, sem el nem maradok tőled” (Józs 1,5). Gémes István, Gémes Pál és Varga Pál lelkész testvéreink szerkesztették.

Már a 6. évfolyamához érkezett az *Angliai Magyar Tükör* kiadványa (Journal of the National Federation of Hungarians in England). Mivel a lap főszerkesztője Pátkai Róbert, nem csodálkozunk azon, hogy rendszeresen jelenik meg egyházi tárgyú anyag is, olykor kifejezetten evangélikus. A Magyar Világhíradó Rovata és a Hazai Tükör írásai néha nagyon hasznos, máshol nem-publikált híreket is eljuttatnak hozzánk.

Bár nincs magyar vonatkozása, nem hallgathatók arról az élményről, amit a *Lutherischer Dienst ideji különkiadása* (MLB) nyújt. Olykor szívfacsaró adatokat és képeket kapunk az *oroszosági* németek evangélikus gyülekezeteiről, az elmúlt évtizedekben más tudósításokból is (finn, svéd, német sajtóorgánumból), *ebben a számban azonban annyi jó és öröndetes hír is van, ami reménykeltő.* Nem volt hiábavaló Dr. Georg Kretschmar (a FK-ban található német gyülekezetek püspöke) és Siegfried Springer, az európai Orosz területek püspökének hallatlan szervező munkája.

*

Életre kelt egy félévszázada elhangzott igehirdetés-sorozat: Scholz László, egykori zuglói lelkész a Római levélről tartott gyülekezeti igehirdetései. Principálisom (1949-50-ben) kitűnő teológus is volt, nemcsak jeles igehirdető. Szükségesnek érezte, hogy a Reformáció egyik legkedveltebb leveléről ő is hirdesse az evangéliumot. Amint az új reformatori teológia kitűnő képviselői Barth, Brunner, Nygren ugyanezt tették. A mi nemzedékünk bizonyára örömmel veszi kézbe a szépen gondozott Római levél-magyarzatot, a veretes mondatokat, cizellált kifejezéseket. Érdekelne, hogy a mai fiatal nemzedék mennyire tudja megbecsülni ezt a kincsünket? Kétségtelenül több ez a könyv, mint muzeális érték! Köszönem jár mindazoknak, akik nem engedték, hogy

fele-désbe merüljön. A Római levél sohasem hiányzott protestáns teológusok asztaláról!

*

60 éve halt meg Karinthy Frigyes

Evangelikus volt, Kemény Lajos fasori evangelikus lelkész esperes temette. 1938. augusztus 29-én halt meg Siófokon, és szeptember 1-én temették el a budapesti kerepesi temetőben. Egyházunk gyászszertartása közben Móricz Zsigmond is beszélt. Ötvenegy éves volt, koporsóján csak 50 év áll. Összetett, bonyolult egyéniség volt. Humoristának ismerjük, agyműtéte után „tumoristának” is nevezték morbid tréfájú barátai. Zseni volt. Ha jó barátja Kosztolányi Lángelmék című könyvébe nem is került be, ő is *lángelme* volt. Kosztolányi benne a „felgyulladót, a sziporkázót, tündöklőt”, szóvicceket gyártót, az eszperente nyelven is fogalmazót, az utólrhetetlen fantáziájú írótl látta. Tudta, hogy örökké pénzzavarral küzd és mindenkinek adósa (halálakor öt pengőt találtak a zsebében és 45.000 pengő kiegyenlítettlen tartozása volt), de soha nem esett kétségbe. Mégsem volt kávéházi bohém, vagy cinikus, mindent kifigurázó pesti humorista csupán...

Meggyőződtem: roppant műveltségű, széles olvasottságú, gondolkodó ember volt, sőt kereső ember. Jól ismerte a Bibliát is, nemcsak Thomas Mann Józseféből (amit híres agyoperációja előtt és után olvasott). Élete kritikák pontjain bibliai kifejezéseket használ, sőt a Názáretire is hivatkozik, amikor a koponyája körül utazik, a Koponyák helyére, a Golgotára is gondol, Isten nevében indul Északra, oda ahol barátját, Kosztolányit száj-daganattal műtik, s amikor meglekelt koponyájáról levezik a kötést a Lázár sírjánál hangzó jézusi szót használja: „oldjátok meg kötelékeit”. A Noé féle szövetség szívárványára utal, amikor újra lát. Olivecronában azt látja, aki 2000 éve is gyógyított: „Kelj fel és járj!” – „olyan volt ez mint egy álom – a Bibliából” – írja.

A kereső, Istent-kereső Karinthy egyetlen versére utalok, amit számomra váratlanul a Magyar Rádióban is beolvastak halálára emlékezve: *Az Ige Így Született...* Asszisi Ferenc módján az állatokat testvéreinek nevezi, majd szinte kora darwinizmusával csak egynek tudja magát a természet világával, mégsem így fejezi be: Van valami más, Valaki más, aki több mint a természet és makogó ajakkal, előrebukó torokkal hörögi: „az új jeladást: isten, Is-ten... *Istenem*, könyörülj!” Csak annyi ez, mint Kosztolányi, az agnosztikus költő

váratlan hajnali részegségében a hódolat, a beismerés: „egy nagy Úr vendége volt” itt e világban? – Karinthy néven nevezi, sőt vallo-másként mondja: *Istenem*. A megszokott álarc mögött érdemes felfedezni ezt a másik Karinthyt is...

*

Századunk egyetlen magyar nyelvű evangelikus Dogmatikája 50 évvel ezelőtt jelent meg. *Pröhle Károly: A Hit Világa.* Bevezetés a Keresztyén Hittanba, Győr, 1948.

Mi a könyvet egyetemi jegyzetben ismertük, de szigorlaton már ebből a könyvből kérdeztek. Soha sem felejtjük el sem a könyvet, sem a szerzőjét. A 360 oldalas könyvet szerényen csak bevezetésnek nevezi az alázatos „éretteszű Bölcs”, ahogyan mi hívtuk a nagy tiszteletben álló professzort, valójában kerek egész dogmatika, sőt egy fejezet *etika* is olvasható benne és, ami akkor még természetes volt, *külön fejezet foglalkozik az Apologetika* alapvonalával, mintegy 30 oldalon. – Abban a korban Európában csaknem mindenki a teológiai professzorok között barthiánus volt. Pröhle tisztelte, de nem követte Barthot. Fél-tette tőle az első hitágazat tanítását. „A teremtéshitet és a gondviselés hitet az a bázeli Barth hanyagolja, a vallásokat meg semmibeveszi”. Mi nem mertünk vitatkozni vele, de azóta Barthnak éppen ezt a két deficitjét már sokan észrevették. „Kant tanítványa, Schleiermacher követője” – mondta véleményként Pröhléről egy évtizedekkel fiatalabb teológus nekem. – Azt hiszem nem szabad sablonokba szorítani egyetlen tudóst sem. Pröhle Károlyt csak a saját nevével illessük!

Amit pedig könyve mottójának választott Augustinus idézetként, azt minden keresztyén tanító alázatosan vezérgéjévé tehetné: *Deo gratias, quia quod non potest competenter dici, potest fideliter credi.* (Hála legyen Istennek, hogy amit nem volt lehetséges megfelelően elmondanom, azt még lehetséges hűségesen hinni.)

*

Elmennek a nagy öregek is...

Az elmúlt évben elment a minden halandók útján három, hozzám lélekben közelálló bölcs öreg: egy skót presbiteriánus, egy svéd evangelikus és egy magyar római katolikus Tanító. Számomra mindhárom az egyházatyák kategóriájába sorolható, modell-értékű idős kortárs. *Lesslie Newbigin* januárban, 90 éves korában *Bo Giertz* júniusban 92 éves korában és *Gál Ferenc* júliusban, 84 éves korában hunyt el.

Három felekezeti is, alkatilag is nagyon különböző ember, ami összeköti e három eltávozottat az a *feltétlen Krisztushit, őszinte egyház-szeretet és a tolmácsolás-készség*, hogy a krisztusi mondanivaló releváns legyen nyugtalan korunk értelmiségi embe- reinek is. Ez a három név talán még sohasem került így egymás mellé. Bennem mégis együtt él, mindháromtól sokat tanultam, s nem tehetem, hogy ne szóljak róluk...

Még az elmúlt év elején, január 22-én hunyt el a Dél-Indiai Egyház (CSI) egykori püspöke, a brit Egyesült Református Egyház lelkésze, kitűnő teológus, odaszántéletű misszionárius és nagyszerű gondolkodó. Tőle a 21. század küszöbén egyre többet tanulhatnak az európai keresztények. Ha lehet valakiről azt mondani, hogy egyházi szolgálata *példamutató* volt, őrála bizonyosan! Gyakorlati lelkési munkája és teológiai jártassága elválaszthatatlan volt. Amit tőle tanulhattam, így fogalmazható: *tudnunk és képviselnünk kell, hogy az evangélium ma is releváns a vallásilag és pluralista társadalomban*. A kulturális és morális relativizmus idején sziklaszilárd talaj állhat lábunk alatt. A legkülönbözőbb klímában a keresztény ember ugyanaz maradhat és egy brit ember csak tudja mit jelent a változó időjárás...

Lesslie Newbigin nemcsak analizálta a kereszténység helyzetét és adott őszinte diagnózist, hanem briliáns stílusban, populárisan is érthetően, élvezetesen, szelleme- sen mutatott kiutakat. A teológiaiailag laikus értelmiséget éppen úgy megcélozta mondanivalójával, mint a szakteológusokat. Az angol teológusokra jellemző *filozófiai felkészültséggel*, mégis nagyon biblikusan, a mai kultúrával és civilizációval kontextuálisan fogalmazódott, angolszász *gyakorlati érzékel* nem maradt a könyvtárszobában, de nem is búcsúzott el a könyvektől. Életem egyik legizgalmasabb teológiai olvasmánya volt a *The Other Side of 1984* (reflexió Orwil könyvére). Előbb olvastam, mint a már magyarul is kapható 1948-ban írt híres, szörnyű víziót, s csak ez után a *The Gospel in a Pluralist Society-t*, ezt az előadás-gyűjteményt. *Newbigin komolyan vette a szekularizációt, de nem hódolt be neki*. Bízott az evangéliumban. Számolt az európai kereszténység csökkenő létszámával, de nem esett pánikba, Indiában megszokta a minoritás pozícióját. Nem élt a számok bűvöletében, hitt Jézus Krisztus Atyjában, aki maradt jó „kertész” a mi időnkben is, gondozásában sok gyümölcsöt teremhetünk, amint Newbigin egyik kedves igeverse erre biztat (Jn 15).

*

Bo Giertz svéd püspök, hosszú, tartalmas földi élete befejeződött az elmúlt júliusban. 92 évét élt. Az utóbbi időben már-már saját egyházában is elfeledték. A polgári sajtó néhány sorban közölte halálhírét, s a jelenkori aktív lelkész-nemzedék már csak inkább a női papság ellen kiálló konzervatív egyházi vonal vezéré- t látta benne, mint az egykor országhatárain túl is híres-neves püspököt.

Hosszú ideig volt Göteborg püspöke: 1949 és 1970 között, de nyugdíjbavonulása után is aktív szellemi életet élt, rendszeresen prédikált, könyvet írt, Újszövetséget fordított... *A tradicionális evangélikus lelkész típusának megtestesítőjét látja majd benne a svéd egyháztörténetírás*. Külföldön elsősorban az egyházi szépírók ismerik személyében. Magyarországon is *A házát kösziklára építette* és a *Hitből élünk* egyháztörténeti és lelkipásztori szempontból földolgozott lelkiébredési regényei révén vált ismertté. Hazájában talán legtöbbször *kitűnő igehirdetői szolgálatát ismerték*, határozott evangéliumhirdetését és biblikusságát becsülték.

Publikációi 1930-tól haláláig szinte hihetetlen mennyiségben és ekesen szép, veretes nyelven jelentek meg. Már 12 évvel ezelőtt megírta *végrendeletét*, Jelkv 3,11 vezérigével, amiben az egyháztörténet három nagy korszakára utalva: korai kereszténység, reformáció, svéd lelkiébredés kora úgy ír hogy, ezeknek drága örökségét kell megőrizni és továbbfejleszteni a mai egyházban is. Kifejezi nyugtalanságát a jelenlegi egyházi helyzetet látva, de reménységét is, hogy az egyház Ura adhat még újulást a svéd evangélikus népegyházban, és elsősorban a laikusok (nem lelkészek) lelki ébredését várja, hiszen élő egyházzól, szent népéről nem mond le az élő Krisztus!

Nekünk – egy távoli ország kisebbségi evangélikus egyházában – nem szabad elmerülni a svéd egyház mai problémáiban és állást foglalunk Bo Giertz személyét illetően. Vallanunk lehet azt is, ami püspöki címerében a felirat: *Verbum crucis – Dei virtus*. A keresztéről szóló beszéd Istennek ereje. Köszönetet mondunk Istennek azért, amit mi is ismerhettünk Bo Giertzben adott ajándékaiért...

*

Gál Ferenc életének 84. évében, július 25-én hunyt el. A szerény, de nagy tekintélyű tudóst nemcsak római katolikus testvéreink gya- solják. Mi, protestánsok is, akik szerettük, tiszteltük őt. Ebben a keretben csak néhány mondatot írhatok róla. Talán nem sértő, ha *először munkájáról* szölok és csak azután *ked-*

ves, csendes egyéniségéről, a kettő természetesen elválaszthatatlan.

Először írásait ismertetem meg s aztán őt személyesen a nyolcvanas évek második felében, amikor kezdett kibontakozni egy közös teológiai bizottság munkája.

Nem időbeli sorrendben, de fontosság szerint számomra a két kötetes *Dogmatikája* jelentett sokat (Sz. István Társulat, 1990), nemcsak azért mert így dedikálta nekem könyvét: „Sok örömet kívánok Károly barátomnak a könyv olvasásához: Gál Ferenc”, hanem azért is, mert ez az első és ismereteim szerint egyetlen magyarul írt *rk. dogmatika*, ami üdvtörténeti módszert alkalmaz, a II. Vatikáni Zsinat tanácsát komolyan véve. Ezért *rk. új dogmatikának* szoktuk nevezni: Számunkra protestánsok számára ez a nyelv és gondolkodási forma érthetőbb, mint a régi skolasztikus jellegű és főleg Aquinói Tamásra alapozó dogmatikák. A mi filozófiai ismeretünk gyöngébb, mint Szentírás ismeretünk, ezért Gál Ferencet könnyen olvassuk. Ez nemcsak azt jelenti, hogy több bibliai hely idézetét, vagy utalását láthatjuk a szerző művében, mint előző magyar, vagy fordításban elérhető *rk. dogmatikákban* (Előd István, Schütz Antal, Ratzinger vagy Rahner könyveiben), hanem e gondolkodásmódja is közelebb áll hozzánk. Ezzel nem becslöm le a *Summa óriás* szerzőjét, a skolasztikus tanrendszer legalaposabb teológusát.

Gál Ferenc egyháza zsinatának intézkedését követte, amikor az üdvösség történetére épített. Művében az apostoli szándék érvényesül: „Ami kezdettől fogva volt, amit hallottunk, láttunk tapintottunk az élet igéjét hirdetjük!” (I Jn 1,1) Gál az élő Isten közelébe vonza olvasóját, aki nemcsak távolról üzen, hanem aki Jézus Krisztusban belépett emberi létünkbe, történelmünkbe. Az üdvösség útjává tette a mi földi életünket.

Számomra szimbolikus jelentőségű, hogy ez a csaknem 600 oldalas hittankönyv puha fedelű s a legegyszerűbb papírra nyomtatott két kötetes könyv. Nem a külseje, a tartalma fontos. Sokat forgattam. Ezt a művét ismerve legjobban egyáltalán nem csodálom, hogy az MTV 1 adásában augusztus végén (26-án) olyan méltatás hangzott el *Fila Béla, Erdő Péter és Jelenits István* ajkáról, mint amit hallhattunk az emlékműsorban.

Emberként egyszerű közvetlen testvéremnek ismertem meg, kevészavú és kevés étkű ember volt: többször ült asztalunknál, de inkább csak nézett és hallgatott bennünket, alig evett és alig szólt. Magányos ember benyomását keltette, de nem boldogtalannak. Istennek ez a drága szolgálója a *helyén* volt: diákjai,

paptársai között nagy családjában az Egyházban. Ez a nagy tudós, sok-sok könyv ismerője, egyszerű és alázatos tudott lenni. Szépen fejezte ezt ki Jelenits István: „Gál Ferenc *gyalogos*, szolgáló ember tisztességével tanított és írta magas színvonalú műveit. Ez pedig roppant fontos itt Magyarországon, ahol vékony szákkal kapcsolódunk a teológiai fejlődéshez és az egyház zsinat utáni életéhez.”

Gál Ferencben mi is egy hűséges tolmácsot kaptunk az Egyház Urától...

*

Gyurkovics Tibor istenes versei: Isten homlokán. (Kairosz Kiadó, 1998) Nem mindennapi esemény irodalmunkban, ha megjelenik egy egész kötet istenes versekből. Nagy örömmel vettük hát kézbe Gyurkovics írónk könyvét a Könyvhéten. – Balassi Bálint és Ady Endre után a magyar irodalomban merészség istenes verseket írni és kiadni. Nem lehet rendelésre – belülről kell fakadnia az Isten ölelésére vágó ember küzdelmeiről, kétkedéseiről és megbékéléséről tudósító vallomásnak. Ilyen történések sorozatának vagyunk tanúi a kötet olvasásakor. Felekezetének nagyjaihoz is méltó Gyurkovics költészete: Sík Sándor, Pilinszky János, Radnóti Miklós sorába állt. Erzi a titkot: *csak az tud Istentől beszélni hitelesen, aki szólni is tud* Hozzá. Gyurkovics nem a filozófusok isteneről elmélkedik, hanem az élő Istennel van dolga. Őt szólítja meg. Nem teológus, *amit megélt azt írja le*, de mindig Jézus Krisztuson tájékozódva és ezért nem téved el, ezért tisztázott a pozíciója. – Nem gügyög, nem gyermekes, nem szentimentálisan érzelgős, *felöltösként beszél*, férfias bátorsággal viaskodik Istennel, töpreng és vall. Atéli a valóságot: ha hisz az ember, az csak Isten kitüntető szeretetének jele lehet.

Tetszik, hétköznapi, normális nyelvezete, semmi egyházi zsargon A kötet nem összefüggő lánc, vagy crescendo sorozat, hanem olyan vonulat, aminek csúcsai és völgyei egyaránt vannak. Időrendben az első Rorate 1958 és az utolsó Jézus Krisztus 1997. A szerző azonos a Vigiliában már kétszer bemutatkozott önmagával (a *Ki nekem Jézus?* körkérdésre gondolok).

Bibliai alakok, történetek és példázatok elevenednek meg új színben. Élethelyzetek, ismerős emberi feladatok és kísérteések. Filozófiai tépelődés a Ki vagyok? és a Ki vagy? kérdéséről. Nemcsak olvasóinak jelent dialógus lehetőséget: dialógust folytat. (Dialogizál.) Vagyis Isten is együtt van az író és hallgató párbeszédében.

Emberek iránti szeretete legyőzi az emberkerülést, sokszor embertelen korunkban. – Gyakran vesszük még elő ezt az istenes-emberséges könyvet!

*

Jó ha tudjuk:

A budapesti *Ökumenikus Tanulmányi Központ* időszerű témákról több egyszerű és közérthető nyelven jelentet meg írásokat. A következők még kaphatók:

- A jelenlegi római katolikus egyházat, II. János Pál pápa személyét és ökumenizmusát mutatja be az első füzet: „*II. János Pál pápa magyarországi látogatása*” (ára: 40,- Ft).
- Zsidóság és kereszténység kérdését tárgyalja a „*Zsinagóga és egyház*” elnevezés kiadvány (ára: 40,- Ft).
- A protestáns egyházak, a kis egyházak és a szekták meghatározásával foglalkozik a „*Senki titeket meg ne tévesszen*” című tanulmány (ára: 60,- Ft).
- A szekta-kérdésben több írást is közzé tettek a „*Minden vallás egyház?*” tudományos kötetben (ára: 250,- Ft).
- A családról és házasságról is készült füzet: „*A család; ökumenikus feladat*” (ára: 70,- Ft).
- A tömegtájékoztatási eszközökről ad időszerű ismertetést a „*Média és etika*” című kiadvány (ára: 85,- Ft).
- A nagy évfordulóra, Jézus Krisztus születése óta eltelt kétezer évre emlékeztet a „*Világvége vagy jubileum?*” (ára: 75,- Ft).
- Arra az izgalmas kérdésre ad világos, keresztény választ egy kiadvány, hogy mi a közös és mi az eltérő a három nagy világvallás: a zsidóság, a kereszténység és az iszlám között? (1977, ára: 95,- Ft).
- „*A vallásszabadság a mai demokráciákban*” címet viseli az a könyvecske, amely megjelent ezévb, németül és angolul is (ára: 180,- Ft).

- *A rendszerváltozás okairól, következményeiről és a piacgazdaságról, valamint az érvényes evangéliumi értékekről* szóló tanulmány (ára: 70,- Ft).
- Az ismertettek kivül a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa megbízásából a Központ megjelentetett még egy füzetet, a „*Tartsd magadnál*” címűt, amely a keresztény, zsidó és iszlám vallásokban előforduló alapvető fogalmak pontos magyar jegyzékét tartalmazza (ára: 250,- Ft).
- Olyan, már kifogyott tanulmányoknak, mint „*Az egyház és a nacionalizmus*” újra kiadása elegendő érdeklődés esetén lehetséges. Fentiekről további tájékoztatást ad és rendeléseket felvesz: az Ökumenikus Tanulmányi Központ, Budapest, Bocskai út 15., 1114; Telefon/fax: 466-47-90).

*

Milyen szerepet töltenek be a folyóiratok az értelmiségi gondolkodásban? – címen a Magyarországi Francia Nagykövetség Kulturális Osztálya a Nemzeti Kulturális alappal és a magyar folyóiratokkal együtt konferenciát szervez 1998. október 29-31-én. Erre lapunk szerkesztője is meghívást kapott. Ebből az alkalomból egy kétnyelvű összefoglaló dokumentumot adtak ki a magyar folyóiratokról.

A folyóiratokat „az alkotás és szellemiség műhelyeinek tekintik”. A Credo számára ez a kapcsolat jelentős lehet abban az irányban, hogy a német, angol, skandináv érdeklődési területünket kiegészíthetjük a számunkra kevésbé ismert francia kulturális élet ismeretével, aminek az én tapasztalataim szerint (Strasbourg, Párizs, Brüsszel) *jelentős szerepe lesz az Egyesült Európában*. A szekularizált Európában hátha éppen a franciák szomjaznak „az Európai Unió lelkének” várt kereszténységre, hogy ne legyen csak lelketlen, embertelen, gépies, üzletre és piacra orientált ez a kontinens a következő évszázadban!?

Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet

Célunk: Segítségnyújtás a gyülekezeteknek: hogyan tegyünk tanúságot a mai világban Jézus Krisztusról.

Több éves előkészítési munka után 1995. április 1-én nyitotta meg kapuját a Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet. Alapítói a Ma-

gyarországi Református Egyház és az Országos Evangélikus Egyház, valamint a Károli Gáspár Református Egyetem. Az intézet igazgatója Dr. Anne-Marie Kool holland református teológus. A Missziói Intézet alapítványi keretek között működik, kuratóriumának elnöke Dr. Bütösi János, a Debreceni Református

tus Teológiai Akadémia Missziológiai Tanszékének vezetője.

A Missziói Intézet – mely tevékenysége során magáénak vallja a keresztyénségnek a Szentírásban kijelentett igazságait – célul tűzte ki, hogy a teológiai intézményekkel, a protestáns egyházakkal és missziói szervezetekkel szoros együttműködésben missziológiai képzést és oktatást nyújtson.

Az intézet célja, hogy tudományos hátteret biztosítson, és összefogja a már létező missziói csoportosulásokat. Részt vesz a teológusok missziológiai képzésében a teológiákon indexbe jegyezhető szeminárium keretei között.

A világ különböző országaiból meghívott előadókkal, gyakorlati jellegű tanfolyamok szervezésével gazdagítja az oktatási és segítségnyújtási programot.

A távlati célok között szerepel a misszionáriusképzés elindítása. Az intézet naprakész tájékoztatást igyekszik nyújtani a helyi és világméretű misszió aktuális kérdéseiről, a hazai missziói kihívásokról.

A tudományos célok megvalósítása érdekében nélkülözhetetlen a megfelelő felszereltségű könyvtár kialakítása. Ezért hoztunk létre egy korszerű missziói könyvtárat és olvasótermet. Az alakuló könyvtárban jelenleg mintegy kétezer kötet található, köztük ritka és értékes magyar kül- és belmissziói kiadványok. Körülbelül 25 missziói szaklapra fizetünk elő, melyek szintén hozzáférhetőek az

olvasóteremben magyar, angol, német és holland nyelven.

Az intézet a Harmat Kiadóval együttműködve Missziológiai Tanulmányok címen sorozatot indított. A sorozat első kötete 1995. szeptemberében jelent meg, a második kötete 1997. szeptemberében: Dr. Anne-Marie Kool doktori disszertációjának első kötete, melynek címe: *Az Úr csodásan működik. A magyar protestáns külmissziói mozgalom 1756-1951.* A könyvek a magyar protestáns külmisszió mozgalom történetét dolgozzák fel a második világháború végéig. Az utolsó kötet megjelenése jövőre várható.

Kulcsfontosságúnak tartják céljaik megvalósítása érdekében, hogy belföldön és külföldön egyaránt együttműködjenek azokkal, akik hasonló alapon hasonló célokért munkálkodnak.

Örvendetes, hogy széleskörű kapcsolataik alakultak ki nemcsak holland, hanem angol, német és amerikai missziói intézményekkel is.

Az elmúlt évben sok új taggal gazdagodott a Baráti Kör.

Az intézetet az alapítók tartják fenn, de költségvetésükhöz adományozók hozzájárulására is szükség van. Tudjuk: a jókedvű adakozót megáldja az Úr!

Alkalmaikra, tanfolyamaikra mindenkit szeretettel várnak! Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet: Kálvin tér 7. II. em. (1461 Budapest, Pf.: 150.)

Corrigenda

Az előző szám 89. lapján a 2. bekezdés első mondata helyesen így hangzik: „Ez persze felmentést, feldolgozást soha nem ad.” A feldolgozás szó helyett a nyomtatásban „feldolgozás” szerepel, ami a mondatot értelmetlenné teszi.

A második hiba sajnos több, mint értelemzavaró. A 90. lap 25. sorában az általam írt „vallották meg” helyett a „váltották meg” szerepel. Itt a meggyilkolt betlehemi gyermekekről írtam, akik „a római katolikus egyház aprószentjei, az egyház kezdettől tisztelt kis vértanúi, akik nem szóval, hanem halálukkal vallották meg Krisztust”. Ez a meghatározás a Magyar Katolikus Lexikon ide vonatkozó

címszavában szerepel, tehát a katolikus egyház hivatalos tanítását tükrözi. Ebből lett a megjelent szövegben az a teológiai képtelenség, hogy ezek a kis vértanúk „*halálukkal váltották meg Krisztust*”. Sajnos a szöveg az elírással együtt gördülékeny maradt, a képtelenségen túl semmi sem utal sajtóhibára. *S ha csak néhányan lesznek is, akik akár rólam, akár egyházunkról (hiszen a Credo a Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata) ezt a képtelen tanítást feltételezik, indokoltnak tűnik számomra a helyreigazítás.*

Zászkaliczky Péter

Contents

Editorial: Non nova sed nove
Reformation – relectured
Viktor Fodor: Last honours to György Bárdossy
former editor of CREDO
Poems of *László Scholz*
Let us learn what wisdom really means in the Bible
by *Jutta Hausmann*
Poem of *István Jánosy*

Cultural treasures of the Reformation

Salamon Kamp: Cantatas by J. S. Bach
János Korompay: The Poet János Arany and Protestantism
József Szabó – Sándor Szűcs: Imre Madách born 175 years ago – in Lutheran eyes
János Mányoki: Reputation of country schools in Hungary
Lóránd Boleratzky: To the memory of inspector Vladár
András Reuss: We have passed through...
An attempt to elaborate the recent past

Today's people of Reformation

Béla Harmati: Lutheran and Roman Catholic dialogue on Justification
Tibor Fabiny: Theology of Prof. Vajta – as a correction of Lutheran theology
Péter Gáncs: Strategy in mission of our church today
Kálmán Tarr: Is there anything to be done as regards the edition of the Bible?
Károly Hafenscher Jr.: Pastoral care in urban area today
Mihály Tóth-Szóllós: Are we still in love with scripts and press?
Gábor Vladár: Education of pastors renewed in the Reformed Academy at Pápa
Bishops tell something about their offices
Imre Szebik – a Lutheran bishop
Mihály Márkus – a Reformed bishop
László Bíró – a Roman Catholic bishop
Róbert Frenkl: Do you not know that God's Spirit dwells in you?

Looking out to the world

On the other coast of the Atlantic Ocean (USA and Canada) by *Imre Szebik*
A calm continent (Australia) by *Károly Pintér Jr.*
A Lutheran liturgy reform in Transsylvania
† Andor Járósi
Iren Kinczler: We have forgotten the Lutherans in Carpathian-Ukraine
Marginal notes on the ecumenical movement in our century by *Károly Tóth*

Reviews

Éva Bozóky: New novels on life story of Jesus
János Bolyki: A new text book of exegesis in universities
In a show-room: An exhibition by *Erika Urai*
Miklós Bodrog: A firm elite
Károly Elek: An ecumenical school at Máriaremete
Some glossas by the Editor
Protestant Institute for Mission Studies in Budapest

Inhalt

Károly Hafenscher: Non nova – sed nove (Vorwort des Redakteurs)
Viktor Fodor: Abschied von György Bárdossy
Gedichte von *László Scholz*

Lernen wir gemeinsam!

Jutta Hausmann: Über die Philosophie
Gedicht von *István Jánosy*

Die kulturellen Werte der Reformation

Salamon Kamp: Die Kantaten Johann Sebastian Bachs
H. János Korompay: János Arany und der Protestantismus
József Szabó – Sándor Szűcs: Vor 175 Jahren wurde Imre Madach geboren
János Mányoki: Die Ehre der Dorfschulen
Lóránd Boleratzky: Zur Kirchengeschichte unserer Zeit – Erinnerung an Gábor Vladár
András Reuss: Wir haben es miterlebt – Versuch einer Aufarbeitung der nahen Vergangenheit

Das Volk der Reformation heute

Béla Harmati: Evangelisch-katholischer Dialog über die Rechtfertigung
Tibor Fabiny: Die Theologie Vajtas „als Korrektiv der lutherischen Theologie“
Péter Gáncs: Die „Missionsstrategie“ unserer Kirche
Kálmán Tarr: Haben wir in der Bibel-Frage noch etwas zu tun?
Károly Hafenscher jun.: Experimente der Großstadtseelsorge in Budapest
Mihály Tóth-Szóllós: Sind wir immer noch in den Buchstaben verliebt?
Gábor Vladár: Wiederbeginn der Seelsorgerausbildung der Reformierten Theologischen Akademie in Pápa
Bischöfe sprechen über ihre Arbeit
Róbert Frenkl: Ist euer Liebes Tempel des Heiligen Geistes?

Ausblick in die Welt

Károly Hafenscher – Imre Szebik: An der jenseitigen Atlantikküste
Károly Pintér jun.: Der „ruhige“ Kontinent, oder ein Besuch in Australien
Andor Járósi: Luthers Gottesdienstreform – in Siebenbürgen
Iren Kinczler: Die von uns Vergessenen (Die Evangelischen in der Karpatoukraine)
Károly Tóth: Randbemerkungen zur Ökumene

Rundschau

Éva Bozóky: Neue Jesus-Romane
János Bolyki: Ein neues Universitätslehrbuch der Exegetik
Über die Ausstellung von *Erika Urai*
Miklós Bodrog: Die felsenfeste Elite
Károly Elek: Acht Jahre Ökumenische Grundschule Máriaremete-Hidegkút
Redaktionelle Marginalien
Das Protestantische Missions-Studieninstitut

